

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Studijní program sociální a kulturní ekologie

Bc. Anna Vykoukalová

Hranice odpadu: etnografie sběrného dvora

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D.

Praha 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně, pouze za použití zdrojů a literatury uvedené v seznamu, a že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Současně souhlasím s tím, aby byla práce zveřejněna pro účely studia a výzkumu v knihovně i v elektronické formě na webu.

V Praze dne 29.6.2022

Bc. Anna Vykoukalová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat náhodě, že mi přivála do života takové krásné téma a příležitost zkoumat ho skrze oči jedinečné Sociální a kulturní ekologie. Měla jsem možnost vidět, ale i získat krásné a zajímavé věci, což se během výzkumu jen tak někomu nepoštěstí. Velké díky patří mým rodičům za to, jak laskavě a trpělivě mě během psaní diplomové práce podporovali a pečovali o mě. Mému tatínkovi za podnětné diskuze, humor a moudrost, mé mamince za nakreslení obrázku, který jsem v této práci využila a za nejlepší jídlo na světě, které mi vařila, abych měla na psaní dost síly. Dále bych chtěla poděkovat všem v mém blízkém okolí, kteří mě během psaní diplomové práce podporovali, inspirovali pomáhali mi hledat hlavu ve chvílích, kdy jsem ji ztrácela. Díky také patří PhDr. Ivanu Ryndovi, který s láskou a entuziasmem vytváří tento jiskrný studijní obor, který pomocí komplexního souboru strategií uspokojuje studentské potřeby, materiální, kulturní i duchovní, a to při plném respektování environmentálních limitů. A samozřejmě nemůžu neopomenout poděkovat hlavně vedoucímu mé práce Mgr. Bohuslavu Kuříkovi, Ph.D. za nové perspektivy, jak vnímat svět okolo nás, kterými nás ve svých antropologických hodinách obohacoval. Díky nim jsem byla schopná se na své téma podívat a uchopit jej. Zároveň mě svými inspirativními komentáři, připomínkami a radami v průběhu psaní práce popostrčil, abych se podívala vždycky ještě o kousek víc za roh. Nic by to však nebylo platné, pokud by také nebyl laskavým a vstřícným vedoucím, který se na psaní diplomové práce dívá nejenom akademickým, ale také lidským okem. Nakonec chci ještě poděkovat všem informantkám a informantům, kteří se mnou strávili čas a poskytli mi nejenom informace, ale i kus ze sebe. Arrivederci.

Abstrakt

Tato diplomová práce zkoumá vztah odpadů a lidí na sběrném dvoře. Sběrný dvůr slouží pro tříděné vyhazování takových odpadů, které se kvůli velikosti či materiálu nemohou uložit do klasických popelnic. Jelikož je naše společnost orientovaná na spotřebu a konzum, vyhazuje se hodně věcí, které ovšem jiní lidé shledávají zajímavými či užitečnými, a tak si je odnáší ven. Ze sběrného dvora by se však nic odnášet nemělo, neboť odpad není bezprizorní, ale je vymezen vlastnickým právem. Zároveň hlavní princip odpadového hospodářství – odpadová hierarchie uvádí, že než se věc stane odpadem, měla by se jinak využít. Zabývám se tedy tím, jak toto pojetí odpadu podmiňuje pohyb věcí na sběrném dvoře, jak a kým může být odnesený odpad využitý a jakou roli hraje odnášení odpadů v naplňování odpadní hierarchie. To vše jsem se rozhodla zkoumat pomocí antropologických metod, a to zúčastněného pozorování na sběrném dvoře a rozhovory s jednotlivými aktéry. Z výzkumu vyplývalo, že na sběrném dvoře se zbytečně vyhazují věci, které by mohly ještě někomu sloužit. Lidé se rozhodují si je odnášet „na vlastní pěst“ za neoficiální součinnosti zdejších zaměstnanců. Odnesené odpady poté využívají nejenom běžným spotřebním způsobem, ale například i pro sběratelské účely, pro uměleckou tvorbu nebo je věnují muzeím. Sběrný dvůr má tak nepřiznaný potenciál nejenom znovu upotřebovat vyhazované věci, ale vlastně i potenciál vzdělávací či kulturotvorný. Ačkoliv napomáhá tomu, aby se i velké či nebezpečné odpady třídily a lidé je nevyhazovali do krajiny, také poukazuje na symptom současného přístupu k odpadům, který je pojímá hlavně jako hmotu, která se má uklidit z našich zraků a neumožňuje dostatek prostoru vnímat odpad individuálně jako jednotlivé věci. Sběrný dvůr jsem zároveň zasadila do kontextu prostředí brownfieldu, ve kterém se nachází. Poukazuji tak na to, že ačkoliv máme s odpady spojené hlavně předměty, mohou tak být vnímány i určitá místa či lidé.

Klíčová slova

spotřeba, konzum, odpady, třídění odpadu, recyklace, znovuvyužití odpadu, život věcí, sběrný dvůr, kontejnery, etnografie, antropologie odpadu

Abstract

This diploma thesis examines the relationship between waste and people in the collection yard. The collection yard is used for the separate disposal of such waste, which due to its size or material cannot be stored in conventional bins. Because our society is focused on consumption and consumption, a lot of things are thrown away, but other people find them interesting or useful, so they take them out. However, nothing should be taken away from the collection yard, as the waste is not homeless, but is defined by property rights. At the same time, the main principle of waste management – the waste hierarchy states that before a thing becomes waste, it should be used differently. I therefore deal with how this concept of waste conditions the movement of things in the collection yard, how and by whom the removed waste can be used and what role the removal of waste plays in fulfilling the waste hierarchy. I decided to examine all this using anthropological methods, namely participatory observation at the collection yard and interviews with individual actors. Research has shown that things that could still serve someone are being thrown away unnecessarily at the collection yard. People decide to take them "on their own" with the unofficial cooperation of local employees. The removed waste is then used not only in the usual consumer way, but also, for example, for collecting purposes, for artistic creation or donating it to museums. The collection yard thus has an unrecognized potential not only to reuse discarded things, but also educational or cultural potential. Although it helps to sort even large or hazardous waste and not throw it into the landscape, it also points to the symptom of the current approach to waste, which is conceived mainly as matter to be cleaned from our eyes and does not allow enough space to perceive waste individually as individual things. At the same time, I put the collection yard in the context of the brownfield environment in which it is located. I point out that although we have mainly objects associated with waste, certain places or people can also be perceived.

Key words

consumption, waste, waste sorting, recycling, waste reuse, life of things, containers, collection yard, ethnography, anthropology of waste

Obsah

Úvod.....	9
Sběrný dvůr a jeho místo v odpadovém hospodářství	12
Proč třídíme odpady?	12
Proč vznikl sběrný dvůr a k čemu slouží?	15
Sběrný dvůr Tesařova.....	18
Metodologie	22
Výběr tématu.....	22
Výběr terénu.....	23
Etnografie	24
Vstup do terénu	25
Vyhadzování věcí a ventilace pocitů.....	28
Reflex(iv)ní vesta.....	31
Terénní deník	38
Rozhovory	39
Neformální rozhovory.....	39
Polostrukturované rozhovory.....	40
Vizualizace	40
Není odpad jako odpad	42
Vnímání odpadu na sběrném dvoře	42
Co je to tedy ten odpad?	46
Příběhy věcí	49
Odpad jako hraniční kategorie.....	50
Sběratelé a sběrači	52
Odpad v konzumní společnosti.....	60
Kdo má na odpad nárok?	69
Sběrný dvůr jako funkce v prostoru bez funkcí	82
Závěr	85
Použitá literatura	89
Internetové zdroje	95
Přílohy.....	97
Příloha č. 1	97
Příloha č. 2	100

Úvod

Odpad, co je to? Něco, co odpadlo, jak nám etymologie tohoto slova napovídá. Něco, co už někdo nechtěl, nepotřeboval, nebo to zbylo. Každý podzim odpadávají listy ze stromů, každý den odpadávají zbytečky jídla od úst, každý rok odpadne jednomu Čechovi z ruky přibližně půl tuny odpadu. Odpadů je na zemi hrozně moc a je to problém. Mikro i makro plasty se povalují v oceánech i na souši, skládky zabírají životní prostor a produkují škodlivé látky jak do ovzduší, tak do podzemních vod, zařízení zpracovávající odpad jedou na plné obrátky. Kde se tolik odpadu bere? Inu, ze života. Žijeme totiž ve společnosti, kde vyhazovat je skoro tak běžné jako dýchat. Není dne, kdy bychom něco nevyhodili. Vyhazování nepotřebných věcí je samozřejmě přirozené, koneckonců díky tomu, že rostliny „vyhazují“ kyslík a lidé „vyhazují“ oxid uhličitý, můžeme vůbec žít. Problém však je, kolik toho vyhazujeme, co vyhazujeme a jak s tím vyhazovaným nakládáme. Vyhazujeme hodně věcí, které se dají ještě použít. Normálně fungují nebo se dají opravit nebo využít k jinému účelu nebo jsou prostě jen krásné a zajímavé. Jak tedy s odpadem pracujeme? Bereme ho jako něco koncového, co se má rozmělnit a sice využít – recyklovat,

ovšem jako hmota a už ne jako jednotlivé věci. Na sběrném dvoře se takovýchto jednotlivých věcí objevuje hodně. A co že je to ten sběrný dvůr? Místo, kam lidé jezdí vyhazovat věci, které kvůli objemu či materiálu nemohou vyhazovat do běžných popelnic. Ocítá se zde tak ledacos – nábytek, elektronika, cihly, sušáky na prádlo, kola, televize, ... Na to je potřeba několik velmi velkých kontejnerů, kam se tyto věci dávají. Vyhazované věci se často musejí rozbít či do kontejnerů různě rovnat, aby se při převážení na další místa, kde odpad zpracovávají, nevysypala. Proto má sběrný dvůr i své zaměstnance, kteří kontrolují, aby byl odpad správně uložen. Sběrný dvůr tedy není dostupný vždy a komukoliv jako když se jde vyhodit odpad do popelnic. Je to oplocený kus pozemku se svými pravidly, zaměstnanci a otevírací dobou. Pestré složení vyhozených předmětů a interakce lidí, kteří se zde potkávají poukazují na to, že nelze k odpadům přistupovat čistě jen mechanicky, naopak se zde otevírá mnoho individuálních pojetí, jak se k odpadu vztahovat. Lidé zde totiž předměty znovu zhodnocují, ovšem jakousi neoficiální cestou. Neoficiální proto, že ze sběrného dvora se oficiálně nic brát nesmí. Někdo do sběrného dvora přijde a něco si **vezme** a odnese, což je přesně opak toho, k čemu sběrný dvůr slouží – aby sem lidé věci **nosili** a vyhodili. Zabývala jsem se tedy tím, zda je sběrný dvůr skutečně místem pro třídění odpadu, jak oficiálně proklamuje, či zda pro lidi může představovat i něco jiného. Proč si lidé odpady ze sběrného dvora odnáší? Co pro ně sběrný dvůr kromě sběrného místa představuje? Jaký je vztah těchto praktik, ústředního principu odpadového hospodářství – odpadové hierarchie (využít, co to jde a až poté vyhodit) a pojetí odpadu ve vlastnickém právu? Abych se mohla těmito oblastmi zabývat, zvolila jsem metody zúčastněného pozorování na sběrném dvoře a rozhovorů s lidmi, kteří si ze sběrného dvora předměty odnáší. Tedy metody náležející etnografii.

Odpad je nevyzpytatelný soubor věcí a významů, kategorie, která se neustále někam rozbíhá. Vyhozené věci na sběrném dvoře mě zavedly například ke sběratelům, opravářům, k muzejnictví, konzumní společnosti, ale i literatuře, umění a polodivokým kočkám. Člověk zde objeví věci, které by jinde neobjevil nebo by na ně sám nepřišel nebo věci, které se už nevyrábí. Nesmí se brát, ale zároveň mohou, jsou zdarma, ale neznamená to, že za ně člověk něco nedá. Sběrný dvůr proto popisuji jako ne zcela zřetelné, a proto liminální místo. Abych mohla nesmírnou a mnohotvárnou dimenzi odpadů nějak uchopit, pomohlo mi využití pohledu Zsuzsy Gilles na odpadové režimy. Odpadový režim zastřešuje způsob, jakým je odpad ve společnosti pojímán, jak je utvářen, jaké místo v ní má. Zároveň uznává, že není jeden jediný odpadový režim na světě, ale každá společnost přistupuje k odpadu

různě podle politického, kulturního, a tak dále, zázemí. Tím dává tématu odpadu nějakou formu a zároveň poukazuje na jeho diverzitu zřetelným způsobem. Joshua Reno také mluví o tom, jakých podob může odpad v různých společnostech nabývat. Používá však terminologii odpadních toků. Tato perspektiva mi zase pomohla lépe si představit, jak se odpady na sběrném dvoře skutečně pohybují a protékají v hranicích i za hranice sběrného dvora. Tím proměňují samotný dvůr, ale i aktéry, kteří jej navštěvují.

Celou práci průběžně prokládám fotografiemi a obrázky, abych výrazněji vystihla zkoumaný prostor. Odpady jsou dle mého příliš zábavné na to, abych je představila pouze jednotvárným textem. Tak tedy:

Obrázek 1: Vítejte v mé diplomové práci. Autorka fotografie: Anna Vykoukalová. Březen 2021.

Sběrný dvůr a jeho místo v odpadovém hospodářství

Proč třídíme odpady?

Marie: „Dobrý den, tak copak nám vezete?“

Zákazník: „Ále, nějaký starý nábytek, barvy a tady takovej mix všeho možnýho...“

Marie: „Jasný, tak pojd'te si k vokýnku s občankou.“

Marie zamíří do budky, pán si stoupne k okýnku. Pán podá Marii občanku, ta si ho najde v systému a napíše, kolik a jakých odpadových kategorií pán dovezl. Poté mu občanku vrátí.

Marie: „Tak pak k rampě nahoru, kolega na vás mávne jo?“

Zákazník: „Dobře, děkuju, nashledanou.“

[Terénní deník, duben 2021]

Pán se vrátí zpátky do auta, čeká, než budou odbavena auta před ním. Až na něj zaměstnanec na rampě mávne, dojede na rampu, vystoupí z auta a za pomoci zaměstnanců vyhazuje odpad do příslušných kontejnerů.

Anna Becková ve své diplomové práci *Kam to patří? Odpad perspektivou kognitivní antropologie* [BECKOVÁ: 2014] popisuje současného člověka jako člověka konzumenta a člověka recyklátora současně. Ačkoliv třídění odpadu není dle zákona povinné, je s ním spojená etická a morální odpovědnost, neboť vychází z představy člověka hospodáře, který spravuje životní prostředí [HAWKIINS, 2001: 6]. I proto vznikly a stále vznikají různé odpadové kategorie, které se poté etabloují v praxi – pouliční popelnice, sběrné dvory atd. Člověk tak do jisté míry funguje jako neplacený pracovník sběru odpadu, neboť do všech těchto míst musí odpad sám odnášet a kvůli vyhození odpadů do sběrného dvora musí navíc zaplatit za benzín z vlastních zdrojů. Naše společnost je zároveň silně konzumeristická a je nutné všechny tyto odpady nějak zpracovávat. Pokud bychom zůstali u současného spotřebního stylu a nic s odpady nedělali, nejspíše bychom se museli kvůli obřím odpadkovým horám, podobně jako lidé z filmu *Wall-e*, z planety odstěhovat a čekat, než ji za nás uklidí roboti. Podle Robin Nagle [NAGLE, 2014: 24-25] je totiž tento konzumeristický styl života možný i proto, že se dokážeme všech vyprodukovaných věcí kdykoliv a snadno zbavit.

Dostáváme se tedy k tomu, jak odpad vnímáme a jaké místo v naší společnosti zaujímá. Zsuzsa Gilles má pro to speciální termín “odpadový režim”. Odpadové režimy se skládají ze společenských institucí a konvencí, které určují, jaké odpady jsou považovány za hodnotné a jakým způsobem je regulována jejich produkce a distribuce [GILLES, 2013: 29]. Gilles užívá množné číslo, protože každý odpadový režim je totiž jiný svou dobou, politikou, místem a kulturou [GILLES, 2007: 34-35]. Jde tedy o to, co si určíme jako odpad, jak s ním budeme nakládat, jak ho budeme klasifikovat, jak o něm budeme mluvit a v jakém místě a čase se toto děje. Joshua Reno uvádí, že pro současnou odpadovou infrastrukturu je typická nepřítomnost – odpady neustále mizí, a to proto, že se se neustále přesouvají z jednoho místa na druhé [GILLES, 2007: 9]. Reno totiž podobně jako Gilles zkoumá, jaké místo může odpad v různých společenstvích zaujímat. Jaké instituce, předpisy a technologie řeší neurčitost odpadů, jak stanovují jeho identitu, osud a hodnotu [RENO, 2009: 30-31]. Ve svém článku *Waste and waste management* používá termín odpadových toků, aby zdůraznil, že odpad není jedna homogenní kategorie, ale jsou to toky různých materiálů s odlišnými vlastnostmi putující různými místy [RENO, 2009: 5]. Tyto toky odpadů jsou odvislé od podoby odpadní infrastruktury a širších sociálně-materiálních vztahů, jichž jsou součástí [RENO, 2009: 7]. Sběrný dvůr je právě jedna ze zastávek odpadních toků vymezené odpadovým hospodářstvím, kde se sbírají odpady různého druhu, a podle toho, jak se zde roztřídí, putují posléze na další místa, kde se zpracují – rozeberou, rozemelou, spálí, materiálůvě recyklují.

V současnosti je kladen důraz na diverzifikaci různých odpadových materiálů, na které by se měl člověk podílet, tedy odnášet odpady na různá sběrná místa (popelnice, sběrné dvory, ...), která možnost odložit odpady dle různých druhů nabízejí. Tato místa jsou většinou spravována soukromými subjekty, odpadovými firmami, které mají uzavřenou smlouvu s obcí. Starají se o pravidelný odvoz odpadů z těchto sběrných míst do dalších zařízení na zpracování odpadu – třidiček, recykláren, spaloven, skládek apod. Pro srovnání – v Káhiře funguje poněkud odlišný systém. Důležitým prvkem káhirského odpadového hospodářství jsou takzvaní “zabaleen”, neformální sběrači odpadu. Důležití jsou proto, že dokáží nashromáždit až přes 3000 tun odpadu každý den. Odpady sbírají v ulicích nebo si je odebírají přímo z bytů či od domovních dveří po domluvě s vlastníky a nájemníky. Pevné odpady prodávají recyklačním firmám a organickými odpady krmí prasata. Zabaleen takto neformálně sesbírají tři čtvrtiny odpadu z celé Káhiry. Kvůli postupným celosvětovým změnám na poli formálního systému sběru a recyklace je však činnost zabaleen dnes

ohrožována privatizací odpadových služeb a kontrakty s mezinárodními společnostmi [FAHMI, 2004].

K odpadům v naší kultuře zaujímáme přístup “hlavně ať to zmizí”. Odpady jsou pro nás pohyblivou hmotou, která se neustále pohybuje dál od nás. Z ruky do koše, z koše do kontejneru a z kontejneru na místa, na která už většinou nedohlédneme – spalovny, skládky, recyklárny. Dbáme na to, aby se koše a popelnice pravidelně vyvážely, naše výměšky hmotné i tekuté, tělesné i netělesné mizí bleskovou rychlostí v odtocích záchodů a umyvadel. Vše by mělo být čisté, nikde se nic nekupit. Máme sice na Zemi mnoho skládek, umístíme je však mimo náš každodenní pohled – pod zem, na periferie, za hranice města, do chudších zemí. Pokud je odpadu někde přespříliš nebo pokud je na místě, kam nepatří (např. pneumatika pohozená v národním parku), velmi nás to ruší [SOSNA, 2015: 8]. Mimochodem, všimli jste si, že pytle na odpadky nikdy nejsou průhledné?

Zároveň však ve chvílích, kdy je odpad v našich životech přítomen, ho určitým způsobem intenzivně prožíváme. Člověk je totiž nucen odpad třídit a odkládat na vymezená sběrná místa, která tvoří choreografii různých materiálů [BULKELEY, 2009: 929]. Hawkins popisuje, že vyhazování odpadů se stává stále komplikovanějším. Už nespočívá pouze v jejich odnesení do koše nebo odložení na nějaké místo, ale v komplexní sestavě různých postupů. Třídění je pojímáno hlavně skrze disciplínu [HAWKINS, 2001: 12]. Napovídají tomu například poučné reklamy v televizi a na internetu, kde je akt třídění zobrazován jako správný, rozumný a zodpovědný počin oproti nezodpovědnému a iracionálnímu vyhazování odpadu bez ohledu na druh. Již v minulosti fungovala pravidla pro třídění, odpadu však nebylo tolik a byl rozložitelného charakteru. Spláchl ho déšť, snědla ho zvířata nebo se prostě rozložil. Zvýšené používání plastových materiálů, jehož zpracovávání oproti kovu či sklu nebo tolik rozvinuté [HAWKINS, 2012: 73] však spolu s rozvojem spotřební a jednorázové kultury po druhé světové válce způsobovalo, že odpad se přestal objevovat na příslušných místech, ale dostával se všude. Plastová lahev putující do moře, igelitové sáčky zachycené na stromech mohou být jedním z obrázků této odpadové všudypřítomnosti.¹ Nakládání s odpady atakovalo sféru svědomí. Hawkins v tomto kontextu mluví o fenomenální reorganizaci našich vztahů s odpady, jejichž vnímání začalo být založené na morální reflexi, osobní zodpovědnosti a disciplíně [HAWKINS, 2012: 11].

¹ Vzpomeňme si na film Americká krása, kde Ricky se zaujetím pozoruje poletující igelitový pytlík, jehož lehkost kontrastuje s těžkostí odpadu jako ekologické katastrofy.

Tento způsob odpadové morálky však kromě pečlivého třídění může mít za následek i okleštění našeho vztahu s odpadem a potřebou se ho zbavit, jako kdyby jeho

jediným potenciálem bylo nějaké ohrožení, a to bez ohledu na to, co se v něm skutečně nachází [RENO, 2015].

Zatím jsem mluvila o odpadu jako o homogenní záležitosti, jako o něčem, co se odloží na sběrné místo a poté ho někdo, například nějaká firma odveze a zpracuje. Když však půjdeme trochu hlouběji, zjistíme, že každé sběrné místo je jakýmsi mikrosvětlem, kde jednotliví lidé dělají každý den různá drobná rozhodnutí, která vymaňují odpad z jeho pojetí jako homogenní hmoty, suroviny, jednotky a poukazují i na jeho další různé stránky a vztahy, které s ním lze navazovat a tím i odkrývají jiné, skromné a nízkorozpočtové způsoby recyklace, než jsou ty oficiální. Pojďme si však nejprve představit sběrný dvůr jako hlavní objekt této práce, tj. Co to je, jak to vypadá a jak to funguje.

Proč vznikl sběrný dvůr a k čemu slouží?

Sběrné dvory začaly vznikat koncem devadesátých let [ALTMANN, 2011] a reagovaly na zvýšenou produkci odpadů, regulaci černých skládek a celkové politice předcházení odpadu dle evropského práva, k jehož plnění se Česko zavázalo v souvislosti se snahou o vstup do Evropské unie. S připojením k Evropské Unii tak přejalo některé prvky evropské odpadové politiky, z nichž k nejdůležitějším patří odpadová hierarchie. Ačkoliv první odpadový zákon v Česku pochází z roku 1991, odpadová hierarchie byla zapracována do jeho novely (185 Sbírky) až v roce 2001. Odpadová hierarchie by měla být ústředním principem odpadového hospodářství. To znamená, že prioritou je předcházení odpadům. Pokud nelze vzniku odpadu předejít, měl by se v následujícím pořadí předmět buď znovu využít, recyklovat či jinak využít, a to včetně energetického použití. Pokud ani to není možné, zbývá jeho odstranění. [ARNIKA, 2022].

Obrázek č. 2. Odpadová Hierarchie. Zdroj: Arnika.

V období před zřízením sběrných dvorů se sběr objemného odpadu řešil pravidelným přistavováním velkoobjemových kontejnerů (VOK) do ulic. [Sběrné dvory v Praze: 2022]. Tento systém funguje i dnes, tvoří ovšem doplňkovou službu, neboť není schopen pojmout tolik odpadů jako sběrný dvůr. I právě proto sběrné dvory vznikly, neboť VOK v devadesátých letech velmi rychle plnily a nestačily uspokojovat potřeby lidí. V naší odpadové legislativě však definici sběrného dvora nenajdeme. Každý provozovatel sběrného dvora má však většinou toto místo specifikované na svých webových stránkách nebo se lze o něm dozvědět podrobnější informace na stránkách projektů zabývajících se osvětou v třídění a recyklaci odpadů. Webové stránky projektu *Samosebou* popisují sběrný dvůr jako místo určené obcí nebo městem ke shromažďování a sběru vybraných složek komunálních odpadů a které je vybaveno několika druhy shromažďovacích prostředků. [Samosebou.cz: 2018]. Lidé sem mohou přinášet odpady spadající do následujících kategorií:

- objemný odpad (nábytek, zařízení domácnosti)
- stavební odpad do 1 m³ za měsíc zdarma
- dřevěný odpad

- biologicky rozložitelný odpad
- kovový odpad
- vybrané nebezpečné odpady (baterie, léčiva, akumulátory, barvy, rozpouštědla atd.)
- papír, sklo, plasty, nápojové kartony
- jedlé oleje (v umělohmotných obalech)
- tonery (možné jen na některých sběrných dvorech)
- pneumatiky – za poplatek dle velikosti
- vyřazená elektrozařízení, zářivky, žárovky a výbojky [Pražské služby: 2019]

Občané a občanky, kteří se prokáží trvalým pobytem v obci, která sběrný dvůr provozuje mohou odpad uložit zdarma. Pokud mají trvalé bydliště jinde, musí za odpad zaplatit dle ceníku sběrného dvora. Stejně tak musí platit i ti, již nejsou fyzické osoby, tedy OSVČ. Zaměstnankyně a zaměstnanci sběrného dvora tak mají právo žádat od lidí občanský průkaz nebo kartičku povolení trvalého pobytu a údaje na ní uvedené spolu s druhy a množství odpadu zanést do systému, který je tvořen buď sešitem a tužkou nebo počítačovým programem. Informace zanesené do systému se pak odesílají na městský úřad, který monitoruje produkci odpadů v obci.

Je to jen a pouze sběrný dvůr, kde se tímto způsobem kumulují tyto odpadové kategorie. Během psaní diplomové práce jsem se totiž několikrát setkávala s tím, že lidé okolo mě, se kterým jsem o svém tématu mluvila, používali pro sběrný dvůr jiné názvy. “Tak co sběrný suroviny?” ptali se mě vždy rodiče, když jsem přišla domů na návštěvu. Jedna kamarádka mi zase vyprávěla, jak jela něco vyhodit na skládku, uviděla tam krásné obrazy, a tak se zeptala pána, co tam pracuje, jestli si je může vzít. Chvilí trvalo, než jsem pochopila, že myslí sběrný dvůr. Na jednu stranu je to pochopitelné, protože sběrný dvůr je pojmem, které se u nás začal používat až na přelomu devadesátých let a nového tisíciletí, kdežto na pojem sběrné suroviny jsme zvyklí několik desítek let, neboť byl součástí socialistického hospodářství a každodenního budování socialismu. (Sběrné suroviny fungují i nyní, jsou však zaměřené na mnohem užší výběr materiálů.) Dojem skládky zase v nás sběrný dvůr může vyvolávat tím, jak se zde najednou kupí odpady různého druhu, neboť jsou to právě

fotky ze skládek, odkud známe výjevy odpadových hromad. „Sběrák“, „sběrnák“, i tak se někdy sběrný dvůr slangově nazývá. Oproti tomu sběrnou se zase myslí sběrné suroviny. Některé z těchto pojmů uvádím i v této práci, a tak je pro kontext, ale i pro zajímavost, osvětluji.

Sběrný dvůr Tesařova

Sběrný dvůr v Tesařově ulici byl otevřen koncem devadesátých let. Provozovatelem tohoto sběrného dvora je akciová společnost ZORG a.s., která byla vybrána městem ve výběrovém řízení. Sběrný dvůr má obdélníkový tvar a je velký zhruba 160 m². Nachází se v něm cca 14 velkoobjemových železných kontejnerů. Dále budka, kde sedí Marie – vedoucí sběrného dvora, která kontroluje přivezené dopady a zapisuje je do systému a budka, kde sedí mimo otevírací dobu hlídač. Kontejnery jsou něco, co utváří charakter sběrného dvora. Převážně z nich je sběrný dvůr tvořený, a to jak kontejnery na tříděný odpad, které známe z ulic, tak i velkoobjemovými železnými kontejnery. Dokonce i zázemí pro zaměstnance, WC, Mariina i hlídačova budka jsou vybudovány z lodních kontejnerů. Kontejnery organizují prostor sběrného dvora, neboť vytváří jakási centra dění, a navíc lemují hranice jednotlivých odpadových kategorií a utváří tak řád toho, co kam patří.

Hlavní výhodou kontejnerů je, že se může nakumulovat větší množství odpadu v jedné nádobě, která se pak odveze a vysype na další místo určené k nakládání s odpady. Marc Levinson uvádí, že přepravní kontejnery přeměnily světovou ekonomiku, jelikož se díky nim mohlo zboží začít rozvážet po celém světě, a to levně a ve velkém [LEVINSON, 2008: 1]. „*Kontejner je základ vysoce automatizovaného systému pro přesun zboží odkudkoliv kamkoliv, a to s minimálními náklady a komplikacemi po cestě.*“ Tyto vlastnosti však neplatí jenom pro přepravní kontejnery, ale i pro ty, velkoobjemové. I ty se koneckonců převáží. Přijíždí si pro ně nákladní auta vybavena hydraulickými rameny, pomocí kterých kontejner během chvilky naberou na sebe a odváží ho.

Obrázek č. 3. Kontejner v pohybu. Autorka Anna Vykoukalová. Březen 2021.

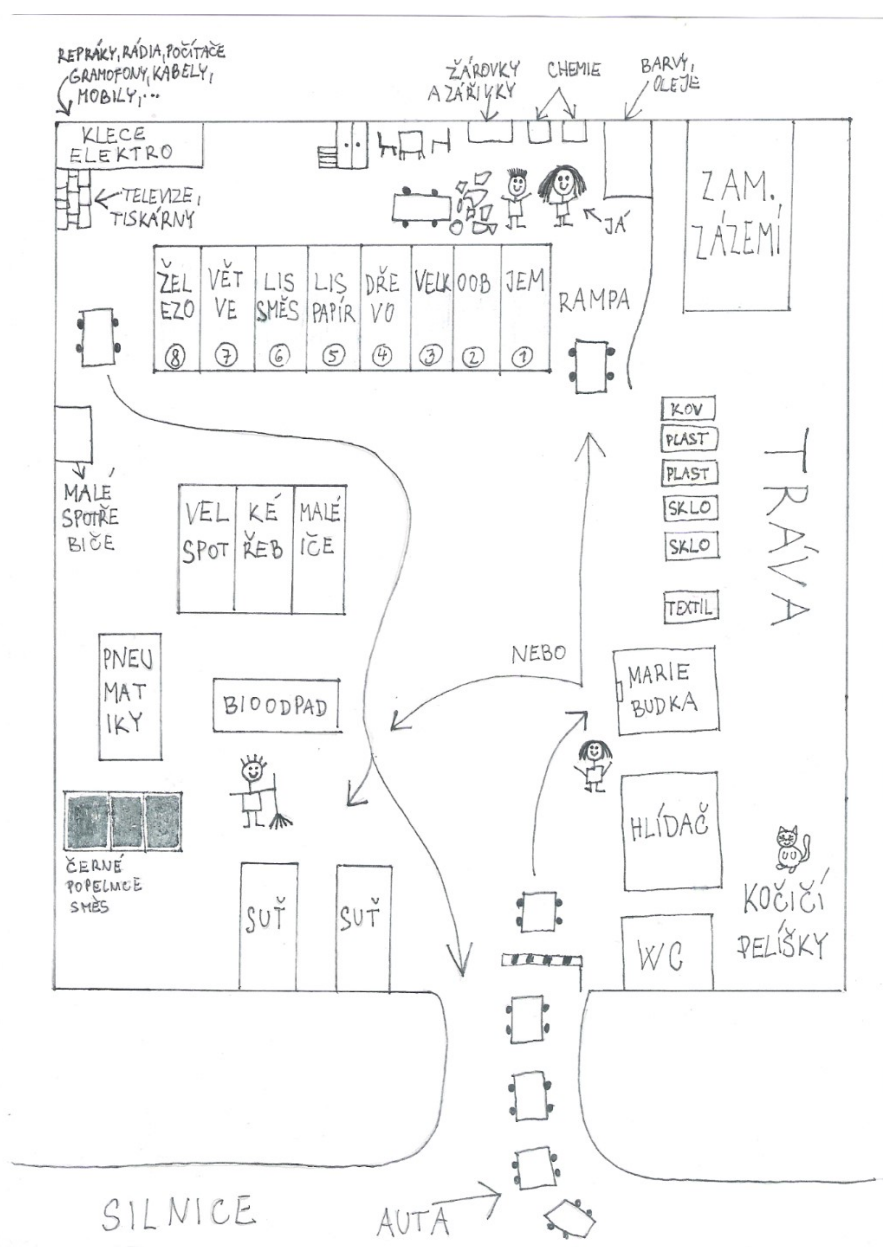

Obrázek č.4. Auto nakládá kontejner. Autorka Anna Vykoukalová. Květen 2021.

Jsou zde tyto kontejnery: dva na suť a stavební odpad, jeden na bioodpad, jeden na pneumatiky, dva až tři na elektrické spotřebiče, jeden na železo, čtyři na velkoobjemový odpad, z čehož jeden až dva (podle množství dovezeného odpadu) je vyčleněný na dřevo a poté dva lisy. Jeden lis je na papír a karton, druhý na veškerý odpad, který lze slisovat. Dále se zde nachází klece na elektroodpad a běžné popelnice. Dvě na kovy, dvě na plast, dvě na sklo, jedna na textil, jedna na papír a jedna na elektroodpad. Poté jsou zde ještě speciální kontejnery na zářivky a žárovky, na nebezpečný odpad, nádoba na baterie a sudy, kam se ukládají kuchyňské oleje a malířské barvy. Tyto kontejnery jsou široké zhruba jeden metr a jsou vysoké cca do pasu.

Na sběrný dvůr vede příjezdová cesta ze silnice, po které auta do sběrného dvora přijíždějí. Odpad sem lidé přichází odkládat i pěšky, valná většina však přiváží odpad v automobilech. Auto přijede po příjezdové cestě k brance. Většinou chvíli čeká ve frontě dalších aut, která jsou před ním. Příjezdová brána je zatarasena závorou, kterou ovládá tlačítkem Marie ze své budky, postavené pár metrů před závorou. V momentě, kdy odbaví předchozí auto, závoru otevře a auto může jet do dvora a poté se zastaví u Marieiny budky. Marie je vedoucí sběrného dvora. Její prací je kontrolovat, jaké odpady člověk odvezl, nasměrovat, kam je vyhodit a zapsat množství a skladbu odpadů do systému. Zjistí, zda odpad pochází od fyzické osoby nebo od firmy. Poté se vrátí zpátky do budky a přes okénko si od člověka vyžádá občanský průkaz. Zanesse si údaje o člověku (jméno, příjmení, SPZ) a druhy a množství odpadů do systému. SZP zapisuje ještě když auto vjíždí do dvora, tedy ještě předtím, než s člověkem začne komunikovat. Sběrný dvůr není vybaven vahou, Marie tedy hmotnost odpadů odhaduje. Pokud odpad pochází od firmy, člověk musí odpad hotově zaplatit a je vystavena faktura. Lidé občas předstírají, že jsou fyzická osoba, i když z obsahu jejich odpadu je evidentní, že pochází z firmy (například přivezou několik pytlů skartovaného papíru, několik krabic od stejného produktu apod.). V tom případě Marie poukazuje, že tento odpad je evidentně z firmy a člověk by ho tak měl zaplatit. Pokud však zákazník trvá vehementně na svém, Marii nezbývá nic jiného než jej zapsat jako fyzickou osobu, jelikož nemá, jak prokázat opak. Pokud by zákazníka odmítla, riskovala by stížnost na svou osobu. Po tomto administrativním procesu Marie dává pokyny, ke kterému kontejneru zajet. Většina aut poté vyjede nahoru na rampu, někdo rampu vynechá a jede rovnou k elektronice či k suti.

Rozložení zaměstnanecké síly je takové, aby každý člověk měl na starosti určitý segment sběrného dvora. Jeden člověk je na příjezdové vrátnici, jeden na rampě, kde dozoruje a navádí lidi, do kterého kontejneru se má co hodit a jeden člověk se pohybuje u suti a u elektroodpadu, zametá, třídí suť a rovná spotřebiče. Jelikož je kontejner na suť nízký, dohlíží na to, aby suť byla naskládána systematicky, to znamená, aby se při nakládání kontejneru na nákladní auto nevysypala a také, aby v ní nebyly věci, které tam nepatří (lidé tam spolu se suti někdy hází i cigarety, plechovky, různé plastové a kovové komponenty apod.) Dále rovná elektroodpad tak, aby byl uložen systematicky a neválel se na neorganizovaných hromadách. Pro ilustraci přikládám nákres.

Obrázek č. 5. Nákres sběrného dvora. Vlastní tvorba. Červen 2022.

Metodologie

Výběr tématu

*Mohli bysme jít stavět hráze
anebo do sběrného dvora,
anebo ze střechy paneláku
podívat se na město shora*

(Perfektní cíl, Mňága a Žďorp)

Proč jsem si pro svou diplomovou práci vybrala téma odpadů na sběrném dvoře? Na odpadech mě baví jakási mnohovrstnatost. Jsou děsivé z hlediska množství a důsledků pro životní prostředí, zároveň jsou ale i velmi zábavné a okouzlující. Člověk zde může najít věci a kombinace věcí, na které by sám nikdy nepřišel. Můj vztah k odpadům však nebyl stejný celý můj život, vyvíjel se s tím, jak jsem se vyvíjela i já. Dříve jsem odpady vůbec nevnímala, přišlo mi přirozené, že člověk neustále něco vyhazuje, nestarala jsem se o to, co se děje dál. Ovšem o lidech, co si z odpadků berou věci, jsem si nemyslela vůbec nic dobrého. Postupně, jak jsem začala vnímat společenské nerovnosti a obrovskou míru plýtvání zdroji, které máme k dispozici se pro mě odpady a lidé, kteří je využívají, staly odrazem hodnot a morálky současné společnosti. Zároveň s tím se mi začal svět odpadů otevírat nejenom jako něco, z čeho je nutné být zhrzený, ale co může přinášet i radost, dobrodružství, okouzlení a vědomosti. Dumpster diving, procházky po smetištích, opuštěných budovách a nedělní procházky okolo popelnic mě baví, neboť obohacují můj vkus a repertoár věcí, zároveň mě učí nepotřebovat mnoho a zbytečně. Ohýbají mé osobní hranice toho, co ne/považuji za symbolicky nečisté a proč, a neustále tak spoluutváří mé hodnoty a to, kým jsem. Navíc neustále trousím odpad okolo sebe (kapesníky, ohryzky, obaly od sušenek). Cítím se dobře být obklopena všemožnými předměty a je mi blízké prostředí chaosu, ve kterém se dá vyznat. I proto jsem si ke zkoumání vybrala místo, o kterém jsem předpokládala, že se v něm budu cítit dobře.

Přiznám se, že sběrné dvory nebyly něco, co bych během svého života nějak aktivně vnímala. Nikdy jsem do sběrného dvora totiž jít nepotřebovala. Nabídka kontejnerů zatím vždy uspokojila mou odpadkovou poptávku. Během minulých letních prázdnin jsem však kamarádovi několikrát pomáhala odvézt do sběrného dvora nějaké věci po opravě domu a

tyto návštěvy se pak staly osudnými pro výběr tématu na diplomovou práci. To místo mě bavilo a fascinovalo. Oproti jednoduchému a jednorázovému vyhození komunálního odpadu do koše nebo do popelnice to na sběrném dvoře bylo celkem namáhavé, musela jsem odpad rozbíjet, házet. Jednak jsme vyhazovali nějaký starý nábytek a kusy betonu, jednak byly kontejnery na sběrném dvoře velké, vyšší než já. Také jsem se zatím nesetkala s tím, aby bylo vyhození odpadu součástí nějakého administrativního procesu, ve kterém se zaměstnancům odpadové služby ukazuje občanský průkaz a probíhá formální dialog neformálním způsobem (někdy i pár vtípků) kam a zda vůbec je možné odpad uložit. Všechno zde bylo zaprášené, polorozbité, ale zároveň i barevné a půvabné. Průmyslové, systematizované, zároveň však velmi nahodilé. Tolik rozbitých televizí na hromadě jsem ještě neviděla a ten jukebox, co stál uprostřed nich, byl třešničkou na dortu. Takovou scénérii prostě nevymyslíš, říkala jsem si tehdy. Terénní deník jsem si tehdy ještě nepsala, ale pamatuji si, že první věc, která mě napadla, bylo: „dá se odsud něco brát?“ Musí tu být určitě spousta pokladů a zajímavých věcí. Kamarád povídal, že si lidi občas berou, ale nemělo by se to. Začala jsem se sama sebe ptát: „proč by se to nemělo?“ Odpadová hierarchie přece udává, že věc se má nejprve znovu využít a až poté zničit/zrecyklovat. A není škoda, že tu skončí hodně hezkých či znovupoužitelných věcí? Již tak velké množství odpadu se znásobuje zcela zbytečně. Spíš než jako jeden z „aktérů“ tolik oslavované recyklace na mě sběrný dvůr působil jako hřbitov věcí. Co všechno se na sběrném dvoře objevuje a jak tato směska odpadových věcí na lidi působí? Jaké vztahy zde lidé s odpady a okolo nich vytvářejí? Připadal mi zajímavý paradox, že ačkoliv byl sběrný dvůr, jako jeden z článků dlouhého řetězce zpracování odpadu, stvořen pro to, aby se v něm odpad likvidoval, jeho existence může, ač nezáměrně, naopak dávat odpadu nový život.

Výběr terénu

Když jsem se svými známými a rodinou mluvila o tom, že budu psát diplomovou práci o sběrném dvoře, někteří mi říkali: Ty budeš jako Hrabal, ten taky pracoval ve sběrných surovinách! Shodně k tomu mi Hrabala k četbě doporučoval i vedoucí mé práce. Pábitelství, hledání krásy a poetičnosti i v těch nejobyčejnějších a nejkaždodennějších věcech, ke kterým patří mimo jiné i odpad, provází mou práci od začátku až do konce. Proto jsem si, symbolicky, vybrala místo, které je s životem a dílem Bohumila Hrabala spjaté.

Kontaktovala jsem vedení firmy, která tento sběrný dvůr provozuje s žádostí, zda mohu na sběrný dvůr chodit pracovat a poznávat jej, neboť tuto zkušenost potřebuji k napsání závěrečné práce a dokončení svého studia (nehlásila jsem se tedy na žádnou pracovní pozici a za práci jsem nedostávala zapláceno). Mé prosbě bylo vyhověno. Frekvenci docházky jsem si mohla zvolit sama. Snažila jsem se dodržovat interval jednou týdně, i když ne vždy se mi to podařilo např. kvůli nemoci, pracovnímu vytížení či jiným osobním záležitostem. Někdy jsem zde strávila celou pracovní dobu, někdy jen pár hodin. S terénním výzkumem jsem začala v březnu 2021 a skončila v únoru 2022.

Etnografie

Odpady jsou něco, o čem se dost často mluví v číslech. Kolik odpadů se vyhodilo, vytrídilo, zrecyklovalo, vyhodnocuje se, jak si na tom která země stojí. Mnoho průzkumů uvádí, že Češi jsou na tom velmi dobře, co se týče třídění odpadů, dokonce patříme mezi premianty v Evropě [EUROACTIV.CZ, 2021]. V roce 2020 jsme v Česku vytrídili 713 tun využitelných odpadů, své odpady třídilo 73% obyvatel, přičemž tato čísla se každoročně zvyšují, což se považuje za pozitivní trend [SAMOSEBOU.CZ, 2021]. Statistické údaje jsou velmi důležité pro monitoring odpadů a je výborné, že máme takové nástroje, které toto všechno dokážou změřit. Naše společnost má však tendence brát tato čísla jako definitivum a už se neptat, co je za nimi nebo okolo nich. Ulrich Beck [BECK, 2018: 33] v tomto kontextu mluví o ztrátě sociálního myšlení. Uvádí, že problémy životního prostředí jsou pokládány hlavně za záležitosti biologie, techniky, medicíny a ekonomie, nikoliv za témata sociální. Čím více odpadů jsme vytrídili, tím lépe. Co když ale tato vyšší čísla znamenají, že jsme prostě jen neodolali konzumním apelům, nakoupili věci, které jsme nepotřebovali, a tudíž spotřebovali i více zdrojů a energií? Řekne nám číslo 713 tun něco o tom, kolik odpadů skončilo v kontejnerech zcela zbytečně (např. proto, že se ještě daly využít) a proč? Co se za čísla ve statistikách skrývá? Můžeme zde najít i něco víc, například příběhy drobných ušlechtilých činů, lidí, kteří odpad zachraňují a tím i redukují jeho množství? Nebo zde najdeme příběhy lidí, kteří tím, že berou věci z odpadu narušují společenská pravidla a porušují zákon? Je to právě etnografie, která dokáže “nakouknout pod pokličku” a odhalovat nečernobílost naší společnosti, našeho jednání. Dokáže dávat prostor každodennosti a různým lidským praktikám, které pod velkými čísly vidět nejsou.

Definice etnografie není jedna jediná, existuje jich mnoho. Mají však společnou podstatu – fyzickou přítomnost ve zkoumaném prostředí, které výzkumník po delší dobu aktivně poznává, a přitom interaguje s bytostmi a věcmi, které se zde nacházejí. Tato zjištění poté analyzuje a interpretuje, aby stvořil výsledek nejčastěji v podobě textu [BOELLSTORFF, 2013].

Perspektiva etnografie ukazuje sbírání dat ne jako jednorázový proces, kdy výzkumník sebere data jako jablka ze stromu a poté je naskládá do košíku – do svého textu. *“Etnografie je kromě výzkumné metody taktéž kreativní proces, ve kterém se prolíná vytváření dat, teoretizace, reflexivita, různé způsoby psaní stejně jako sociální vztahy v terénu i epistémické komunitě.”* [DVOŘÁKOVÁ, 2013: 7]. Nezahrnuje tedy pouze pobyt v terénu, ale i samotnou přípravu na výzkum, psaní, reflexi a diskuzi (ať už v sobě či s kolegy), která po napsání práce následuje. Je přirozené, že napsaný text nějak působí a dozrává i po jeho dokončení – na výzkumníka či na jiné aktéry. Autoři knihy mluví o etnografii také jako o etnografování, jako o neustálem procesu. Neustálá reflexivita je tedy velmi podstatný proces etnografie, o to podstatnější, jelikož etnografie je *„dovednost, kterou jako výzkumníci musíme trénovat in vivo“* – za pochodu [DVOŘÁKOVÁ, 2013: 7-9]. Každé zkoumané prostředí je totiž jiné a každý výzkumník totiž přichází do terénu s různou vybaveností – například věkem, genderem, etnicitou, vědomostmi a dovednostmi, zálibami a způsobem nahlížení na svět a na danou problematiku. Objektivita je tedy vždy relativní v závislosti na situovanosti výzkumníka.

Ve své práci do určité míry tedy i využívám autoetnografický přístup a reflektuji nejenom, jak na mě sběrný dvůr působil, co jsem zde prožívala a jak mě výzkum formoval, ale také jak jsem vstupovala do terénu, jaké bylo místo mezi dalšími aktéry a jak jsem během výzkumu postupovala, neboť *„autoetnografický přístup uznává a přizpůsobuje subjektivitu a emocionalitu a vliv výzkumníka na výzkum spíše, než by tyto záležitosti skrýval a předpokládal, že neexistují.”* [ELLIS; ADAMS; BOCHNER, 2011: 2].

Vstup do terénu

„První den a já si vybrala zrovna to nejhorší počasí – zima, sníh s deštěm, kterej nepřestával. Tak jsem se pořádně oblíkla a stejně to nestačilo. Přišla jsem do sběrnáku, paní Marie z vrátnice mě přivítala, řekla, že si můžu dát tašku k ní. Marie mě poslala nahoru na rampu, že je tam pán a že o mě ví. Byl milej, snažil se mi vysvětlvat, jak to tu

chodí. docela jsme spolu udržovali komunikaci. Nejdřív jsem spíš tak postávala, ale pak jsem se snažila zapojit a být aktivnější. Připadala jsem si trochu nemístně, jelikož jsem neměla jejich mundur, ale paní mi pak donesla vestu, a to jsem si hned připadala, že tam patřím a podnítilo mě to k tomu být iniciativnější. Poté jsem ji poprosila o rukavice. Pomáhala jsem vyndávat věci z auta a házet je do kontejnerů. Ale je to docela fuška teda...Tahat celý den nějaký věci – chvílema mě bolely i ruce, a to jsem to dělala jenom chvílku. Když se člověk hejbe, tak je to ok, jinak jsem byla hrozně prokřehlá.“ [Terénní deník, březen 2021].

To, jak budu na sběrném dvoře trávit čas, bylo víceméně na mě. Mohla jsem jen sedět a koukat se, mohla jsem se si zapojovat do práce nebo si povídat s lidmi. Ze začátku jsem se hlavně snažila pochopit, co se kam dává a jak to všechno vlastně funguje a až později jsem se zaměřovala na dílčí úseky dění. Občas jsem chodívala sedávat na židli k Marii ke vrátnici, kde jsem si s ní povídala, anebo jen pozorovala zdejší dění. Marii jsem v její práci nijak pomoci nemohla a jediný způsob, jak pozorovat dění, které se okolo příjezdu děje, bylo sedět u vrátnice na židli a dívat se. Marie zde přijímala zákazníky, dívala se, jaký odpad přivážejí a poté ho zadávala do systému. Více času jsem ale strávila aktivním pomáháním na rampě nebo tam, kde bylo potřeba. Nechtěla jsem, hlavně ze začátku jen sedět a koukat se na někoho, jak pracuje, když mohu přiložit ruku k dílu. Také mám ráda pohyb a fyzickou práci a logicky jsem chtěla zakusit, co všechno lidé zaměstnaní na sběrném dvoře dělají. *“Je to právě etnografický výzkum, kde výzkumník zakouší povahu studovaného prostředí, stává se po dobu výzkumu de facto jeho součástí”* [NOVOTNÁ, 2019: 273]. Buď jsem chodila ke kontejnerům na suť, kde jsem rozbíjela kladívkem porcelánová umyvadla a záchody, vybírala předměty, které tam lidé vyhodili i se sutí a které tam nepatřily (nejčastěji plechovky, igelitové pytle, různé železné komponenty, hmoždinky, atd.) a rovnala suť tak, aby se při nakládání na auto nevysypala. Pak jsem zametala a sbírala různé odpadlé věci ze země – hlavně hřebíky, aby si na nich zákazníci nepropíchli pneumatiky. Nejvíce jsem však byla na rampě, kam auta nejčastěji najížděla a kde také bylo nejvíce kontejnerů okolo. Když přijelo auto na rampu, řidič nebo řidička vystoupili, otevřeli kufr nebo celé auto a ukázali, jaké odpady přivezli. Zaměstnanci pak odkázali konkrétní odpady do konkrétních kontejnerů a pomáhali je vytahovat z auta. *„Tady dřevo hod'te do čtyřky, sedačku sem do dvojky, papír do lisu, železo je na konci rampy bílej kont'ák“* [Terénní deník, březen 2021]. Velkoobjemové kontejnery na sobě měly totiž namalované velké číslo, což usnadňovalo organizaci odpadů. Já jsem pomáhala radit, co

kam patří, a také jsem vytahovala věci z auta. Někdy jsem ale jen stála a koukala, protože bych překážela. Abych si připadala užitečná, nabízela jsem lidem, že různé železné věci či elektroniku, které poberu v náručí, odnesu do vzdálenějších kontejnerů sama, aby tam lidé potom nemuseli zastavovat, což přijímali s vděkem. Na rampě jsem také mohla zachytávat nejvíce zvuků a vůní – skřípění lisů drtících směsný odpad nebo kartony, bouchavé rány, když se hodí sedačka do zcela prázdného kontejneru, šlapání motorů aut, sluncem posílený odér barev a benzínu v kontejneru na nebezpečný odpad, třeskot železných tyčí dopadajících na hrnce, vany a rotopedy.

Čas jsem na sběrném dvoře jsem tedy trávila tím, že jsem se zapojovala do pracovních činností, vedla neformální hovory se zaměstnanci a zákazníky, anebo prostě jen seděla a pozorovala. Zúčastněné pozorování, jak jej Boellstroff nazývá *“základním kamenem etnografie”* [BOELLSTORFF, 2013: 65]. Vychází z premisy, že abychom mohli porozumět jevu, který nás zajímá, musíme jej zkoumat tam, kde se běžně nachází [NOVOTNÁ, 2019: 356]. Výzkumník se tedy stává součástí zkoumaného prostředí, ve kterém si aktivně všímá, co se děje okolo něj a ve spojitosti s ním, což je důležitý prvek etnografického zkoumání. Novotná uvádí, že terén nemusí být vždy vymezen prostorem, ale například skupinou osob, kterou poté výzkumník následuje do různých prostředí [NOVOTNÁ, 2019: 365]. Neboli „multi-sited ethnography”. Pobyt na sběrném dvoře mimo jiné taktéž nabízí následovat sběrače odpadů do jejich domovů, dílen apod. Využití techniku multi-sited ethnography mi však bránila obava z následování cizích mužů do neveřejných prostor, neboť lidé, kteří navštěvovali sběrný dvůr, byli hlavně muži. S nástupem postmoderní antropologie v 70. letech a feministickou kritikou se začíná pozornost obracet nejenom na ty druhé, na ty zkoumané, ale i na samotného výzkumníka nebo výzkumnici a přehodnocuje se jeho či její role v terénu. Upouští se od představy výzkumníka, který je v terénu neviditelný a naprosto objektivně zaznamenává realitu, kterou vidí okolo sebe. *„Právě naopak, výzkumník nebo výzkumnice je součástí zkoumané reality, utváří ji a podává tak především subjektivní vhled do zkoumané kultury (subjektivita již není chápána jako pochybení, ale jako nezbytná a přiznaná součást každého výzkumu.”* [FATKOVÁ, 2013: 36]. Má výzkumnická situovanost tedy měla vliv na to, jakým směrem se můj pohyb v terénu bude ubírat.

Vyhazování věcí a ventilace pocitů

„Veškerá věda obsahuje silné prvky subjektivity v tom smyslu, že věda vyplývá z práce subjektů, tedy vědců. Subjektivita je nevyhnutelnou podmínkou vědy; neexistuje žádná čistá sféra objektivity, ve které by chyběly zájmy, předsudky, záliby, obavy, postoje, sklony, domyšlivost, úsudky, axiomy a předpoklady vyšetřovatelů a bez dopadu. Vždy začínáme odněkud.“ [BOELLSTORFF, 2013: 41].

Nejčastější aktivitou, která provázela mé působení na sběrném dvoře, bylo vyhazování. Právě proto lidé hlavně jezdí do sběrného dvora, aby zde něco vyhodili. Hlavním úkolem zaměstnanců na rampě je dohlížet na pořádek a organizaci. Tedy instruovat a radit lidem, co do kterého kontejneru mají vyhodit, dohlížet, zda to tak i dělají a starat se o pořádek na pracovišti (zametát, odklízet hřebíky z rampy kvůli pneumatikám apod.). Ačkoliv nejsou povinni pomáhat lidem s vykládkou věcí z auta, většinou to dělají, neboť sběrný dvůr je pracovně celkem vytížený a pomoc s vyndáváním odpadů z auta vše urychlí. Když přijede například dodávka plná prken, trámů či desek, logicky se odbaví dřív, když prkna vyndávají dva lidé místo jednoho. Z prvních směn jsem byla opravdu unavená a bolely mě z toho tahání věcí paže. Člověk je navíc venku a pokud je velké horko nebo zima či prší, tak to dokáže organismus také docela vyčerpat. Později jsem si přivykla, ale nedokázala jsem si představit, že bych do takového zaměstnání chodila každý den na 10 hodin a obdivovala jsem lidi, kteří zde byli zaměstnaní, jak to zvládají.

Lidé sem velmi často jezdí vyhazovat velké a těžké věci – starý nábytek, dřevěné trámy, gauče, kola, sádkartonové desky, ytong, sušáky na prádlo apod. Proto jsou kontejnery tak velké, aby se sem vešlo hodně věcí a velké věci. Někdy bylo kvůli velikosti odpadu či nutnosti jeho umístění do zadní části kontejneru potřeba věc nejenom hodit, ale přímo vymrštít. Vyhazování s sebou neslo nejenom praktiky házení, ale také třískání, mlácení a rozbíjení. Pokud někdo vyhodil umyvadlo či záchod, bylo potřeba jej kladivem rozbít na menší kousky. Když někdo přivezl velkou skříň, musela se rozbít na desky. To se dělalo tím způsobem, že se s ní třísklo rohem o zem. Vyhazování odpadu mrštěním a třískáním se pro mě občas stalo prostředkem, jak si vybit frustraci, kterou jsem někdy v terénu zažívala. Jak už jsem naznačila, na sběrném dvoře se z převážné většiny pohybují muži, přítomnost mě jako mladé dívky tak nezůstávala bez reakcí. Jednalo se hlavně o občasné verbální i neverbální komentáře na můj gender a vzhled. Fatková uvádí, že vztah výzkumníka a terénu může být i mocensky nevyrovnaný či sexualizovaný, neboť člověk výzkumník je taktéž

bytost z masa a kostí. „*Zkoumající do terénu nevstupuje jako čistý papír, osoba bez přidružených významů, právě naopak. Vstupuje do terénu jako aktér určený genderem, sexualitou, etnicitou, třídou a podobně*“ [FATKOVÁ, 2013: 37]. Časté bylo jak ze strany zákazníků i zaměstnanců starání se o to, že „to je na tebe moc těžký, netahej se s tím“ a nerespektování mého rozhodnutí, že to třeba na mě těžké nebylo a že jsem se s tím tahat chtěla. To se projevovalo buď slovně či fyzicky – například tím, že mi odpad z náruče či z ruky vzali. Ačkoliv jsem věděla, že to myslí dobře a chtěli, abych si neublížila nebo se zbytečně nenamáhala, někdy mi tento paternalistický přístup, neberoucí v potaz mou svobodnou vůli, vadil. Snažila jsem se lidem s vyhazováním aktivně pomáhat, má pomoc však byla často přehlížena zákazníky verbalizovaným “díky chlapi”, jako bych tam ani nebyla. Přiznám se, že hlavně zpočátku jsem z těchto prožitků byla našťvaná a frustrovaná. Po čase jsem si však k tomu dokázala vytvořit jakýsi odstup a podobné poznámky či gesta na mou adresu jsem ironicky odbývala nebo na ně nereagovala vůbec – navenek i v sobě. Na druhou stranu jako žena jsem cítila větší sounáležitost s Marií, o to radši jsem za ní v tomto mužském kolektivu chodila povídat si.

Nebyly to však jen genderové stereotypy, které ve mě vyvolávaly hořkost, ale i pocity zmaru nad množstvím a podobou vyhazovaných věcí. Bylo jich hodně a hodně z nich jich bylo krásných, funkčních, neopakovatelných. Občas mi přišlo paradoxní, že ničení věcí mi pomáhá oprostít se od negativních pocitů z toho, jak se ničí věci, a jak se já na jejich ničení podílím. „*Pod mýma rukama a v mém hydraulickém lisu hynou vzácné knihy a já tomu proudu a průtočnosti nemohu zabránit. Nejsem nic víc než něžný řezník.*” [HRABAL, 2012: 11]. Během výzkumu mi velmi pomáhalo číst knížku Příliš hlučná samota od Bohumila Hrabala, která pro mě byla malou soukromou terapií. Děj se totiž odehrává v podobném prostředí, ve sběrně papíru. Kromě běžně používaného papíru se zde ovšem vyhazují i staré knihy nebo obrazy. Některé události, činnosti, pocity a události v knize se velmi podobaly těm, které jsem zažívala já. Jelikož zaměstnanci měli k odpadu jiný vztah než já a moji kamarádi zase neznali tak hluboce, jak sběrný dvůr funguje, vlastně jsem neměla, s kým bych mohla své pocity sdílet s vědomím, že jsme oba zažili to samé. Sdílela jsem je tedy s touto knihou.

Věděla jsem, že na sběrném dvoře se objevují věci, které jsou zajímavé a využitelné, ovšem netušila jsem, jak moc. Ze začátku jsem toho byla docela plná, mé vnitřní já křičelo zoufalstvím a začaly ve mě bujet tendence zachraňovat všechno možné. Snažila jsem se

však tyto své vnitřní vášně krotit, abych si zachovala odstup a výzkumnickou objektivitu ve vší její relativnosti a také mohla prozkoumávat různé polohy vztahu mezi mnou a odpadem, pozorovat, co to se mnou dělá a nalad'ovat se na zaměstnance a zákazníky. Jak jsem již naznačila, měla jsem dovolené odnášet si předměty, které se mi líbily. O to více jsem se během výzkumu soustředila na odstup vůči mým informantům a informantkám. Snažila jsem se tedy zaujmout co nejvíce flexibilní pozici. Díky tomu, že se mi mnoho věcí z odpadů líbilo, mohla jsem se na své informanty lépe nalad'ovat. Vnímala jsem však riziko, že by mě tento pohled mohl snadno pohltnout, a tak jsem cítila potřebu se někdy trochu „otupit“ a na neustálý příliv a odliv odpadů si prostě zvyknout. A tak jsem někdy záměrně ignorovala věci, které se mi líbily, a ačkoliv jsem si je mohla vzít, tak jsem si je nevzala a prostě jsem je hodila do kontejneru. Navíc, nešlo nepohrát si s tak neustálým přílivem věcí, nepohrát si s kulturou vyhazování. A tak jsem některé věci vyhazovala se zvědavou myšlenkou, zda se někdy objeví znovu. Objevovaly se.

Pro mě osobně byl sběrný dvůr něco jako *komnata nejvyšší potřeby* z Harryho Pottera. Komnata nejvyšší potřeby je místnost, kde člověk v nouzi najde přesně to, co potřebuje, ať je to cokoli. Skoro vždy, když jsem šla na sběrný dvůr na výzkum, jsem zde našla něco, o čem jsem předtím přemýšlela, že by se mi hodilo nebo bych chtěla. Občas mi to přišlo až neuvěřitelné a připadala jsem si doopravdy jako v nějakém kouzelném světě. Vždycky jsem chtěla zkusit jezdit na skejtu. Ejhle. Mám tu nějaké obrázky, ale nemám ně rámečky. Ejhle. Rozbila se nám doma rychlovarná konvice. Ejhle. Potřebuji lampičku. Ejhle. Máme doma málo hlubokých talířů. Ejhle. Koupila jsem si další rostlinky, na které bych chtěla keramické květináče. Ejhle. Pořádila jsem si novou starou skříň, ale neměla klíček do zámku. Ejhle. A takhle bych mohla pokračovat dál. Jednou jsem zde jednou našla obyčejnou šňůrku. Byla různě barevná, což se mi líbilo, a tak jsem si ji vzala. Nevěděla jsem, na co ji použiji, jen jsem si řekla, že by se mohla někdy hodit. A taky hodila. Několik měsíců mi pak ležela v šuplíku, když pak jednoho dne za mnou přišla má spolubydlící, že zítra odjíždí na hory, ale roztrhla se jí tkanička v turistické botě a zda nějakou nemám. Její bota však vyžadovala hodně tenkou tkaničku a takovou jsem neměla. Spolubydlící začala propadat zoufalství, kdežto já pociťovala vzrušení, protože teď nastala má chvíle. Konečně to nandám všem, kteří mi tvrdili, jak si akorát zahlcuji pokoj nepotřebnými krámy. Oslavně jsem vytáhla ze šuplíku svou tenkou šňůrku a výlet do hor byl zachráněn.

Tímto příběhem jsem chtěla nejenom poukázat na rozmanitost věcí, které se na sběrném dvoře ocitají, ale také naznačit to, že ačkoliv jsou na sběrném dvoře všemožné poklady, kterým se budu věnovat, nebudu se věnovat pouze jim, ale dám prostor i fádním, na první dojem již nezužitkovatelným věcem. Recyklovat se dá totiž skoro vše. Chce to jen více úsilí, rozmyslu a otevřenost náhodám.

O recyklaci se mluví především v kontextu věcí. Díky svému vedoucímu práce jsem si však uvědomila, že nejenom můj výzkum, ale i psaní textu byla jednou velkou recyklací. Mnohokrát jsem vyhodila některé pasáže s tím, že se nikam nehodí, jsou zbytečné a prostě je nemůžu nijak použít. S tím, jak se měnil můj text, měnil se i náhled na to, které pasáže mají zůstat odpadem a které znovu vtáhnou do textu. A tak jsem někdy sama sebe překvapila tím, jak se mi v několikáté verzi diplomky najednou objevila perfektní skulinka, do které jsem mohla dosadit text, který jsem dávno považovala za odepsaný. Napsala jsem také mnoho pasáží, které jsem sice nevyhodila, ovšem pohybovala jsem s nimi v textu po různých místech a přiřazovala jim nové kontexty. Podobně, jako když si člověk koupí krabičku se zmrzlinou, sní ji, schová si krabičku na svačiny, ale později do ní začne dávat korálky. Samozřejmě ne všechny pasáže dostaly tuto exkluzivní příležitost. Některé prostě zůstaly digitálně zhmotněným odpadem.

Reflex(iv)ní vesta

Zaměstnanecká žlutá reflexní vesta působila jako důležitý faktor při vyjednávání mé výzkumné pozice. Díky ní mě lidé vnímali jako součást zaměstnaneckého kolektivu, a tak se na mě mohli obracet s různými otázkami apod. Díky vestě jsem si i já připadala, že na sběrný dvůr patřím, a tak že mohu bez většího rozmýšlení či vysvětlování dělat cokoli, co s prací na sběrném dvoře souvisí. Mluvit s lidmi, vstupovat do prostoru jejich aut, šahat na jejich odpady. Kdybych na sobě vestu neměla, možná by si nebyli jisti, zda nejsem nějaký cizí člověk a mohli by z mé aktivity být nesví, z čehož bych byla nesvá i já. Vesta mi dodávala pocit sebevědomí a přinášela určitou svobodu. Vesta mě ale zároveň v něčem i držela zkrátka. Díky ní jsem měla pocit, že sběrný dvůr nějak reprezentuji a že se mu nějak odpovídám. Měla jsem pocit, že díky ní musím působit jako skutečná zaměstnankyně. Lidé totiž sběrné dvory hodnotí recenzemi na Googlu a tyto recenze mají poměrně váhu. Vedení sběrného dvora je sleduje a pokud se zde objeví něco nedobrého, zaměstnance s tím konfrontují. Recenze mají váhu i mezi zákazníky, kteří se díky nim mohou vybírat, na který

sběrný dvůr pojedou. Jelikož jsem se v několika recenzích jiných sběrných dvorů dočetla stížnosti typu „zaměstnanci jen sedí a nic nedělají“, o to méně jsem chtěla v přítomnosti zákazníků jen sedět a nic nedělat (pozorovat), ačkoliv by to nikomu ze zaměstnanců asi nevadilo. Vnímala jsem to tak, že pokud by taková recenze na mou osobu přišla, mohlo by to ohrožit mou výzkumnou přítomnost nebo bych tím mohla uškodit ostatním zaměstnancům. Občas se totiž zastavit, sednout si a koukat, pro mě bylo důležité. Psychicky mě totiž udržovalo v pozici výzkumnice a ne zaměstnankyně. Navíc, když jsem seděla, mohla jsem rozjímat, přemýšlet, spojovat si to, co vidím, s texty, které jsem přečetla. Sedět a koukat také mělo tu výhodu, že jsem mohla sledovat dění na sběrném dvoře na více frontách najednou – rampa, suť, vrátnice, okolí atd. Jsem však celkem aktivní typ člověka, a tak jsem někdy své sezení a koukání okrojila, protože jsem to prostě nevydržela. A tak jsem se někdy, i když to třeba nebylo potřeba, přesouvala k aktivní pomoci při vykládce, nebo jsem šla dělat nějakou činnost (např. třídění suti, zametání). Občas se stávalo, že jsem přišla na sběrný dvůr ve chvíli, kdy zrovna auta nepřijížděla, a tak když jsem šla pozdravit Marii, rovnou jsme se zapovídaly. Já tedy zůstala sedět u vrátnice bez vesty, čekala, než odbaví pár aut, která poté stala ve frontě na rampu a dále jsme si povídaly. Bez vesty jsem zde vydržela sedět delší dobu a pociťovala jsem v sobě mnohem méně výzkumně založené iniciativy k práci než s vestou. Prostě jsem si připadala, že jsem jen na přátelské (a samozřejmě i výzkumné) návštěvě.

Jak už jsem zmínila dříve, zúčastněné pozorování v sobě zahrnuje na jedné straně pozorování a na druhé straně účastnění se. Heřmanský uvádí že pojem zúčastněné pozorování je vlastně protimluv [NOVOTNÁ, 2019: 370] a to hned ve dvou aspektech – metodologie a epistemologie. Ve sféře metodologie se považuje za paradoxní provádět zcela plnohodnotně dvě protichůdné věci najednou. „*Máme-li pozorovat, nemůžeme se účastnit – máme-li se účastnit, nemůžeme dost dobře pozorovat*“ (tamtéž). V některých momentech, kdy přijíždělo velké množství aut, ponořila jsem se do práce natolik, že jsem úplně zapoměla, že dělám nějaký výzkum. Zapoměla jsem uvažovat nad tím, že bych měla nad něčím uvažovat – všimnout si věcí, povídat si s lidmi nebo si zaznamenávat poznámky do terénního deníku. Své postřehy jsem po takových chvílích křísila až zpětně, buď krátkými poznámkami do mobilního telefonu či plynulejším textem po cestě domů / doma. Snažila jsem se však v pozorování a účastnění se nalézat balanc. Někdy jsem si prostě jen sedla na židli a koukala se, jindy jsem šla dělat práci, u které jsem mohla pozorovat okolní dění. Pokud jsem si například všimla, že se u nějakého kontejneru

zákazníci odpad se zájmem prohlížejí nebo se baví mezi sebou, šla jsem kontejner naoko “zkontrolovat” nebo jsem si vzala koště a šla k nim zamést, abych je mohla nenápadně pozorovat či s nimi navázat kontakt. Lze tedy říct, že vůči zákazníkům jsem praktikovala skryté pozorování (pokud jsem jim to neřekla, nevěděli, že jsem studentka na terénním výzkumu a považovali mě za zaměstnankyni) zato vůči zaměstnancům otevřené pozorování (od začátku věděli, že na sběrný dvůr chodím ze studentského zájmu) [ŠVARÍČEK, 2014: 146].

Ve sféře epistemologie pak je problematické, že pozorování předpokládá určitý odstup a nestrannost, kdežto účastnění se znamená emoční zapojení [NOVOTNÁ, 2019: 371]. Součástí terénního výzkumu je však i navazování osobních vztahů s lidmi, „*a ty bez emoční angažovanosti vybudovat nelze*” (tamtéž). Lidé, kteří se v terénu pohybují by neměli být vnímáni pouze jako nádoby, ze kterých lze vysypat cenné informace, ale taktéž jako plnohodnotné lidské bytosti, které mají své potřeby, přání, emoce. Součástí výzkumníkovy komunikační výbavy by tedy mělo být zajímat se o lidi v terénu i prostě jako o lidi. Je třeba si uvědomit, že se většinou po informátorech a informátorkách ve výzkumu chce, aby „*více či méně aktivně podstoupili procedury, o které nestojí, které sami nevyhledávali*“ [GUILLEMIN, 2004: 9], což předpokládá i hledání cest, jak se lidem za jejich úsilí revanšovat. Občas jsem tedy zaměstnancům donesla nějakou pozornost, nabídla pomoc s různými záležitostmi, které ve svém životě řešili nebo s nimi hovořila o různých věcech v našich osobních životech. Ve vztahu s Marií pro mě bylo občas náročné dávat prostor svým výzkumnickým potřebám, neboť Marie si ráda povídala o všem možném. Když jsem se s ní začala bavit na určité téma, které jsem považovala za výzkumnicky podstatné, často se dostala někam úplně jinam. Chtěla jsem se s ní bavit obyčejně lidsky, zároveň mi však vzadu svítila kontrolka, že se chci zeptat na ještě další věci, které jsme zamluvili. Někdy jsem musela vymýšlet, jak se k tématu zase vrátit, což někdy mohlo působit i křečovitě.

Ve svém zúčastněném pozorování jsem postupovala metodou trychtýře. Ta znamená, že naše pozorování se neustále zužuje, nejprve pozorujeme a zaznamenáváme vše, co vidíme a slyšíme okolo sebe, tedy nazývá popisné pozorování. Potřebujeme se zorientovat v terénu a nevíme, co všechno později bude nebo nebude relevantní. Proto jsem tedy ze začátku svého pobytu na sběrném dvoře netlačila na pilu a snažila jsem se hlavně prakticky poznávat, jak sběrný dvůr funguje, co se kam třídí, jaká jsou pravidla a rytmus tohoto místa. Když jsem se cítila jistější, začala jsem se více soustřeďovat na interakce mezi zákazníky

a zaměstnanci, na to, jak lidé k vyhozenému odpadu na sběrném dvoře přistupují, tedy k pozorování zaměřenému. Zde výzkumník necílí toliko do šířky jako spíš do hloubky a vytváří si předběžné interpretace. Na konci trychtýře je pak pozorování výběrové, ve kterém se opakovaně soustředíme na to, co považujeme za důležité a porovnáváme interpretace s pozorovanou realitou [NOVOTNÁ, 2019: 364 c366].

Jelikož se má práce zabývá odpady, přirozeně jsem teoreticky vycházela i z antropoložky Mary Douglas a jejího konceptu symbolického znečištění. Mary Douglas ve své slavné knize Čistota a nebezpečí z roku 1966 (v českém překladu vyšla v roce 2014) rozvíjí myšlenku, že lidé uvažují v kategoriích čistý/nečistý, které utvářejí vnímání toho, co považujeme za vhodné a co ne. Pokud je něco nečisté, nemyslí se tím nějaká nečistota ve formě špíny, co se vypere v pračce, a je vyřešeno. Za nečisté jsou považovány věci, které narušují hranice různých kategorií, které jsme utvořili. Špína, nečistota vlastně vymezuje hranice našeho řádu [DOUGLAS, 2014: 73]. *„Boty samy o sobě špinavé nejsou, ale je nečisté položit je na jídelní stůl, jídlo samo o sobě není nečisté, ale jako špinavé vnímáme kuchyňské náčiní v ložnici nebo jídlem znečištěný oděv. A tak můžeme pokračovat: vybavení koupelny v přijímacím pokoji, oblečení ležící na židli, venkovní věc uvnitř domu, věci služebnictva a věci pánů, prádlo namísto svrchního oděvu a tak dále. Ve zkratce lze tedy říci, že naše chování ohledně znečištění je reakcí, která odsuzuje všechny věci nebo ideu, která pravděpodobně zmátne naši drahocennou klasifikaci.”* (tamtéž). Tyto věci Mary Douglas označuje jako „matter out of place”, dalo by se říct věci, které jsou mimo své místo. Co mi na sběrném dvoře připadalo výrazně jako „matter out of place”, jsem byla já sama. Již jsem naznačila, že sběrné dvory jsou spíše maskulinní prostředí, a pokud zde pracují ženy, tak spíše starší. Pokud bych zde byla bez vesty, nevzbuzovala bych takovou pozornost. Žlutá reflexní vesta však upozorňovala na to, že na sběrném dvoře pracuji, což není pro mladou dívku úplně typické. Spoluutvářela tedy to, že jsem do prostředí sběrného dvora moc nezapadala. Celkem často na mě různí muži – zákazníci, řidiči, zírali. Jeden zákazník mi velmi vehementně sděloval, že bych tu neměla být a nosit těžké věci, protože pak nebudu moct mít děti (bez toho, aniž by se mě zeptal, zda děti vůbec chci mít). Jiný zákazník zase řekl, že takové špinavé prostředí se pro mě nehodí a že bych se měla spíše věnovat tanci či zpěvu. Celkem často se mě lidé ptali, zda jsem tu na brigádě nebo co tu vlastně dělám. Jeden mladý muž mi dokonce řekl, že když mě z dálky z auta uviděl, říkal si, že tu určitě dělám něco kvůli škole, že jinak není možné, abych tu pracovala.

Ženy sběrný dvůr navštěvovaly většinou mnohem méně (odhadla bych to na poměr 80 % mužů vůči 20 % žen) a většina těchto žen – manželek, matek, kamarádek, ... sedí zavřená v autě, zatímco muž vyhazuje odpad. Tyto situace mi přišly až ironicky paradoxní. Od některých žen jsem byla v blízkosti doslova na pár centimetrů, přesto nás oddělovala nepřekonatelná hradba osobního auta. Domnívám se, že převaha mužů na sběrném dvoře vychází z tradičního rozdělení mužsko-ženských rolí. Manipulace s odpady na sběrném dvoře je fyzická práce vyžadující sílu, která je přisuzována hlavně mužům. Sběrný dvůr je navíc špinavé, zaprášené prostředí. Od žen více než od mužů se očekává čistotnost a tuto myšlenku si internalizují již od dětství. To rozvádějí i Brunclíková a Kliková ve svém článku *On skočí do kontáku a já mu svítím*, kde pomocí polostrukturovaných rozhovorů s dumpstery a dumspterkami zjišťuje, že pokud jde žena „kontit“ s mužem, bývá to většinou muž, kdo loví v kontejneru jídlo, zatímco ženy dělají věci okolo – svítí, skládá jídlo do tašek, doma omývá a uklízí do lednice apod. [KLIKOVÁ, 2018: 27]. Mí informanti byli hlavně muži, patřila však mezi ně i Jindřiška, vysokoškolská studentka. Během rozhovoru jsme narazily i na téma, jak se jako žena cítila mezi muži zaměstnanci na sběrném dvoře (jiném), kam s kamarádkou přijela vyhodit suť po rekonstrukci domu „*som mala pocit že tak pokukujú po nás ti páni, že úplne nechápali, že dve baby tam vyhazujú sutě, asi se s tím ani moc nestřetli, jsem měla takový pocit.*“ [Rozhovor s Jindřiškou]. Z reakce zaměstnance vnímala, že suť, žena a sběrný dvůr nejdou moc dohromady. Jelikož odpad je i pozůstatkem toho, čím člověk je, co měl doma, co dělal, vyhazování suti dvěma mladými dívkami může napovídat i to, že ji do sběrného dvora pouze neodnesly, ale zároveň ji i vytvořily fyzickou a řemeslnou práci, která je taktéž přisuzována primárně mužům. Anne Schainberg v článku *Gender and Waste* uvádí, že činností žen jsou více přisuzovány odpady typu plasty, textilie apod., méně však kovy, stavební materiál, a věci vyžadující sílu, technické znalosti a materiálové investice [SCHEINBERG, 1999: 26]. Ženy často zastávají roli hospodyněk a pečovatelek, spravují tedy každodenní odpady ostatních [SCHEINBERG, 1999: 26: 11]. Nerovnoměrnými tedy mohou být i kontrola a management odpadů. Zatímco ženám se přisuzuje péče spíše o záležitosti vnitřního domácího charakteru, mužům zase venkovního veřejného charakteru – odpady ze stavby, z rekonstrukce, z podnikatelské činnosti a jejich doprava na sběrné místo autem. Když vezmeme v úvahu sociální dimenzi, je zřejmé, že odpad je extrémně dynamická a vztahová kategorie [RENO, 2015]; [SOSNA, 2015].

Marie žádný odlišný rozdíl v tom, že je žena, v práci nepocítovala. Vnímala však, že když někdy přijedou ženy jako zákaznice, jsou víc „vyjukany“ v tom smyslu, že podle ní si nejsou jisté, zda se zde dobře zorientují a odpad správně uloží, ale i nesvé z toho žádat o radu v prostředí plném mužů.

„přide, chlap na rampě, chlap v boudě, ted' ty baby nevědí, ale ted' když přijdou a řeknou, já nevim, kam to mam dát, tak říkám spolu to zvládnem a jsou na tom pak psychicky jinak.”
[Terénní deník, srpen 2021]

Marie tedy s ženami cítila v těchto aspektech určitou sounáležitost. Byla vůči zákazníkům velmi vstřícná, ráda si s nimi povídala a ráda si je zapamatovala, což sama vnímala včetně toho, jaký to může mít pozitivní dopad. *„někdy mi ty baby říkaj, že sem rády jezděj za mnou, že jako konečně ženská na sběráku...myslim, že vod tý doby, co tu sem, sem jezdí ženský víc.”* [Terénní deník, červenec 2021]

Paní Matylda – zaměstnankyně, se kterou jsem se na sběrném dvoře potkala asi 2x, pak zde přestala pracovat, mi naopak řekla, že někdy někteří muži – zákazníci mají problém s tím, že ona jako žena jim diktuje, co, kam a jak mají ukládat. V hovoru nás však přerušilo přijíždějící auto a později už jsme se k tomuto tématu nedostali. Já jsem se během výzkumu nedostala do situace, že by některý muž odmítal moje pokyny, spíš se mi stávalo, že mě zákazníci někdy přehlíželi. Když měli nějaký dotaz, prošli okolo mě (i když mě viděli) a šli se zeptat zaměstnance muže, který stál pár metrů ode mě.

Téma genderu nicméně nebylo cílem mé výzkumné práce, nezaměřovala jsem se na něj, spíše jsem na něj přicházela a reflektovala jej až v průběhu výzkumu či v průběhu psaní. Přesto považuji za podstatné jej zmínit, jelikož ovlivňovalo mé výzkumné působení.

Nicméně občasný „diskomfort“ mé „out of place“ pozice mi však umožňoval v takovýchto situacích snáze navazovat komunikaci. Nemusela jsem vymýšlet, jak rozhovor navážu, jelikož se mě zákazníci sami od sebe ptali, proč tu jsem, rozhovor jednoduše za mnou přišel sám. Vysvětlování mé výzkumné pozice jsem tedy zároveň využívala i k navázání neformálních rozhovorů. Pro některé zákazníky bylo obtížné pochopit, co tu vlastně dělám a nezastírám, že pro mě to bylo obtížné vysvětlit. Neměla jsem připravenou nějakou naučenou frázi. Myslím si, že každý člověk je jiný a každý reaguje na jiné věci. Chtěla jsem na každého reagovat situačně tak, jak to vyplyne z dané atmosféry. Zároveň jsem v těchto situacích chtěla prozkoušet a otestovat i samu sebe v tom smyslu, jak dokážu lidem

vysvětlit nejenom důvod, proč jsem na sběrném dvoře, ale i náplň oboru, který studuji (Sociální a kulturní ekologii). Někdy se mi to dařilo lépe, někdy hůře, což se odvíjelo i od mého momentálního naladění. „*A vy budete pak zpracovávat nějakou statistiku?*” se mě lidé i přesto často ptali. Thomas Boellstorff věnuje mýtu, že etnografie není považována za dostatečně vědeckou dokonce celou jednu kapitolu ve své knize. Etnografie se řadí mezi takzvané „měkké vědy”, čímž může dostávat i pejorativní nádech, neboť naznačuje interpretaci, že vědy, které zohledňují kulturní kontext, nezobecňují na obecnější zákonitosti a nejsou nezaložené především na číslech, prostě vědy nejsou [BOELLSTORFF, 2013: 30).

Obrázek č. 6. Kousek vesty. Autorka Anna Vykoukalová. Duben 2021.

Vesta tedy nebyla jenom oblečením svítivě žluté barvy, které bych si bezmyšlenkovitě oblékala a svlékala. Byla i aktantem, který spoluutvářel mou výzkumnickou pozici a který působil jako tlumočnický a zprostředkovatelský v terénu. Vesta totiž měla vliv na to, jak se budu na sběrném dvoře pohybovat, co budu dělat, jak budu vnímat samu sebe a jak okolí bude vnímat mě. Obecně však hranice mě jako výzkumnice tvořily hlavně to, že jsem za práci nedostávala zaplacení, mohla jsem si přijít a odejít, kdy jsem chtěla, a nebyla jsem žádným oficiálním závazkem povinná vykonávat činnosti, které k provozu sběrného dvora patří.

Terénní deník

Významným pomocníkem během mého výzkumu se stal mobilní telefon, do kterého jsem zaznamenávala terénní poznámky, terénní deník a pořizovala fotografie. Zaznamenávání do mobilního telefonu má mnoho výhod. Díky své kompaktnosti ho člověk může mít pořád u sebe v kapse. To by samozřejmě šlo i se sešitem a tužkou, zaznamenávání do mobilního telefonu je však o mnoho rychlejší, flexibilnější a také nenápadnější. Dnes je zcela běžné, že lidé vytahují mobil skoro při každé příležitosti. Zapisování poznámek do mobilu tak nemusí pro informanty a informantky působit tolik rušivě. Člověk navíc může mít mobil jenom v jedné ruce a druhou stále využívat na jiné činnosti. Pokud člověk tužku a papír ztratí, nebo si jej například polije nějakou tekutinou, poznámky jsou nenávratně ztraceny. Další nespornou výhodou mobilu je tedy to, že je možné poznámky psát do cloudových souborů, tudíž budou zachovány, i kdyby člověk mobil ztratil nebo rozbil. Pokud se však účet nebo zařízení dostane do ruky třetí osobě a člověk nestihne udělat žádná protopatření, data mohou být celkem snadno smazána, změněna či zveřejněna. Nic takového se mi naštěstí nestalo. Do mobilu jsem si taktéž zaznamenávala kontakty na oslovené zákazníky, se kterými jsem později dělala polostrukturované rozhovory.

Terénní deník a terénní poznámky se často zaměňují za jedno a totéž. Do terénních poznámek člověk zapisuje data z terénu, epistemologické souvislosti apod. Terénní poznámky jsou prostorem, kde se konstruuje data, kdežto terénní deník slouží spíše pro osobní výzkumnickou reflexi, sdělování emocí, zážitků, úspěchů či neúspěchů, zajímavostí. Terénní deník má dvě hlavní funkce – terapeutickou a korelační. Terapeutická sféra slouží pro uvolnění psychické zátěže z neznámého prostředí a prožitků v něm zakoušených. Sféra korelační zase slouží pro ověřování kontextů a informací z terénních poznámek. [NOVOTNÁ, 2019: 381]. Přiznám se, že jsem své poznatky z terénu takto rozdělovala. Nechtělo se mi neustále překlíkávat mezi dvěma soubory, a tak jsem často psala vše do jednoho, protože to prostě bylo rychlejší a pohodlnější. U některých poznatků mi navíc nepřipadalo zcela zřetelné, kam je vlastně zařadit, jelikož jejich obsahový kontext dle mého odpovídal poznámkám i deníku současně.

Deník jsem zapisovala někdy heslovitě/zkratkovitě, někdy souvislým textem v závislosti na volné chvíli či mé únavě. Heslovité poznámky jsem poté (doma či po cestě ze sběrného dvora domů) přepisovala do plynulého textu. Přiznám se, že někdy jsem však některá hesla už dále nerozvíjela, neboť mi na to nezbyval volný čas nebo energie. Při jejich analýze jsem

si dokázala z hesla vzpomenout na to hlavní, co se dané situaci dělo, ačkoliv ne s takovými detaily, jako z plynulého textu.

Rozhovory

Kromě zúčastněného pozorování jsem prováděla taktéž rozhovory, a to polostrukturované a neformální. Abych zachovala anonymitu aktérů, se kterými jsem hovořila, nezmiňuji ve své diplomové práci skutečná jména míst či osob, které v mém výzkumu figurovali. Hedvika uvádí [NOVOTNÁ, 2019: 320], že metodu rozhovorů využíváme ve výzkumu tehdy, kdy chceme porozumět perspektivě aktérů a získat jedinečnou subjektivní výpověď. Rozhovory lze použít v situacích, kdy:

— chceme získávat aktérské popisy událostí, jevů, míst a osob, sociálních vztahů apod., hledáme informace, které nelze získat jinde než z vyprávění konkrétních lidí, jako je např. popis určité historické, jedinečné či významné události v blízké či vzdálenější minulosti;

— zajímá nás, jak aktéři rozumějí sociální realitě a jak o svém rozumění hovoří; jaká je jejich zkušenost, názory, prožívání či postoje;

(tamtéž)

Neformální rozhovory

Neformální rozhovory jsem prováděla přímo ve výzkumném terénu během “směn” a to buď se zaměstnanci nebo se zákazníky a zákaznicemi, probíhaly tedy během zúčastněného pozorování. Nestrukturovaný rozhovor je tedy přirozené rozšíření zúčastněného pozorování, protože se tak často vyskytuje jako součást probíhající terénní práce zúčastněného pozorování. Otázky se vytvářejí spontánně v přirozeném toku interakce [WILDEMUTH, 2009: 240]. Oproti polostrukturovanému rozhovoru, který předpokládá alespoň částečnou homogenost vzorku, neformální rozhovory mohou probíhat s každým, kdo je přítomen ve výzkumném prostředí [NOVOTNÁ, 2019: 326]. Polostrukturované rozhovory probíhají z iniciativy tazatele, kdežto neformální rozhovor může klidně začít jeden z aktérů ve zkoumaném terénu. Neformální rozhovory mi umožňovaly reagovat na okamžitou situaci či využívat omezený čas, který jsem někdy měla k dispozici (například při vyndávání odpadů z auta) mnohem lépe, než kdybych měla připravenou sadu otázek, kterou musím vždy položit. Rozhovory trvaly většinou v řádu několika desítek sekund až několika minut. Po skončení rozhovoru jsem se snažila

udělat si zápisky okamžitě v či co nejrychlejší možné době, jelikož jsem si chtěla zapamatovat nejenom vyřčené informace, ale i přesné formulace, kontext situace apod.

Polostrukturované rozhovory

Díky neformálním rozhovorům jsem mohla získat kontakt na lidi, se kterými jsem chtěla dělat polostrukturovaný rozhovor. Většinou jsme si vyměnili telefonní čísla, někteří mi dali svou vizitku. Na uvedené číslo jsem poté napsala SMS s žádostí o rozhovor. S informanty jsem se poté setkávala na nějakém veřejném místě, které jsem považovala za bezpečné a které nebylo hluk. Rozhovor jsem nahrávala na mobilní telefon a posléze přepisovala. K přepisu jsem využila mobilní aplikaci *Up Tempo* a *Music Speed Changer*, kde lze přehrát nahrávku ve zpomalené verzi, přičemž rychlost nahrávky lze nastavit (podobných aplikací je víc, ale tahle tyto mi vyhovovaly nejvíc, neboť je zde funkce vrátit nahrávku o tři nebo deset sekund nazpět). Tato aplikace mi v prepisech velmi pomohla a upřímně jsem si nedokázala představit, že bych každý rozhovor musela poslouchat v původní rychlosti a neustále zastavovat a přetáčet.

Ne všechny žádosti o rozhovor byly úspěšné, někteří zákazníci říkali: „*tak příště až se tu zas potkáme, tak si řeknem*“, „*já si vás tu pak zase někdy najdu*“, apod. Samozřejmě ne se všemi jsme se pak už potkali. Například jeden zákazník už na mou nabídku zpětně nezareagoval, jiný mi dal číslo, které nefungovalo. Obecně jsem k rozhovorům jsem oslovovala ty zákazníky, kteří na sběrný dvůr chodili vybírat nějaké věci, ať už opakovaně či jednou. Celkem jsem udělala sedm polostrukturovaných rozhovorů.

Vizualizace

Jak už bylo vidno, práci dokresluji vizuálními materiály. Abych mohla zkoumané místo ukázat, ale zároveň ho neukázala moc konkrétně a zachovala jeho anonymitu, využila jsem mobilní aplikace *Cartoon photo*, která dokáže převést fotografie do malované podoby. Taktéž jsem využila výtvarného umu mé maminky, která mi ručně jednu fotografii přemalovala. Samozřejmě využívám i klasické fotografie, a to především v případech, kdy chci ilustrovat konkrétní odpady a nezaměřuji prostor okolo.

Obrázek č. 7. Hromada technických kostek. Kde končí trouby a lednice a začíná město? Autorka Anna Vykoukalová. Červenec 2021.

Není odpad jako odpad

Vnímání odpadu na sběrném dvoře

„Tam je vlastně mix, který nikdy nedáte dohromady i kdybyste chtěla, tak to nedáte, protože to tam spojila ta náhoda že tam všichni zrovna něco jako a nikdy nevíte jak.“ říká pan Fialka, zákazník, sběrného dvora [rozhovor s panem Fialkou]

Obrázek č. 8. Dotek boží a kufr. Autorka Anna Vykoukalová. Září 2021.

Obrázek č. 9. Překvapení v suti. Autorka Anna Vykoukalová. Březen 2021.

Obrázek č. 10. Umyvadlo než ho rozbijí. Autorka Anna Vykoukalová. Říjen 2021.

Obrázek č. 11. Železo. Autorka Anna Vykoukalová. Září 2021.

„Každou tu dobu něco reprezentuje, nějaký design. Když půjdu na sběrný dvůr, tak tam je všechno pohromadě, kromě snad nějakých starožitností, který už dneska se většinou nachází teda v tom dobrém stavu jinde. Ale tam je spousta věcí, které třeba jako lidé ani neocení, nebo je ocení až za nějakou dobu, která teprve přijde. Ale co je tam hlavní, že je tam vlastně několik těch období v podstatě najednou na jednom místě, a to nikde jinde nenajdu. To v podstatě mohl bych jít třeba do bazaru nebo do nějakého second-handu, ale tam už je to přebrané, už je tam vybrané nějaké kousky a vlastně jsou tam kousky, které se dobře prodávají, které ten majitel odhaduje jako že budou mít potenciálního kupce, kdežto tady jako najdu kousky, o který zájem jako nikdo nemá.“ [rozhovor s panem Fialkou]

Obrázek č. 12. Několik období najednou v krabici. Autorka Anna Vykoukalová. Listopad 2021

Na sběrném dvoře se tedy nacházejí věci, které lidé vyhazují ze svých domovů, a to jak ze současnosti, tak z 90. let i ze čtyřicetileté socialistické éry a sem tam něco staršího, věci, které sloužily k různým každodenním praktickým, dekoračním nebo jiným účelům různé obaly a stavební materiály nevyjímaje. V tom je sběrný dvůr unikátní, jelikož takovouhle skrumáž věcí člověk někde jinde najde těžko. Možná na skládce, skládky však bývají většinou oplocené a narozdíl od sběrného dvora jsou veřejnosti obtížně přístupné.

V kontextu podobnosti skladby věcí na sběrném dvoře, kterou pan Fialka popisuje, by šlo ještě uvažovat o muzeu. V muzeu se totiž také objevují předměty z odpadů, jak mi sdělil jeden informátor, který s muzei spolupracuje. Skladba předmětů v muzeu je však stálá a předem vybraná, aby splnila nějakou koncepci. Skladba předmětů na sběrném dvoře však žádnou předem vybranou koncepci nevytváří. Naopak se neustále proměňuje a může se zde objevit cokoliv jakéhokoliv stavu a účelu. Nechtěnost, které je sběrný dvůr plný, je pro pana Fialku vlastně chtěná. Je rád, že zde může najít věci, které už nikdo jiný nechce, neboť různá zjevení nechtěností pro pana Fialku dle jeho slov představuje „*inspiraci*” [rozhovor s panem Fialkou]. Návštěvy sběrného dvora podporují jeho kreativitu jakožto fotografa, v tom smyslu, jaké rekvizity, tudíž nápady ve svých fotografiích využije: „*někdy vlastně jako*

mám vizi a pak sháním ty věci a někdy tu vizi samozřejmě neseženu to přesně, ale někdy mě to právě hrozně překvapí a někdy jako když objevím něco zajímavého jako ten sušák, tak vím, že to může fungovat a že tam okolo toho můžu rozvinout tu fantazii, a to už mě zase baví. Ted ho mám ve sklepě třeba (...) může se stát, že ho i nevyužiju, ale v ten moment vlastně vím, že to je nějakým způsobem unikátní, že to je něco, co na tý fotce bude působit dobře, kde ta fotka jako bude jako vážná a současně tam bude pořád takovej ten nadhled, kterej mám rád a tak asi tak. [rozhovor s panem Fialkou]

Může se stát, že ho i nevyužiju, ale v ten moment vlastně vím, že to je nějakým způsobem unikátní, že to je něco, co na tý fotce bude působit dobře, kde ta fotka jako bude jako vážná a současně tam bude pořád takovej ten nadhled, kterej mám rád a tak asi tak.

Sběrači, kteří si ze sběrného dvora odnáší různé předměty, jsou vlastně takoví houbaři vyhozených věcí a sběrný dvůr je les těchto věcí. V lese (sběrném dvoře) houba (předmět) být může a nemusí. Závisí to na náhodě. *„prostě vím, že tam jednu minutu něco je, druhou minutu není a je to spíš štěstí, kdo to popadne.”* [rozhovor s panem Ráfkem] Někdy ani člověk houby nehledá, přesto může objevit hřib křemenáč. *„Já jsem tam vezl věci, co jsem tam vezl, nějaké staré dřevěné fošny, takže jak jsem jel okolo, já jsem spěchal, tamto mě zaujalo natolik, že jsem se prostě zastavil, vrátil se, šel jsem se zeptat, jestli se tam můžu podívat a oni řekli jasně...”* [rozhovor s panem Fialkou]. Pan Fialka totiž na sběrném dvoře objevil starý sušák na vlasy „helmu”, jako známe ze starých filmů. Byl překvapený z toho, že někdo likvidoval „*půlku kadeřnictví*” [rozhovor s panem Fialkou] (kromě sušáku zde bylo ještě kadeřnické křeslo) a nadšený z toho, že se mu podařilo získat takto raritní předmět, ke kterému by se jinak v životě asi nedostal. Jak říkal: *„jsem tam nešel pro sušák na vlasy. To bych tam asi nešel. (Ne? Proč ne? A.V.) Protože bych nevěřil, že ho tam najdu.“* (..) *„to jsou věci, který většinou opravdu jako se využívají až do poslední chvíle, třeba se přeprodají nebo něco takovýho a těch věcí je strašně málo asi jako nebo narozdíl od praček a ledniček, kterých je tam hodně.”* [Rozhovor s panem Fialkou]. Pokud však člověk houby najít chce, musí se rozhlížet, vizuálně i hapticky prohlížet a odkrývat různá místa – pařezy, mechy. Musí se rozhlížet a nadzvedávat a probírat se jinými odpady. Musí objevovat. Během toho potkává jiné houbaře, se kterými třeba prohodí pár slov.

Zákazník 1: Co to vezete za poklady, mistře?

Zákazník 2: Já žádný, ale vy tady máte poklady koukám.

Zákazník 1: Nojo, to já mám rád, já jsem takovej vetešník. [Terénní deník, září 2021]

Oba muži stáli u hromady s elektrem. Zákazník 1 se rozhlížel, co tu leží zajímavého, a zákazník 2 zrovna vyndával z tašky nějaké kabely, na což zákazník 1 reagoval. Vlivem této konverzace, ale vlivem navnámání předmětů, které zde ležely, se zákazník 2 začal po hromadě elektra také více rozhlížet. Ačkoliv z konverzace nic nevyplývalo, oba pánové zde strávili chvilku a společně, avšak každý sám, se tím elektrem prohrabovali. Když jsem se za nimi naposledy ohlédla, viděla jsem, jak papírová taška, kterou zákazník 2 přijel na sběrný dvůr vysypat, byla opět plná.

Co je to tedy ten odpad?

Tím se dostáváme k tomu, co je to vlastně odpad, a jak ho lze chápat. Na sběrném dvoře totiž často panoval rozpor mezi tím, co by mělo či nemělo zůstat vyhozené. Když lidé něco přijedou vyhodit, některé odpady upoutají jejich pozornost. „*Teda, tady z toho by se dal vymalovat celej byt*“ [Terénní deník, květen 2021] prohlásil jeden zákazník, když uviděl kontejner plný nedodělaných kyblíků barev na zeď. „*To vám sem lidi vyhazujou i takovýhle parády?*“ [Terénní deník, srpen 2021] řekl zase jiný pán poté, co uviděl barevnou paruku a kýčovitou lampu, která měla tělo z plastu napodobující slonovinu, na které byly vytvarováni andělíčky a stínítko měla z červeného saténu s mašlí na suchý zip. Člověk nemusí dlouho polemizovat a spekulovat nad tím, zda se zde něco užitečného nebo zajímavého náhodou nenachází, prostě to vidí. „*když jsem tam jednou byl, viděl jsem tam docela pěkněj kousek*“ [rozhovor s panem Doubkem], „*Když jsem tu byl poprvé, tak člověk nevěděl, kam dřív skočit, jakože kam se podívat prostě a tak.*“ [rozhovor s Honzou]. Sběrný dvůr je jakýmsi překladištěm pro odpad, aby mohl putovat po trajektorii vymezené odpadovým hospodářstvím do dalších zařízení zpracovávající odpady, ovšem mimo oficiální pravidla je i překladištěm, ze kterého putují odpady jako dárky či užité předměty do osobních prostředí lidí.

Co tedy můžeme nazývat odpadem? Lze mu přiřknout nějaké obecné vlastnosti? Je zřejmé, že s odpadem se pojí jakási neurčitost, kterou nepřímou přiznává i definice odpadu v odpadovém zákoně. Neříká, co to ten odpad přesně je, jednoduše uvádí, že „*Odpad je každá movitá věc, které se osoba zbavuje, má úmysl nebo povinnost se jí zbavit.*“ [ZÁKON O ODPADECH 541/2020 Sb]. Může to být tedy cokoliv. Podstatné je, že už to nechceme. Předpona „ne“ zaujímá totiž u odpadu podstatné místo. Gilles uvádí, že „*odpad totiž často zaujímá negativní stranu různých dichotomií, např. užitečnost/neužitečnost, zisk/ztráta,*

bezpečný/nebezpečný, řád/chaos, čistý/špinavý, živý/mrtvý, plodný/neplodný“ [GILLES, 2007: 20). Zároveň to ale neznamená, že odpad nemůže těmito kategoriemi různě proplouvat, střídat je. To mimochodem krásně vystihuje jedno přísloví „Pro jednoho odpad, pro druhého poklad.“, které jsem v různých podobách na sběrném dvoře občas slychávala, když lidé komentovali odpady lidí „*Tam budou poklady!*“, „*Co to tam máte za poklady?*“? „*Co tam máš za bordel? To není bordel ale poklady!*“ [Terénní deník]. To ilustruje dva způsoby, jak lidé zacházejí s věcmi – vyhazují a sbírají či uchovávají [PACHMANOVÁ, 2008: 95].

Ekerdt identifikoval několik situací a motivů, proč chtějí lidé věci vlastnit a mohou to být stejně tak i důvody, proč je chtít získat z odpadů.

1. Věci se nám jeví jako užitečné. (...)
2. Věci mají peněžní hodnotu. (...)
3. Věci nám přináší radost. (...)
4. Věci nás reprezentují. (...)
5. Věci ovlivní v budoucnu náš život. (...)
6. Sociální recipocita vůči dárci příslušné věci. (...)
7. Závazek vůči předkům. (...)
8. Uchovávat věci je ctnost. (...)
9. Necháváme si věci proto, že můžeme. (...)

[EKERDT, 2009: 68]

V důvodech, které Ekerdt popisuje je zřejmé, že vztah k předmětům není založen jen na užitku, ale i na emoční vazbě. Z praxe je běžné, že lidé si ponechávají věci, které už nepotřebují. Neví, kam je dát, a tak je donekonečna dočasně uklízí do šuplíků, krabic, půd, sklepů, a tak dále. Mají na tyto předměty totiž citovou vazbu, vzpomínky, mají je spojené s nějakou osobou, prožitkem, na památku apod. Nechtějí je vyhodit, protože emoce spojená s tímto předmětem má důležité místo v jejich životě. Když se vyhazuje věc, tak se nevyhazuje jen ona samotná, ale i určitá sociální vazba a paměť, která s ní jsou spojené.

Někteří lidé na sběrném dvoře vyhazovali pozůstalosti po svých rodičích, prarodičích. Někteří je vyhazovali způsobem, který vypadal, jak kdyby se jich chtěli zbavit co nejrychleji. Jak kdyby byli naštvaní, že po jejich předcích zůstalo tolik věcí, se kterými se teď musí zabývat, musí je přebírat, uklízet a někam odvézt. Pozůstalosti byly nacpané do různých tašek a pytlů všechny pohromadě nebo se bezprizorně válely v kufru auta. Lidé je vyhazovali velmi svižně, jako kdyby to chtěli mít rychle za sebou. To jsou jedny z komentářů, které jsem okolo vyhazování takovýchto odpadů zachytila.: „*samej mrdky todlecto*“, „*eště jednou musíme přijet, ale pak už to snad bude všechno*“ „*měl plnou garáž takovejhle krámů*“ [Terénní deník]. Někteří, ačkoliv bych je napočítala na prstech jedné ruky (tedy co jsme během svého výzkumu zažila já), dávali během vyhazování naopak najevo emoce naznačující, že se s věcí loučí těžko.

„Ted'konc jeden pán vyhazoval nábytek. Když vyhazoval nějakou skříňku, říkal, že jí má od dětství. To bylo vidět, pač na ní byly nalepený různý samolepky, to jsem já taky takle měla na svojí policiče, když jsem byla malá. A že si ji dokonce vyfotil, než ji sem přivezl. Prej se stěhuje a v novým bytě už na to není prostor. Bylo vidět, že se mu vyhazuje fakt těžko. Bylo vidět, že s ní nechce házet až bůhvíjak, tak ji opatrně, jen ji položil na kraj. Měl štěstí, že kontáček byl zrovna plnej. Pak ještě vyhodil nějaký jiný nábytky a když skončil, vrátil se k tý skříňce a přemejšlel, že si ji přece jen vezme zpátky, nakonec však mávnul rukou a odešel.“ [Terénní deník, listopad 2021]

„Byla tu nějaká paní a vyhazovala nějakej starej nábytek. Teda ona ne, nějakí chlapi, co byli s ní, ona jen stála a koukala. Ale vypadala dost smutně. Tak jsem za ní šla, že vypadá smutně a jestli pro ni můžu něco udělat. Ona říkala, že ta postel, co se teď hází do kontáku byla její maminky, která zemřela. A že je to takovej divnej pocit, jak to vidí. Když o tom mluvila, tak se ji trochu třásla brada.“ [Terénní deník, duben 2021]

Tím, že je sběrný dvůr určen pro vyhazování velkého množství odpadů a velkých odpadů, vyhazují se zde věci navázané na různé přechodové fáze života člověka (stěhování, rekonstrukce, odloučení od dětství, smrt apod.). Samotné vyhazování je také určitá přechodovou fází, neboť člověk něco opouští, aby se mohl posunout zase jinam. Sběrný dvůr je tak jakýmsi liminálním místem a překladištěm nejenom věcí, ale i vzpomínek, životních úseků a citových vazeb.

Příběhy věcí

Příběhy mají nejenom lidé, ale i věci. Proto lze mluvit o sociálním životě věcí – kontextu, který věci nabývají vztahem s lidmi. Ve stejnojmenné studii Sociální život věcí (KOPYTOFF: 1988) Appadurai uvádí, že hodnota není věci zvnitřněná, ale vzniká a vyvíjí se vstupováním a vystupováním předmětu do fáze komodity, tedy stavu, kdy je považována za hodnotnou. Michael Rádl ve své diplomové práci *Bazar a zastavárna: etnografie na rozhraní formální a neformální ekonomie* tento proces přirovnává k reinkarnaci duší [RÁDL, 2014: 16]. Příběh věci může tvořit historické období, ze kterého věc pochází, vztah, který k věci předchodí majitel měl, způsob, jak s věcí zacházel apod. a to vše může spoluutvářet vazbu, kterou si k věci vytvoří nový majitel. Když tento příběh budeme sledovat, můžeme lépe chápat sociální kontexty okolo věci, a tedy i věc samotnou, její identitu. „*kdybych já tam vypomáhal, jedno auto za druhým, tak bych měl co dělat, abych to vytrídil a to, ale samozřejmě když by byl čas a někdo by vyhodil nějakou zajímavou věc, třeba velký rádio nebo gramorádio a byl by čas a ten člověk by taky musel bejt ochutnej komunikovat, dneska lidi taky nejsou všichni takový žejo. A když by byl ochotnej komunikovat, tak by mě zajímalo, jaká je historie toho přístroje. Kdy byl koupenej, kde byl koupenej, kdo ho měl, jak na něj často hráli, jestli by ve vpravě a tak, takovou tu historii.*“ [rozhovor s panem Myslivečkem]

Právě historie předmětu, jak popisoval pan Mysliveček, může někoho na odpadu přitahovat a lákat k tomu, proč si ze sběrného dvora něco odnést. Ve zkratce, čím víc toho má věc za sebou, tím je hodnotnější. Svým příběhem navíc stojí v opozici proti novým, unifikovaným a anonymním předmětům z obchodu.

„*že to má patinu ty věci, že jsou ulámaný, poškrábaný. (...) „V podstatě je v tom život, jako když něco uděláte úplně nově, tak to, znáte to, když si vybavíte nový byt a pak se tam bojíte sednout nebo drobit a úplně si to člověk neužije.”* [rozhovor s panem Fialkou]

„*Asi by mne tak nezaujala třeba co ja viem ako treba vyhodzená ikea prostě ako skor něčo takového starší, drevené, co by stálo zachrániť. Něco s dušou prostě (...)* [Rozhovor s Jindřiškou]

Ačkoliv je odpad kategorie věci – odhozená, nechtěná, neproduktivní, dalo by se nadneseně říct mrtvá, z uvedených pohledů můžeme vidět, že v odpadu je vlastně někdy víc života než v úplně nových perfektně fungujících věcech.

Odpad jako hraniční kategorie

Ačkoliv jsme si řekli, že odpad jsou věci nechtěné, zároveň mohou být někým jiným označeny jako chtěné. Tím, že je odpad spíše hraniční či přechodovou než definitivní kategorií, má jakési nejasné a liminální postavení. „*Liminální bytosti nejsou ani tady ani tam, nacházejí se mezi postaveními určenými a uspořádanými zákony, zvyklostmi, konvencemi a obřady.*” [TURNER, 2004: 96]. Vezměme si například starý koberec, který někdo na sběrný dvůr vyhodil. Zaměstnanec Honza ho uviděl v kontejneru, vytáhl si ho a pochvaloval si, jaký to je pěkný běhoun, že si ho dá domů. Dodal, že si koupí Vanish na koberce a přeje to tím, aby ho měl doma jako nový. V duchu Van Gennepových přechodových rituálů prochází koberec různými proměnami svého stavu, odloučením, kdy koberec přestal sloužit svému původnímu účelu a je jeho původní majitel či majitelka přišli vyhodit, liminalitou, kdy je vyvázán ze svého místa v sociální struktuře a ocitá se v kontejneru, má sice stále tvar a podobu koberce, ale koberec už to úplně není, protože zaujímá stejné postavení jako pytel starých cedéček a sololitové desky, které se válí v kontejneru spolu s ním. Pro liminální období je totiž typická i určitá nestrukturalizovanost [TURNER, 2004: 97]. Jelikož si koberce všiml Honza a rozhodl si ho vzít domů, koberec tedy prochází fází přijetí a stává se opět kobercem, ovšem v novém kontextu – jiným bytem, jiným majitelem a jiným způsobem kterým byl získán. Součástí přijetí je i ono „*já to vezmu vanishem*”, kdy vyčištěním koberce Honza fyzicky smyje nejenom prach, šterk a udusanou hlínu, ale i stopy po předchozích majitelích. V symbolickém pojetí (podle Mary Douglas) zde špína vymezuje hranice řádu, komu koberec náleží a v jakém stavu by měl být, aby byl zaměstnancem plně přijatý. Tím pádem začíná svůj nový, druhý život, vzniká jeho nová „story“ – historie.

Marie Kubátová ve své diplomové práci *Kontím, fáráš, lovíme: Dumpster diving a symbolická hranice mezi čistým a nečistým*, rozvádí koncepci symbolické nečistoty Mary Douglas na příkladu dumpsterů – lidí, kteří chodí vybírat popelnice do kterých supermarkety vyhazují neprodané potraviny. Dumpsteři narušují určitý společenský řád, neboť považujeme za normální jíst potraviny nové, zabalené, oddělené dle druhů, připravené pro akt nákupu, který má vést ke konzumaci (symbolicky čisté). Nikoliv odhozené, nechtěné, pomíchané v jedné obří hromadě, chápané jako odpad – tedy nečisté. Symbolickou nečistotu dumpster divingu navíc podtrhuje to, že potraviny z popelnice se konzumují, procházejí tělem, „*vkládají do úst to, co už bylo jednou znečištěné*” (KUBÁTOVÁ, 2014: 50). Občas se však stávalo, že někdo vyhodil lednici se zbytky jídla

a jak jsme již zmínili, jídlo je charakterizované spjatým vztahem s tělesnými útroby. Při snaze lednici vyložit mohly některé potraviny vypadávat ven. V takovém případě to zaměstnanci komentovali, že je to nechutné, a když jsem potraviny chtěla sebrat a vyhodit, říkali mi „*nešahej na to rukama*“, „*vem si rukavice*“. Pokud však byla lednice prázdná a čistá, komentáře tohoto typu nezaznívaly, naopak byly někdy lednice v hledáčku zájmů věcí, které by se mohly hodit domů. Thomas H. Eriksen ve své knize *Odpady* popisuje, jak v lidech probouzejí tenze různé hraniční fenomény– lepkavé, slizké, ani suché ani mokré, ani pevné, ani tekuté. [ERIKSEN, 2011]. Stačí nechat lednici pár dní odpojednou od elektřiny a výstavní skříň hraničních fenoménů je na světě.

V tomto duchu je zajímavé srovnat odpady a odpadky – dvě zdánlivě stejné kategorie. Pod odpadky si ale představíme spíš konkrétní pozůstatky z konzumace menší velikosti – různé obaly, zbytky z kuchyně, předměty jednorázové spotřeby, které jsou často různě deformované, upatlané, vyprázdněné. Kdežto „odpady“ jsou mnohem širší pojem zahrnující jak ony odpadky, tak ale i další různé věci.² To je ono, věci. V průběhu psaní diplomové práce, v průběhu tvorby souvislejšího textu jsem si až po delší době uvědomila, že ačkoliv má práce pojednává o odpadech, skoro pořád píšu slovo „věci“. Předměty nacházející se na sběrném dvoře svádí k tomu nevnímat je jako odpady, ale jako věci. Z různých důvodů – jsou velké³, jsou historické, jsou estetické, jsou užité apod., vyjadřují jakýsi příběh, životní cestu, jak už jsme si ukázali. Některé předměty nalezené v odpadu je

² Odpad je i sémantická kategorie a představy s ním spojené může být zhmotňován i v přeneseném slova smyslu. Třeba člověkem, místem nebo něčím, co prostě vzít do ruky a vyhodit nejde, přesto na to nahlížíme odpadní perspektivou. Pro někoho můžou být odpadem béčkové filmy, chátrající budovy, nevyužívané brownfieldy zarostlé křovím, určitý druh informací a názorů nebo i konkrétní lidé.

³ Například velikost je zajímavý faktor k zamyšlení nad tím, co je vlastně odpad. Vyhozované předměty na sběrném dvoře jsou často velké, jsou v protikladu s těmi drobnými každodenními odpadky. Velikost může být i aspekt toho, že věc není artefakt jednorázové spotřeby, čímž dostává jakýsi punc nevšednosti. Zároveň velikost nemůže být nijak rozhodujícím faktorem v přemýšlení, zda označit předmět jako odpad či jako věc. Představme si například krabici od televize a náušnici. Krabice, ač velká, je spíš tím odpadem a náušnice, ač malá, tou věcí. Může být tedy tím rozhodujícím faktorem jednorázovost? To opět nelze nijak určit. Například zavařovací sklenice je jednorázový odpad – když se spotřebuje produkt, sklenice se vyhodí do skla. Ovšem pro lidi nakupující v bezobalových obchodech může být sklenice věcí, u které vybírají určitý typ a pečlivě ji pak schovávají, aby s ní mohli opakovaně nakupovat a umisťovat potraviny. A takto bychom mohli polemizovat nad dalšími aspekty. Možná stáří může být tím definitivním faktorem, který v kulturním kontextu naší společnosti odděluje věc od odpadu. Takový střep ze staroegyptského talíře by nejspíš za odpad neoznačil nikdo. Ale kdo ví?

navíc možné vyčistit, opravit, repasovat apod. tedy odevzdat procesu, skrze který si lze k věci vytvořit hlubší vztah. Například zaměstnanec jednoho dne objevil v lisu malé parůžky na zed'. Později mi vyprávěl, jak si je nalakoval a pověsil na čestné místo doma na zdi.

Rozpor ve vnímání sběrného dvora jako místa s odpady či místa s věcmi vykrystalizoval i během rozhovorů tím, že jej mí informanti přirovnávali k vetešnictví, bazaru či jej stavěli na stejnou úroveň míst, kde lze různé věci sehnat – opět myslím různé bazary, vetešnictví, blešáky. Tedy místa, kde se nachází již použité věci, jak se říká z druhé ruky, nikoliv však odpady. Když jsem si domlouvala neformální rozhovor s jedním zákazníkem po konci „směny“, přerekl se a místo „*sejdeme se před sběrnákem*“ mi řekl „*sejdeme se před blešákem*“. [Terénní deník, únor 2022]

„Člověk si tam připadá jako v nějakým vetešnictví, že tam kolikrát najdu takový, že tam něco najdu, lidi vyhazují takové věci, že ani nechápu jo.“ [rozhovor s Honzou]

„Ale spíš jako opravdu nějaký ty burzy, inzeráty, sběrné dvory a pak jsou to třeba jako, to nedělám, že bych jezdil po vesnicích a ptal, ale když jsme u tety, tak si třeba můžu něco vypůjčit, nějaké věci ze školy, kosmetická studia, tam většinou jako zavolám a půjčím si to a pak to zase v pořádku přivezu.“ [Rozhovor s panem Fialkou]

Za vetešnictví či bazar však sběrný dvůr ale označit úplně nelze, neboť narozdíl od těchto míst pohyb odpadů směrem ven probíhá neoficiálně, nepřiznaně a není zde žádný záměr, který by určoval, jaké předměty se zde mají objevovat, aby to bylo podnikatelsky výhodné. Může však na sebe v různých situacích podobu těchto míst brát. Tato nezřetelnost sběrného dvora však poskytuje prostor pro různé aktéry a jejich kreativitu, aby věc objevili a znovu vtáhli do života.

Sběratelé a sběrači

V povídce *Raketa* od spisovatele Rye Bradburyho touží Fiorello Bodoni, majitel sběrný železa, letět do vesmíru. Dokonce si i našetřil na letenku. Poté si však řekne, k čemu mu to je, když zbytek jeho milované rodiny nemůže letět s ním? Radši peníze investuje do nové šrotovačky. Druhý den mu však do sběrný jistý pán přiveze do výkupu hliníkovou maketu rakety ve skutečné velikosti. Ač zprvu váhá, Bodoni se nakonec rozhodne ji koupit a opravit, i když ho to stojí velkou část úspor, které si našetřil na letenku. Poté stráví několik

dní na tom, aby přidělal motory, různé páčky a knoflíky. A přece poletí do vesmíru, dokonce i s celou rodinou!

Zmáčkl knoflík. Hermetické dveře se otevřely. Vystoupil ven. Do Vesmíru? Do inkoustově černých proudů meteorů a plynových pochodní? Do nezměrné rychlosti a nekonečných prostor?

Kdepak! Bodoni se usmál.

Kolem dokola třesoucí se rakety ležela ohrada se sběrem. Tamhle stála jako dřív rezivějící vrata s visacím zámekem a u řeky tichý domek, v kuchyni se svítilo a řeka plynula do téhož moře jako vždycky. A uprostřed té ohrady se sběrem se třásla a předla si raketa, vyrábějící kouzelný sen. Otrásla se, hlomozila a pohazovala dětmi v sítích jako mouchami v pavučině. [BRADBURY, 1989: 256-257].

I když tento vesmírný let byl jen hrou, byl krásnou hrou. Bodoni vložil do rakety a do svého snu letět do vesmíru tolik energie a lásky, že se tato iluze stala stmelujícím zážitkem pro něj i celou jeho rodinu. Když jsem si četla tuto povídku, připomněla mi, jak odpady, staré krámy na vyhození, halda povalujícího se bordelu, můžou převracet lidské životy a obohacovat je smyslem a naplněním. Když během polostrukturovaných rozhovorů přišla řeč na téma nalezených předmětů, ke kterým je pojí vztah, někdy i dlouholetá vášeň, některým lidem se rozzářily oči a změnil tón hlasu. Média nebo různé mezinárodní zprávy používají sbírání odpadů v indexu globální nerovnosti. Zachraňovat něčeho z odpadu je obecně vykreslováno jako aktivita, kterou lidé dělají z nutnosti a zejména, protože jsou chudí, bez domova apod. To je nepopíratelné. Není to však jediný důvod, proč lidé odpady sbírají.⁴ [RENO, 2009: 5-6]. Věci z odpadů lidé sbírají například i proto, že je štve konzumní společnost, využívají je k uměleckým účelům či sběratelským vášním.

„Tak já jsem sběratel, a tak sbírám historický věci, starý rádia, a už jsem se tam právě setkal s tím, že jsem tam na něco takovýho natrefil (...) Má to nějakou historii a jsou to věci,

⁴ Rozhled mi v tomto kontextu rozšířil dokument *Všichni možní sběrači a já* od francouzské dokumentaristky Agnes Vard. Ta točila příběhy lidí, kteří paběrkují neboli si odnáší různé věci. Uvědomila jsem si, jak sbírání věcí z odpadů prochází napříč různými sociálními skupinami a jak různé mohou být podoby a motivy sběru vyhozených věcí. Dříve jsem měla sběr věcí z odpadů spojený s dvousečným schématem – dělají to chudí lidé, protože je to adaptace na jejich sociální situaci nebo to dělají lidé, kteří tak vyjadřují nesouhlas s konzumní společností. Útržkovitě, podvědomě, jsem věděla, že svět neformální recyklace je velmi spletitý svět, kde se prolínají různé skupiny lidí i různé motivace, neměla jsem nebo jsem nezavnímala silnější podnět, který by mi pomohl si tuto spletitost naplno zvědomit.

který by asi se měly nějakým způsobem zachovat třeba pro budoucnost. Já to sbírám, nějakým způsobem je dávám dohromady, repasuju, vopravuju a vytvářím si takhle postupně nějakou zatím mini sbírku, ale ono se to rozrůstá (smích). “ [rozhovor s panem Doubkem].

Pan Doubek vždy když jede něco vyhodit na sběrný dvůr a má čas, tak se podívá, zda tu neleží předměty, které jsou v hledáčku jeho sběratelského zájmu. Tedy stará rádia, gramofony, konkrétně se zaměřuje na značku Tesla ne mladší než rok 1970. K tomu sbírá i staré telefonní aparáty. Neznamená to ale, že si pan Doubek vezme všechno, co najde jen proto, že to spadá do jím vymezeného historického období. Vezme si je pouze pokud tyto věci shledává „*smysluplný*“ [rozhovor s panem Doubek] z hlediska konceptu jeho sbírky a z hlediska šance na opravu. Občas si vezme nějaké omšelé kousky, které se mu sice do sbírky nehodí, může je ovšem využít na náhradní díly.

Když jsem pana Doubka na sběrném dvoře potkala, oslovil mě s otázkou, zda tady neleží nějaká stará rádia. Odpověděla jsem, že nevím, a ať se podívá do klecí, od kterých jsme kousek stáli, kam se tento typ elektronického odpadu zařazuje. Zároveň jsem chtěla tuto interakci využít k navázání neformálního rozhovoru. Slyšel nás však jiný pán, který sběrný dvůr navštěvuje z podobných důvodů a začal si s panem Doubkem povídat. Ptal se ho na rádia, jaký typ sbírá, co ho zajímá, a podobně. Oba pánové zjistili, že jsou vyučení ve stejném oboru telefonní techniky a že sdílí svůj zápal pro staré rádio a telefonní přístroje, dokonce v minulosti i navštívili stejnou výstavu. A tak si na sebe dali i telefonní čísla. Nedá se říct, že by se stali přáteli, ovšem dodnes jsou spolu v kontaktu a vzájemně se upozorňují na akce spojené s jejich oblíbenými předměty. Když spolu začali konverzovat, přestala jsem do jejich rozhovoru vstupovat, jen jsem stála u nich a pozorovala vzájemné nadšení, které během jejich rozhovoru začalo vyplouvat na povrch. Mezi hromadami odepsaných krámů najednou začaly krystalizovat expertní vědomosti. Pánové se slovy vraceli do let, kdy jejich znalosti a um byly v jejich profesi nepostradatelné pro zajištění každodenní telekomunikace, byly aktuální a nebyly reliktem minulosti, který se snaží udržovat při životě svým sběratelstvím. Bavili se o době, která byla podle jejich slov zhruba před třiceti lety, což není zas tak dlouho. Technologie se však za tu dobu kvůli přechodu z analogových na digitální velmi změnila (o čemž vypovídá i to, že jsem víceméně nerozuměla skoro ničemu, o čem se tito pánové bavili). Stejně jako existuje neolitická a průmyslová revoluce, tedy období značící velké společenské změny, tak existuje i digitální revoluce. Keith Hart uvádí, že digitální revoluce znamená rychlou změnu velikosti, ceny a zejména rychlosti

strojů schopných zpracovávat informace [HART, 2004: 23]. Dodává, že je poháněna touhou replikovat na dálku nebo pomocí počítačů zkušenost, kterou si běžně spojujeme s osobními lidskými setkáními [HART, 2004: 32]. S každou revolucí je spojena obroda, nové naformulování toho, co znamená budoucnost a co znamená minulost. Co se bude „používat“ a co se „vyhodí“. Nejenom tedy předměty, ale i určitý typ vědění a dovedností se v procesech pokroku mohou stávat odpadem a centra dění okolo nich se ze škol, konferencí a kritických infrastruktur posouvají do skrytých prostor sběrných dvorů, klubů sběratelů, vetešnictví, výstav apod.

Tím se dostáváme k tomu, že odpady na sběrném dvoře mohou mít kulturotvorný potenciál. Tedy že jejich shromažďování a uchovávání může dokumentovat činnosti členů dané kultury a vývoj prostředí, v němž se tato kultura rozvíjí [ŠOBÁŇOVÁ, 2011: 12]. Druhý pán, se kterým se pan Doubek bavil, byl pan Mysliveček. Pan Mysliveček občas přijede do sběrného dvora s nějakými věcmi na vyhození a když už tam je, tak se podívá, jestli tam pro ně není něco zajímavého. Zajímají ho hlavně předměty každodenní spotřeby minulého století. „*No tak já mám velkej (smích), já jsem v tomhle hrozně, já mám širokej rozsah, vod starejch rádií, televízí přes obecně elektroniku, přes kuchyňský věci, kočárky, prostě cokoliv starýho, co by se mohlo využít v jakymkoliv muzeu.*“ [rozhovor s panem Myslivečkem]. Pan Mysliveček totiž spolupracuje s jedním státním muzeem, nejvíce však se soukromými muzei, kam tyto věci nosí. Podle něj ve státních muzeích není prostor na to, aby se detailněji věnovali předmětům každodennosti, potenciál proto vidí v soukromých muzeích, kde je pro tyto věci více prostoru: „*ty maj třeba dětskej pokojíček, kde maj dobový hračky, maj dobou kuchyň, kde maj dobový přístroje nádobí, obaly od potravin, a tak dále a tak dále (..) v těhle muzeích státních těch věcí zas až tak moc na výstavu není, takže jsou, říkám, ty soukromý muzea, retro muzea různě teď se to jmenuje nebo automuzea no a tam se ty věci hodí jako doplňky no*“ [rozhovor s panem Myslivečkem].

Obrázek č. 13. Stará brusle. Autorka Anna Vykoukalová. Březen 2021.

V ideálním stavu by podle něj sami lidé měli staré věci, kterých se chtějí zbavit, nabízet muzeím, a ne je bez rozmyšlení vyhazovat. Někdy mohou mít totiž muzea zájem i o takové předměty, které většině lidí nijak historicky zajímavé nepřipadají, například různé obaly od výrobků, hračky, ale i televize staré pouhých 20 let. Po těchto televizích z devadesátých let a počátku nového tisíciletí začíná být ze stran muzeí docela poptávka, neboť „*je to taky kus historie no*” [rozhovor s panem Myslivečkem]. Černá či stříbrná televize určitého typu byla totiž také prototypem doby rozšiřování televizní zábavy a televizních programů, videa a DVD přehrávačů. Pan Mysliveček uvedl, že se tyto televize paradoxně těžce shání. Nejsou zas tak staré, a tak je hodně lidí má ještě doma, zároveň nejsou dost staré na to, aby byli těmito lidmi považováni za hodnotné, čímž by je mohlo napadnout nabídnout je nějakému muzeu, a tak je rovnou vyhazují. Příklad s televizí poukazuje na technologický přerod, který se během lámání nového milénia odehrával, který změnil nejenom podobu technologií, ale i sociálních vztahů okolo nich. Příchod a vývoj internetového prostředí změnil i způsob, jak spolu komunikujeme, jak trávíme čas, jakými informacemi se obklopujeme, rozštěpil lidskou pozornost a soustředění na milión vláken najednou, věci (hmatatelné i nehmatatelné) se stávají propletenějšími a je obtížnější se v nich vyznat. Tento přechod se navíc odehrál ve velmi krátkém čase, kratším než jeden lidský život. Jak kdybychom se z toho všeho ještě nestihli vzpamatovat, proto se hodně technologií z této doby ocitlo v jakémsi liminálním pomezí ani tady – ani tam. Ani dost staré – ani dost moderní.⁵

⁵ Televize je s námi už několik desítek let a jako taková je svědkem technologického vývoje a sociálních změn na ně navázaných. V kontextu tohoto vývoje lze pojmát televizi dvojím způsobem – negativním a pozitivním. Na jedné straně je televize vnímána jako symbol vzestupu konzumu a otupování lidí, kdy diváci nežijí „skutečný“ život, ale jen nekriticky sledují a přijímají vše, co se jim v televizi nabídne. Vnímání televize tímto způsobem se pak kriticky odráží například v umění, kdy se televize „vykostí“, tzn. zbaví vnitřních součástí, monitoru, ponechá se pouze její schránku „bedna“, která se posléze použije jako knihovničku, neboť kniha je symbolem znalostí a moudrosti, tedy opakem toho, co představuje televize. Druhý, pozitivní způsob, staví televizi do protipólu k sociální izolaci způsobené chytrými telefony, neboť každý se do svého telefonu dívá sám. Naopak u televize se sejde celá rodina či přátelé a obsah na obrazovce sdílí všichni společně.

Obrázek č. 14. Liminální televize. Autorka Anna Vykoukalová. Březen 2021.

Podobně jako pan Mysliveček sbírá určitý typ věcí i pan Pivoňka, konkrétně staré obrazy. Během jednoho dne vyhodilo několik lidí docela dost starých obrazů. Bylo mi je líto vyhodit, staré obrazy totiž mají většinou krásné rámy, které se dají využívat k různým uměleckým a interiérovým účelům. A tak jsem je vytáhla z kontejneru a dala si je stranou, že si je později proberu. Když přišel pan Pivoňka, odložených obrazů si všiml a zapředl o nich se mnou hovor. Líbily se mu a chtěl se se mnou domluvit na tom, které by si mohl vzít domů. Mluvil o tom, že sbírá takoveto staré obrazy a že jich má doma ve stodole asi dvě stě padesát. Nezajímají ho hodnotná umělecká díla, ale naopak obyčejné obrazy, které konkrétně vymezil jako „něco mezi uměním a dekorací” [Terénní deník, únor 2022]. Tedy obyčejné obrázky bez autora nebo reprodukce slavných malířů, ať už malované či tkané, kterých byly stovky a které lidem po desítky let visely doma na zdi. Většinou se jedná obrazy krajin, květin, zákoutí měst a vesnic, často ve zlatých ozdobných rámech. Dnes by nejspíš většina lidí označila tyto obrazy za ošklivé, babičkovské, kýčovité, apod (ostatně i mě tyto obrazy nezajímaly kvůli jejich obsahu, ale jen kvůli rámcům), což pan Pivoňka přiznával, že některé z nich skutečně valnou estetickou hodnotu nemají, to ale nepokládal za důležité. Podle něj bude jednou někoho v budoucnu zajímat, čím si vlastně lidé v průběhu 20. století doma zdobili své stěny. Rád by proto svou sbírku obrazů jednou odkázal nějakému muzeu. Poté ukázal na konkrétní dva obrázky (jednalo se o reprodukce francouzského realistického malíře Jeana Francoise Milleta, jak jsem se během hovoru dozvěděla) a řekl, že konkrétně těchto reprodukcí má doma asi dvacet pět v různých variantách, nicméně v černobílé je vidí poprvé. Pachmanová uvádí, že sběratel nespatřuje hodnotu předmětu jako v takovém, ale v jeho významu pro celek sbírky [PACHMANOVÁ,

2008: 28]. Žádný předmět ve sbírce tedy nemůže být identický, vždy sbírku doplňuje. Ačkoliv má pan Pivoňka dvacet pět obrázků stejného motivu, každý je odlišný svým ztvárněním. Jednou je tkaný, poté je malovaný různými styly anebo je černobílý.

V kontextu sběru věcí ze sběrných dvorů a jejich umístování do muzeí je na místě si připomenout historii muzejnictví a způsob, jakým bylo mnoho exponátů získáváno. Velké množství předmětů v muzejních výstavách a depozitářích s sebou nese příběh nejenom různorodých tradic a zvyků, ale také kořistnický vztah koloniálních mocností k jiným kulturám. V muzeích se často vypráví velké příběhy ukazující velikost a schopnost západních civilizací, už však nevypráví to, že jejich velikost stála na rasismu a vykořisťování místních lidí, kteří se nemohli bránit. Kolonisté si totiž často artefakty místních kultur přivlastňovali násilím za pomoci krádeží a drancování. To, jakým způsobem budou v muzeích tyto kultury představovány, taktéž záleželo na politických a kulturních elitách země, ve které se předměty vystavovaly a lidé, k nimž se tyto exponáty vázaly, většinou neměli šanci se vyjádřit. [VERGÈS, 2020]. Když se však podíváme na exponáty v muzeích, o kterých mluví pan Mysliveček, jsou to právě obyčejní lidé, kteří se na muzejní sbírce podílejí ze své vlastní iniciativy. Zachraňují věci z odpadu nejenom proto, aby je uchránili před zánikem, ale také aby mohly zhmotňovat vzpomínky na dobu, ve které tito pánové vyrůstali a tím sbírky promítnou svůj pohled, na to, co z této doby chtějí zachovat a proč. „*No tak mě to uspokojuje jaksi na duši, protože já jsem ze starý školy a my jsme v tom vyrostli v těchle starejch věcech (...) těch věcí je mi líto, jsou škoda vyhodit a říkam, určitě by se ty starý věci hodily do těch muzeí, abysme ukázali my starší těm novým generacím, jak se žilo, jak se vůbec jedlo, hospodařilo, v čem se jezdilo, chodilo a tak dále no (...)*“ [Rozhovor s panem Myslivečkem]

Hodnotu předmětů, kteří tito pánové sbírají, spatřují tedy především v jejich schopnosti o něčem vypovídat, být potenciálním zdrojem informací, a to pro budoucnost, pro další generace [MARKOVOVÁ, 2018]. Přičemž se především zaměřují na předměty praktické, které dříve používali všichni lidé. Svou sběratelskou činností nechtějí vykládat velké historické příběhy, ale spíše poukázat na jakýsi svět každodennosti. Neznamená to však, že by každodennost byla protikladem velkých dějin, naopak je její přirozenou součástí, jelikož realita každodenního života v sobě obsahuje rutinní ale i výjimečné činnosti [MACHOVÁ, 2016: 13].

A mimochodem v životě věci není bezpečnější doma než v muzeu.“ [PARSONS, 2007: 321]. Muzea jsou totiž místa tolik nepodléhající obvyklému plynutí času a v ideálním případě jsou zde uložena po neomezenou dobu – ať už ve výstavách či depozitářích. Samozřejmě může nastoupit nějaký režim, který nežádané exponáty zničí či uklidí na prapodivná místa – proto píšu v ideálním případě. V muzeu se navíc předmětům dostává odborné péče a podmínek pro to, aby vydržely co nejdéle. Mohou tak sloužit jako bezpečné útočiště věcí.

Odpady na sběrném dvoře najdou uplatnění nejenom mezi sběrateli, ale i mezi sběrači. Jaký je mezi nimi rozdíl? Pachmanová uvádí takový příklad. Člověk může sbírat zátky od piva a zároveň hromadit víčka od zavařovacích sklenic. Zátky sbírá kvůli tomu, aby doplňoval svou sbírku kdežto víčka z praktických důvodů – chce je používat na sklenice ať už teď nebo v budoucnu. Odlišné zacházení se zátkami a víčky je tou drobností, která odlišuje sběratele a sběrače [PACHMANOVÁ, 2008: 23]. Jak dále uvádí Pachmanová, vašeň a vůle sběratele přenáší věc ze světa, v němž vznikla do sbírky, čímž ji odejímá světu produkce a spotřeby, užitku a směny [PACHMANOVÁ, 2008: 18]. Nelze však říct, že některé věci být ve sbírkách mohou a jiné ne. Podle historika Krzysztofa Pomiana neexistuje věc, která by neměla potenciál stát se předmětem sbírky [MARKOVÁ, 2018: 388].

Russell Belk označuje sbírání za druh konzumního chování, kdežto sběratelství je ve své podstatě antimaterialistické. Hodnotu nespátřuje v předmětu takovém, ale v jeho významu pro celek sbírky. Materialistické je naopak sběračství, které vnímá předměty pouze užitkově [BELK, 2006]. Můžeme takto porovnat například pana Doubka a pana Blechu. Předmětem jejich hledáčku na sběrném dvoře je hlavně klec s elektronikou. Pan Doubek si ovšem vybírá pouze ty přístroje, které dotváří soubor věcí určitého charakteru – jeho sbírku starých rádií Tesla do roku 1970. Kdežto pan Blecha se dlouho dobu živil jako opravář a nyní je v invalidním důchodu, a tak si ze sběrného dvora odnáší jakoukoliv elektroniku na opravu, aby nevypadl ze cviku. *„Co zrovna je zajímavý, co mě zrovna jako zajímá, ať už to je průmyslová elektronika nebo spotřební elektronika, ať už to jsou počítače nebo tak. (...) Nějak se v tom trošku udržet, ten pokrok je velikej a já třeba zkoumám, co tam bylo za poruchu a proč to byla ta porucha.”* [Rozhovor s panem Blechou]. Tyto věci poté buď daruje někomu ze svého okolí anebo je shromažďuje ve svém skladu (tento sklad mu ale bohužel někdo nedávno vykradl). Jeho primárním zájmem tedy není zisk, ale udržovat se ve formě. Podobně jako pan Trnka, který se v kleci s elektronikou také občas „prohrabe”.

Vybírá si hlavně různé monitory, počítače, tiskárny apod. Tuto elektroniku opravuje jako svůj koníček nad rámec svého povolání automechanika. Opravené věci buď daruje svým známým anebo je prodává na internetu. Zároveň přiznává, že i když se mu podaří občas něco prodat, celkově to nijak ekonomicky výhodná aktivita není a dělá to hlavně proto, že ho to baví. [Terénní deník, prosinec 2021]

O lidech, které něco baví „dělat rukama“ a kteří tuto činnost neprovozují za účelem finančního zisku, můžeme uvažovat jako o kutilích. Během svého výzkumu jsem nenarazila na to, že by se někdo ze zákazníků či zaměstnanců takto označoval, nicméně jejich přístup v různé míře prvky kutilství naplňovalo. „*Když to tady vidím ty věci, já bych se v tom vrtal, tyhle ty televize, hele tiskárna, tu bych si rozjel.*“ [Terénní deník, duben 2021]. Jako kutila si většina lidí nejspíš představí zapáleného muže ve starším či středním věku, který vyrábí a opravuje ve své dílně různé věci. Nicméně kutilství nemá vymezený gender či věk a mohou jej vykonávat různí lidé s různou mírou znalostí a zkušeností [GIBAS, 2019: 7]. U kutilství je totiž důležité to, že je manuální aktivitou, kterou člověk provádí svépomocí, ve volném čase, a nikoliv za primárním účelem zisku (tamtéž). Tím, že si ze sběrného dvora odnesou vyhozenou elektroniku a opraví ji, vkládají klínek do výrobních strategií ovlivňovaných konzumní kulturou a plánovaným zastaráváním.

Odpad v konzumní společnosti

Pokud se chceme bavit o tom, co je to odpad, musíme se bavit i o tom, co se stává odpadem a proč. „*Odpad je hmota, jejíž čas vypršel.*“ [ALLON, 2020: 3]. Čas bylo něco, co mě na sběrném dvoře provázelo snad v každém odpadu. Čas, čas věcí však není jen jeden, neutrální a neměnný. Je vytvářen různými diskurzy, institucemi či různými praxemi. Naše kultura předepisuje věcem jakýsi časový interval životaschopnosti, který v určitém období skončí. V momentě, kdy přijde období expiračního data na obalu, v momentě, kdy skončí záruční lhůta.

„Ta nákladnost těch výrob, vlastně i barvy, tam jsou chemikálie, jsou barvy a lidi prostě to viděj třeba měsíc prošlý, ale nevědí, že třeba ten luxol vydrží 15 let a vůbec nic mu není jo, olejová barva. A oni prostě viděj 2020 prostě a je to teda dva roky prošlý, ale nevidí, že ta barva má třeba x let, třeba dalších 10 let, záleží na skladování, jestli to bylo v mrazu nebo jestli to bylo v konstatní teplotě, jestli to bylo v suchu a taky na výrobě, na tý šarži, jestli je ta barva fakt kvalitně vyrobená, tak vydrží mnohonásobně víc. A těch barev, tý chemie,

tak jde do těch spaloven, do těch skládek takový obrovský množství a podle mě by to šlo o víc jak o polovinu zredukovat. Už jenom tím, že by se tím někdo zabýval, samozřejmě dneska je lidská práce drahá, ale je to... toho množství tam prostě co... když se sečtou jednotlivý dvory, kolik toho vlastně de, nesmírný ztráty, to by celá jedna fabrika mohla... to je, jak se říká, tisíckrát nic umořilo osla.” [Rozhovor s panem Ráfkem]

Barva se ocitla na sběrném dvoře, protože vypršel její čas, který byl vymezen datem na obalu. Pan Ráfek rád maluje a umělecky vytváří. A tak díky svým zkušenostem ví, že takovéto barvy jsou schopné stejně dobře sloužit i dlouho poté, co tento čas vyprší. Chodí tedy do sběrného dvoru, takovéto barvy si bere a jejich životaschopnost pozměňuje a výrazně prodlužuje sám svou praxí, například tím, jak je skladuje nebo tím, jak často je otevírá. Ostatně podobně, jako pan Blecha, který si zase bere vyhozené spreje.

„No ty spreje se daj rozředit, a pak se vlastně daj rozestříkat, tam akorát vyměníte ten rozprašovač no.” [Rozhovor s panem Blechou].

Jelikož staré barvy se nijak recyklovat nedají, musí se akorát zabezpečeně skládkovat nebo se spalují. [TRÍDĚNÍ ODPADU.CZ, 2007]. Pan Ráfek i pan Blecha tak svým jednáním minimalizují množství vyhozených barev, jejíž nebezpečné látky se poté mohou vsakovat do životního prostředí.

Obrázek č. 15. Michael Schumacher ležící zářící. Autorka Anna Vykoukalová. Květen 2021.

Temporalita materiálu je ovlivněna sociokulturními kontexty toho, co znamená bezpečí, zdraví, vkus, užitečnost apod. Věci se často také vyhazují ne proto, že už by nesloužily, ale také proto, že podléhají konzumní kultuře, módním trendům. V současnosti je většina produktů vyráběna pro určitý časový úsek. Předmět má svůj životní cyklus, tedy jakési období mezi zrozením a likvidací. Tento cyklus má několik fází. V první fázi se produkt vyvíjí, aby poté mohl vstoupit do druhé fáze a zavést se na trhu, kde si ho lidé mohou koupit. Ve třetí růstové fázi se zvyšuje zisk z produktu, se kterým je spojená i investice do výroby a propagace. Ve čtvrté fázi zralosti se distribuce již nerozšiřuje, pozornost je soustředěná do stabilizace produktu na trhu, s čímž může být spojeno i zdokonalení produktu či propagačních mechanismů. V poslední fázi, ve fázi úpadku začne zisk a prodej výrobku klesat, zájem o produkt se snižuje a z produktu se stává odpad [WIKI CR]. Lidé si většinou zatouží pořídit něco jiného, co lépe odpovídá jejich představám.

Zahrádka uvádí, že současná společnost a kultura v kapitalistickém systému je svou podstatou společností spotřebitelskou, konzumní. Věcem náleží i symbolická, užitná hodnota, díky které si budujeme i naši identitu a sociální role [ZAHRÁDKA, 2014: 8]. Jak jsem již naznačila, rychle se měnící trendy mají vliv na to, že výrobky neustále obměňujeme, nehledě na to, zda fungují či nefungují, zda je doopravdy potřebujeme či nepotřebujeme. „*U spotřebitelů je tak v rámci spotřební kultury namísto orientace na budoucnost, protestanské etiky, uchovávání věcí, střídmosti a spořivosti podporovaná orientace na přítomnost, hédonistický étos, střídání módních trendů a technické či psychologické zastarávání spotřebních výrobků*” [ZAHRÁDKA, 2014: 10]. Nové IKEA stolečky nebo funkční elektrozařízení. I ty se na sběrném dvoře často objevovaly. Občas jsme já i mí „kolegové” nechápali, jak někdo může něco takového vyhodit. Například jednoho dne jsme takto kroutili hlavou nad vyhozenou, avšak nijak nepoškozenou moderní širokoúhlou televizí, kde byl přihlášený i účet na Netflixu.⁶ Gay Hawkins se ve svém článku *Plastic and presentism: the time of disposality* zaobírá tím, jak je možné, že dnes lidé vyhazují tolik věcí z plastu, když je plast tak velmi odolný, houževnatý a užitečný materiál (tak například je velmi lehký, omyvatelný a tvrdý plast celkem dlouho vydrží). Dle

⁶ Jak už jsme si řekli, předměty jsou nositelé příběhů, významů, vztahů. Neznám důvod, proč se tato televize na sběrném dvoře ocitla. Není vyloučené, že její zbavení se mohlo mít nešťastný podtext, například televize patřila člověku, jemuž dárci nějak ublížil a vyhozením televize se vyhazují i pozůstatky vztahu, který obdarovaný k dárci měl. Televize však mohla být vyhozena i z rozmaru, protože si její původní majitel pořídil novou, lepší.

Hawkinse v současné společnosti nezáleží ani tak na kvalitě materiálu ale nad tím, jak a proč s ním míníme zacházet [HAWKINS, 2018: 91-92]. Plast se totiž zapletl do pozdně kapitalistické kultury jednorázové spotřeby.⁷ Jednou z věcí, která mě na sběrném dvoře trkla hned zpočátku, bylo právě to, kolik se vyhodí pevných plastových tašek. Nemyslím igelitky (i když ty vlastně také). Mám na mysli tašky typu IKEA modrých tašek a podobně, některé mají i zipy či látková ucha. Takováto taška totiž může vydržet klidně i celý život, hodí se na stěhování, na přenášení velkých věcí, na ukládání věcí, na nákupy velkých těžkých předmětů apod. Vyrosla jsem v domácnosti, kde se jakékoliv igelitové tašky a sáčky používaly (a stále používají) opakovaně, dokud to jen bylo možné, o to více jsem pak tyto velké pevné tašky vnímala jako trvalé. Vlastně by mě ani nikdy nenapadlo takovou pevnou tašku vyhodit. Když jsem tedy na sběrném dvoře viděla, jak lidé vyhazují věci včetně těchto pevných tašek, byl to pro mě možná i kulturní šok o to šokující, že byl v mé vlastní kultuře. Moji rodiče však, podobně jako někteří sběrači, vyrostli během socialismu, kdy zboží v obchodech nebylo tak pestré a dostupné jako dnes, lidé si tedy museli vystačit s tím, co měli. Schraňovali různé věci na půdách a ve sklepích, oblečení se dědilo po rodičích a starších sourozencích a pokud se něco rozbilo, tak se to snažili opravit [STRASSER, 2000]. „*Tento trend se projevil nejen nižší produkcí odpadu (ve srovnání s dneškem především menším množstvím obalového materiálu), ale i jeho odlišným složením a způsoby, jakými bylo s odpadem nakládáno*” [VOLAUFVÁ, 2008: 131].

Liminalita odpadu se tak netýká jen odpadu samotného – kam ho zařadit. Podle Gilles liminalita odpadu znamená i lámání či zachovávání hranic morálního diskurzu okolo něj [GILLES, 2007: 23]. Co se stává odpadem a proč? Historička Susan Strasser uvádí, že každý odpad vzniká tříděním, a tedy přemýšlením o tom, zda si danou věc ponecháme nebo ne. „*Odpad vzniká tříděním. Všechno, co v domácnosti nového milénia přestane sloužit – každý toustovač, kalhoty a nedopitá limonáda a láhev včetně krabice a tašky, ve které byla zabalená, to vše vyžaduje rozhodnutí – nechat si to nebo to vyhodit. Použijeme to, uložíme k pozdějšímu užití, darujeme anebo to v určitém okamžiku definujeme jako odpad, který má být odstraněn pryč za hranice domácnosti.*“ [STRASSER, 2000: 4]. Podle Gilles je ovšem takováto myšlenka zjednodušující a černobílá. Nezahrnuje totiž ta rozhodnutí, která v jádru

⁷ Plast je někdy demonizován sám o sobě nehledě na to, jak dobře může sloužit. S tím jsou spojené tendence nahrazovat ho různými rozložitelnými materiály například z kukuřice, které ovšem nutně nemusí být šetrnější.

nejsou naší volbou. „Když člověk musí vyhodit toustovač tři měsíce po jeho zakoupení, kdo skutečně třídil – výrobce nebo spotřebitel?“ [GILLES, 2007: 21].

Život věcí v lineárním modelu tržní ekonomiky začíná získáním zdrojů, potom se přesune k výrobě, pokračuje prodejem ke spotřebě a končí likvidací. Takovýto model ale není trvale udržitelný a dochází během něj i k vážnému poškození životního prostředí [KORHONEN, 2018: 37]. Produkt se totiž často likviduje kvůli takzvanému plánovanému zastarávání výrobků. To Bulow definuje jako „*produkce zboží s neekonomicky krátkou životností, ve snaze zajistit u spotřebitelů opětovný nákup daného produktu*“ [BULOW, 1986: 729]. Slovo „plánované“ v tomto sousloví naznačuje, že životnost produktu je určována výrobcem, nikoliv vnějšími podmínkami. Výrobky se mají opotřebovávat a vyhazovat proto, aby byla neustálá poptávka po nových výrobcích, zvyšoval se zisk a ekonomika mohla růst [PACHMANOVÁ, 2005: 144] [ZAHRÁDKA, 2014: 342]. Co se týče plánovaného zastarávání, můžeme definovat hlavní čtyři typy:

- **Materiálové / kvalitativní zastarávání:** způsobené nedostatečnou kvalitou materiálů a součástek, což vede následně k rychlému stárnutí produktu. Například u nábytku a spotřebičů se používají například drobné plastové komponenty (zarážky, čudlíky, úchytky apod.), které se snadno ulomí a výrobek už pak není možné využívat či v elektronice používání takových součástek, které jsou citlivé na vysokou teplotu, čímž se snižuje jejich životnost.
- **Funkční zastarávání:** rychle se měnící technické a funkční požadavky na produkty, například nekompatibilita softwaru a elektronických zařízení. Člověk může mít doma starší, avšak plně funkční smartphone. Jelikož však neobsahuje nejnovější verzi softwaru ani nepodporuje její aktualizaci, není možné na tento smartphone instalovat různé aplikace, kvůli čemuž nelze telefon plnohodnotně využívat.
- **Psychologické zastarávání:** zde se výrobce snaží přesvědčovat spotřebitele tím, že jím vlastněný výrobek už je zastaralý a není již v módě [ZAHRÁDKA, 2014: 342]. Viktor Papanek, představitel udržitelného designu, požaduje, aby design sloužil skutečným potřebám lidí, respektoval životního prostředí a nebyl využíván jako marketingový nástroj pro zisk. Ve své knize *The green imperative* Papanek uvádí, že „*styl, móda a její excesy jsou další marketingovou strategií, jak učinit lidi nespokojené s tím, co mají a přimět je k tomu koupit něco jiného. V jejich ekonomickém základu leží schopnost přimět společnost k*

nakupování věcí, které nepotřebují, což je jedna z pozdějších forem kapitalistických technik plánovaného zastarávání". [PAPANEK, 1995: 181-182]. Většina věcí totiž není vyráběna pro potřeby uživatele, ale pro potřeby výrobce – jimiž je věc prodat." [PALIČKA, 2016: 10].

- Ekonomické zastarávání: ztráta funkčnosti následkem vysokých cen údržby a oprav. A to v mnohdy ve srovnání s nízkými náklady pořízení nových produktů [PROSKE, 2017].

Občas lidé na sběrném dvoře sháněli šuplíky do ledniček či knoflíky od trouby, prostě různé náhradní součástky k domácím elektronickým spotřebičům. „*No jsem si řekl, že zkusím zajít sem, protože to prostě nikde není k sehnání*” [Terénní poznámky, červen 2021]. Některé tyto komponenty se dají na internetu koupit, ovšem ne ke všem modelům a zvláště ke starším typům spotřebičů, které už se nevyrábějí, lze nějaký komponent získat obtížně. „*Tak víte co, tady je toho plnej sběrnák, tak kde jinde to mám sehnat*” [Terénní deník, srpen 2021]. Lidé občas prosili zaměstnance, aby pokud tu na nějakou takovou věc narazí, jim ji odložili stranou, někdy byli ochotni zanechat i telefonní číslo. Zaměstnanci většinou říkali, že to nemůžou, kdyby si tu každý takhle něco odkládal, nedalo by se tam za chvíli hnout. Jelikož je sběrný dvůr schopen pojmout velký rozptyl předmětů, může tak mít i potenciál pro to, aby lidé zachraňovali nejenom předměty zde přítomné, ale i předměty ještě nevyhozené v domovech lidí, neboť na sběrném dvoře mohou sehnat různé komponenty, které už nejsou k dostání.

Myšlenka plánovaného zastarávání byla poprvé zformulována americkým makléřem Bernardem Londonem v esejí *Ending the Depression through planned obsolescence* z roku 1932 [LONDON, 1932]. Tento nápad měl vytvořit více pracovních míst a posilovat ekonomiku neustálým nákupem nových výrobků, což by společnosti pomohlo dostat se z ekonomické krize. London dokonce navrhoval, aby vláda stanovila délku životnosti výrobku s spotřebitelé, kteří tuto délku překročí, budou pokutováni. Namísto politiků se však tímto nápadem inspirovali výrobci spotřebního zboží a omezenou funkčnost výrobku zabudovali do svého zboží s důsledkem zkrácení časového intervalu mezi jeho opakovaným nákupem [ZAHRÁDKA, 2014: 342]. Rozdíl mezi Londonovým návrhem a praxí současné společnosti je však to, že dle Londona měla být společnost s tímto konceptem obeznámena, plánování tedy bylo myšleno transparentně. Dnes však spotřebitel nepozná, zda je jím zakoupený produkt součástí této strategie či nikoliv [PALIČKA, 2016: 7].

Pan Doubek, pan Blecha či pan Mysliveček se vyučili v oboru elektrotechnika a posléze tento obor přetavili v praxi i ve svém povolání. Díky své expertní zkušenosti přistupovali kriticky k tomu, že výrobky se vyrábějí hlavně pro účel rychlé spotřeby, jsou konstruované tak, aby dlouho nevydržely a zároveň možnost opravit tyto výrobky je často finančně nedostupná.

„Je to tak, že tam daj určitou slabou součást, která se po čase opotřebí a udělá to závadu Dneska se totiž dělaj věci takový, aby byla spotřeba. Proč by dělali pračku, která vydrží dvacet let, když můžou každých čtvrt roku dávat na trh novou a novou pračku. To jako si vezmete počítač, notebook, to používáte a pak zjistíte, že za ty dva a půl, tři a půl roku vám to jako vodejde, vodejde baterka, v softwaru se začnou ukazovat nějaký chyby a takovýdle srandičky. A to nemůžete uplatnit jako záruku, protože to přes záruku vydrží, a když se domáháte, aby vám to někdo vopravil, tak to je 75% nový ceny jo, 75% nový ceny. Takže se dneska nevopravuje a všechno se vyhazuje.“ [Rozhovor s panem Blechou]

„(...) dnešní doba je nastavená moc konzumně a je spousta věcí, který se vlastně vyráběj jenom za tím účelem, aby nevydržely dlouho dobu, což můžu já z pohledu technika jako zcela zodpovědně říct a v podstatě je to nastavený na ten konzum, takže vlastně zase to nutí tu společnost, aby tydle věci, který nemaj dlouhou životnost, aby se nějakým způsobem likvidovaly, je to takovej věčnej koloběh, kterej bere čím dál tím větší a větší votáčky.“ [Rozhovor s panem Doubkem].

Tato vyjádření naznačují, že náš vztah k odpadům je velmi mechanický a odpad je brán jako vyústění konzumní společnosti, jako přirozený pozůstatek našeho konzumního chování, jako něco koncového, co má skončit v kontejneru a poté rozmělnit na hmotu, která se dál zpracuje. Současný odpadový režim se vyznačuje tendencí řešit odpady až po jejich vzniku nikoliv se starat o to, aby vznikaly co nejméně. Vše je zabalené v různých často nerecyklovatelných obalech, ačkoliv to není potřeba. Adorujeme třídění do barevných popelnic, už se ale nestaráme o to, co a proč v nich končí. Současná společnost se vyznačuje mentalitou „vyhod' a kup nové“, čímž se má nejenom uspokojovat výrobní a spotřební cyklus, ale také naše spokojenost, neboť jedině nákupem lze dojít ke štěstí. Firmy neprodávají pouze výrobek, ale spolu s ním i nové emoce, nové identity apod. Reklamy totiž útočí na člověka příslibem okamžitého uspokojení, štěstí a blaženosti. *„Ta se pochopitelně nedostaví. Blaženost nezaručí černá limonáda z dovozu, ani prací prášek s modrým králíčkem, ani drahý automobil. Byl jsem kdysi svědkem, jak člověk, nedávno*

rozvedený, kopl těžkou botou do velmi drahého auta a zvolal: „Zaplatil jsem za štěstí a teď mám jen blbou kraksnu.“ Vyjádřil pocit podvedené civilizace.“ vyjádřil hezky Kohák [KOHÁK, 2011: 23]. Sběrači odpadu si však svoje štěstí – radost, budují sami, tím, že předmět objeví a zachrání.

„A když dáte za něco jako sto tisíc, tak už je to prostě někde jinde. než když si něco objevíte, vrátíte tomu život a vlastně můžete mít i větší radost z toho, že jste to vlastně vrátila do života.“ [Rozhovor s panem Fialkou].

„Taková radost, že člověk najde něco také unikátné, často aj designová věc může být vyhodzená“ [Rozhovor s Jindřiškou].

Sběračstvím odpadu se tudíž nabourává zažitý koloběh hodnoty a života věcí: výroba – distribuce – spotřeba – použit – odpad [PACHMANOVÁ, 2008: 107]. Recyklace tak tedy probíhá ve dvou liniích – v té oficiální a v té neoficiální. V oficiální recyklaci se odpady odnášejí do popelnic, sběrných dvorů, VOK apod., aby se poté dle předem stanoveného harmonogramu mohly odvézt do třídíček, recykláren, spaloven a tak dále. Neoficiální recyklace není nikým řízená, probíhá spontánně z iniciativ jednotlivých lidí. Přičemž neoficiální recyklace je s tou oficiální často v úzkém vztahu. Například když procházíme ulicemi, často narazíme na to, že různé odpady neleží v popelnici, ale vedle ní. To může znamenat několik vzájemně se prolínajících možností – 1. člověk byl líný odpad dát dovnitř 2. věc se do popelnice nevejde (tudíž patří do sběrného dvora) 3. věc do popelnice nepatří (tudíž patří do sběrného dvora) 4. člověk ji tam položil schválně, čímž do věci vkládá signál kolemjdoucím „mě už posloužila, ale vám by se ještě mohla hodit“. Ať už je předmět vyhozený přímo v popelnici nebo je postaven vedle ní, někdo ho může najít, vzít si ho a znovu vtáhnout do života. Sběr odpadu tak můžeme považovat za jakýsi novodobý (anonymní) typ směňování zboží. Někdo něco vyhodí a druhý to najde a vezme si to. Pachmanová to popisuje jako jakousi nepsanou dohodu bez vzájemné interakce [PACHMANOVÁ, 2008: 107]. Ano, k interakcím většinou nedochází, protože člověk vyhodí odpad do popelnice velmi rychle a hned jde zase pryč, tudíž je nižší pravděpodobnost, že se vyhazovač a sběrač potkají. Z vlastní zkušenosti však vím, že vyhazovač a sběrač se mohou u popelnice náhodně potkat a předměty si vzít i se vzájemnou domluvou. Pachmanová dále uvádí, že nepsaná dohoda směny zboží bez interakce probíhá proto, že poskytovatelé odpadu většinou nemají zájem se sběrači setkat (tamtéž). Prostě se chtějí předmětu zbavit, a kdo a jestli vůbec si ho poté vezme, jim je vlastně jedno. Na

sběrném dvoře to tak je i není. Když jsem někdy chtěla podnítit konverzaci mezi sebou a zákazníky, komentovala jsem věci, které přijeli vyhodit. Škála jejich reakcí (verbálních i neverbálních) byla od lhostejnosti či neutrality až po nabídky, zda si věc nechci vzít. Jednou přišel i zákazník, jehož záměrem bylo věc vyhodit, stejně tak ale chtěl, aby se ještě upotřebila, a tak ji před vyhozením nejprve sám od sebe zaměstnancům nabídl.

„Dneska tam přijel nějaký pán, otevřel kufr a zeptal se, jestli nechcem rychlovarku a rádio, že to ještě funguje. Povídal, že stěhujou babičku do domova důchodců a že ty věci musí z bytu pryč. Prej to nemá kam dát, ze známých o to nikdo nemá zájem a na netu že to taky nabízeli, ale nic.“ [Terénní deník, září 2021].

Sběrný dvůr a VOK kontejnery jsou jediná sběrná místa, která mají zaměstnance, přesto se zde veřejnost a odpad mohou přirozeně potkávat [HÁJKOVÁ, 2015]. V dalších zařízeních typu třídičky, recyklárny, skládky má k odpadu přístup jen omezený okruh lidí podmíněný zaměstnaneckým poměrem a veřejnost zde přístup nemá (tedy pokud nejde na exkurzi). Právě tento faktor přirozeného setkávání lidí je významný, neboť zákazník věci na sběrný dvůr neodložil a nenechal věc svému osudu, kde si je někdo může a nemusí vzít, ale naopak ji aktivně sám od sebe nabídl lidem, které zde potkal. Když mluvil o tom, že jinde se mu věci upotřebit nepodařilo, dodal „*tak to zkouším ještě tady*“. [Terénní deník, září 2021]. Místa, kam se vyhazuje odpad a kde se vyhazující a sbírající mohou potkávat, jsou kromě jiného také důležitým rozcestníkem a jedním z posledních stanovišť, na kterých můžou vyhozené věci získat další šanci.

Reno uvádí, že neformální recyklace je nejpoužívanější formou opětovného používání na celém světě. Často se vyskytuje jako součást neformálních ekonomik v městském prostředí [RENO, 2015: 10]. Dá se taky říct, že je mnohem úspornější a environmentálně šetrnější než formální recyklace. Lidé povětšinou předměty objevují, přepravují, opravují, přeměňují svépomocí. Formální recyklace je obrovská infrastruktura zahrnující umístování odpadů, jejich přepravu, stroje a zařízení na jejich zpracování apod. Tím chci naznačit, že recyklace neprobíhá ve vakuu, recyklační zařízení a procesy taktéž spotřebovávají nějakou energii a zdroje a je vlastně zbytečné drtit, lisovat, spalovat, apod stále ještě užitkové a funkční předměty. Odpad se vytrídí a některý poté i zrecykluje, ale zrecykluje se velké množství odpadu, který by se dal ještě využít ve své původní podobě, a to velmi nenáročnou cestou. Energie, která se investuje, je vlastně mrháním zdrojů.

Kdo má na odpad nárok?

„Už byl konec směny a na rampě zůstal poslední zákazník. Chtěl si z kontejneru na dřevu vyndat nějaký palety, pač byly fakt pěkný, vypadaly ani ne moc použité. Jsme ho šla jen upozornit, zda nevím, jestli mu to projde a Marie mu nevynadá. Odpověděl mi, „No ještě dostanu vynadáno za to, že se chovám ekologicky!“ [Terénní deník, červenec 2021]

Ze sběrného dvora by se totiž nic odnášet nemělo, proto by pán dostal vynadáno. Svým komentářem však dával s tímto principem najevo nesouhlas. Je logické, že čím déle se věci používají, tím méně je z nich odpadu. Tím se šetří nejenom zdroje nutné pro výrobu těchto věcí, ale i zdroje nutné pro jejich odstranění/formální recyklaci. Tedy něco, co zcela dokonale odpovídá odpadové hierarchii. V definici odpadové hierarchie je však i fráze, která poskytuje prostor pro různé interpretace. *„Odpadové hospodářství je založeno na hierarchii, podle níž je prioritou předcházení vzniku odpadů, a **nelze-li vzniku odpadů předejít**, pak v následujícím pořadí jeho příprava k opětovnému použití, recyklace, jiné využití, včetně energetického využití, a není-li možné ani to, jeho odstranění.* [Zákon o odpadech 541/2020 Sb.] Co ale znamená „nelze-li vzniku odpadů předejít?“ To už zákon dále nerozvádí, podle mého uvážení tím může být myšleno to, že předmět už je znehodnocen do takové míry, že nelze znovu použít anebo dalšímu použití zabráňují vnější okolnosti. Jednou z těchto okolností však může být i to, že náš odpadový režim se dívá na odpad perspektivou vlastnictví.⁸ Pokud si tedy chce někdo něco z odpadu vzít, nejedná v souladu se zákonem. Což je ale paradoxní, protože tím odpadová legislativa podrývá ústřední princip, na kterém stojí, tedy odpadovou hierarchii. Pokud se zabýváme odpadem, měli bychom se podle Rena zabývat i tím, jak s ním lze nakládat, komu a kde může patřit. [RENO, 2015: 4-5]. I tyto možnosti, kromě samotného materiálu vlastně spolu definují, co to je odpad.

Zákon o odpadech 541/2020 Sb. definuje původce odpadu jako vlastníka odpadu, přičemž původcem se podle paragrafu 5 rozumí každý, při jehož činnosti vzniká odpad, právnická nebo podnikající fyzická osoba, která provádí úpravu odpadů a obec od okamžiku, kdy

⁸ Je zajímavé, že v severoamerickém odpadovém režimu ovšem funguje jiná praxe. Nejvyšší soud Spojených států rozhodl v případě California vs Greenwood z roku 1988, že odpad je veřejným majetkem, neboť jeho původní majitelé se ho záměrně vzdali [Justia, 1988].

osoba odloží odpad na místa obcí zřízená. Pokud se odpad nachází na místě mimo zařízení určená pro nakládání s odpady, jedná se o nezákonně soustředěný odpad. Odpad tedy může být předáván pouze oprávněným subjektům pro nakládání s odpadem a každý, kdo s odpady nakládá, jej musí zabezpečit před jeho odcizením. [Zákon o odpadech 541/2020 Sb.] Pokud tedy někdo sbírá odpad například z ulic nebo z popelnic, dopouští se podle našeho zákona přestupku (či trestného činu krádeže, pokud je hodnota věci nad 10 000 Kč). Kliková a Brunclíková ve svém článku *Dumpster diving: mezi etikou a zákonem* popisují, že někteří dumpsteri byli za svou aktivitu lovení jídla z popelnic pokutováni policií ČR a upozorňuje na mediální případ mladíků, kteří v Přerově přešli plot supermarketu a vzali si jídlo z popelnic [KLIKOVÁ, 2017]. Už jsem nemohla dohledat, jak tento případ dopadl, nicméně těmto mužům hrozilo odnětí svobody, pokud by se prokázala skutková podstata trestného činu krádeže. Snahu, která se snaží eliminovat krádeže odpadu, ilustrují také různé vyhlášky, například v roce 2015 přestalo být možné vyplácet zákazníkům ve sběrnách peníze za kov na ruku, ale jediné na účet nebo složenkou, taktéž přestalo být možné odnášet do sběren elektroniku s vysokým podílem kovových částí. Tyto odpady se často kradly právě ze sběrných dvorů a díky těmto vyhláškám se počet krádeží snížil [EnviWeb, 2016].

Jedním ze zabezpečovacích prvků, kterým sběrný dvůr disponuje, je oplocení a zamykání dvora po pracovní době. Mimo pracovní dobu je sběrný dvůr hlídán hlídačem a také tu jsou rozmístěny kamery. Sběrný dvůr se nachází v brownfieldu, v jehož okolí se v polorozpadlých budovách schází lidé bez domova/uživatelé návykových látek. V minulosti se prý často stávalo, že do sběrného dvora v noci tyto lidé lezli a v odpadech se přebírali. Kamery se na sběrný dvůr tedy umístily jako prevence před krádežemi. Také jsem se dozvěděla, že v tomto směru zapůsobily i jakési incidenty z minulosti. Některý člověk si na sběrném dvoře způsobil pracovní úraz, pojišťovna mu ale nemohla vyplatit peníze, protože neměl, jak by prokázal průběh úrazu. V minulosti taktéž nějaký zákazník napsal negativní recenzi na sběrný dvůr proto, že nějaký bývalý zaměstnanec na rampě mu u vykládání odpadů z auta nepomáhal, ale akorát se probíral věcmi, které tento člověk přivezl a snažil se s ním domluvit na tom, aby mu tyto věci přijel později i vyzvednout a odvézt domů.

Současní zaměstnanci vnímali kamery jako dohled a kontrolu např. nad tím, jakým způsobem tráví pracovní dobu nebo v tom, že se některé věci odkládaly na místa, kam

lidský či kamerový pohled nedohlédne. Například koupelnové baterie. Pokud se na sběrném dvoře taková baterie ocitne, dává se stranou, většinou do nějaké tašky a odnáší se potom k Marii. Kovové baterie jsou skladné, v odpadech se objevují často, a ačkoliv nejsou moc velké, jsou relativně těžké. Marie proto tyto baterie sbírá pro svou sousedku, která má málo peněz, a tak baterie odnáší do sběrných surovin, kde za ně dostane určitý obnos. V lineárním modelu, kterým je odpad spravován, by se tato baterie měla objevit buď ve sběrném dvoře nebo ve sběrných surovinách. Obě tato místa jsou v odpadové infrastruktuře na stejné úrovni, jsou překladištěmi na cestě odpadu za dalším zpracováním. S žádnými odbočkami se nepočítá. Baterie se ovšem objevila v obou místech. Nakonec nejspíš skončila někde roztavená spolu s jiným šrotem, je ovšem důležité všimnout si, jak se spolu s místy, kde se ocitala, kudy protékala (jak by možná řekl Reno) proměňoval i vztah lidí k ní. Tatáž stejná baterie byla pro nějaké lidi předmět na odpis, Marie ji však využila pro to, aby pojala své zaměstnání trochu z jiného konce a mohla díky němu pomoci své sousedce. Z baterie se tak stal předmět upevňování mezilidských pout, až se nakonec proměnila v komoditu, za kterou paní sousedka dostane ve sběrných surovinách peníze.

V určitých aspektech měly kamery ale i pozitivní dopad, například jednou se dožadoval obsluhu zákazníka na konci pracovní doby a Marie ho už odmítla obsloužit, jinak by zde musela trávit přesčas. Tento zákazník si poté stěžoval firmě, ta si však přehrála kamerové záznamy z této doby a mohli tak prokázat, že Marie byla v právu. Kamery jsou zde umístěné už pár let, podle zaměstnanců je prý vedení firmy tolik nesleduje, nejsou si tím však jistí. Snažila jsem se dopátrat, zda od jejich instalace přišel někdy nějaký zaměstnanec do potíží, nic tomu však nenavštěvovalo. Jsou však něčím, co stále visí ve vzduchu, vyvolává pocit kontroly a dozoru a ovlivňuje, do jaké míry si někdo může něco z odpadu brát.

Pokud někdo přijde k Marii (která pracuje hned u vstupní brány, tudíž s ní jako první lidé přijdou do styku) a ptá se, zda by si odsud mohl něco odnést, Marie se často odvolává na to, že tu jsou kamery a že to nejde. Když nastupovala, bylo jí sděleno, že ze sběrného dvora se nic odnášet nesmí, protože kdyby se to dozvěděl někdo z vedení obce, mohl by s tím být problém. „*Prej se na to občas dívaj lidi z úřadu.*“ [Terénní poznámky, leden 2021]. Honza tomuto zákazu rozuměl tomu jako příkazu z vedení firmy. „*Ten manažer nebo ta firma tak si to asi nepřeje žejo. Nebo spíš je to takový jako nařízení asi jako.*“ [Rozhovor s Honzou] Honza však pracoval na sběrném dvoře ještě před tím, než se tam kamery nainstalovaly. Ačkoliv ani předtím nebylo povoleno, aby si lidé mohli ze sběrného dvora věci odnést,

prakticky se to dalo mnohem snáze obejít, protože zde nebyl tak všudypřítomný prvek kontroly, ze kterého mohly vyplynout i sankční následky. „*Mně třeba začalo vadit, jak tam dali ty kamery, já vím, že je to spíš kvůli zlodějům, aby tam jako nelezli přes plot a tak a právě že to odnášej i ti lidi, kteří by si fakt něco mohli vzít, to už teď pomalu nejde jako. Člověk má strach, že bude stíhán nebo nedej bože, že mu rozvážou s ním pracovní poměr nebo něco, člověk má strach takle jako. Dřív to tam nebylo, dřív si každej vzal, co chtěl a šlo to, teď už si člověk nemůže vzít pomalu nic.*” Je to podle něj škoda, že je přístup k odpadům takto omezen, neboť znesnadňuje způsob, jak některé odpady znovu využít. „*A je to škoda no, někdo by to využil a...nemůže si to třeba dovolit, jsou chudší nebo něco, tak proč ne žejo. Ať si to klidně vezmou, ještě to třeba pár roků poslouží žejo.*” [Rozhovor s Honzou]

Pokud si někdo chtěl něco z odpadu vzít, Honza zaujímal pasivní postoj. „*Tam byl dneska nějaký pán a přehraboval se v elektru. Tak jsem šla za Honzou a zeptala jsem se, co mám dělat s takovými lidmi? Že Marie mi říkala, že ze sběrného dvora se nic brát nesmí a že tu jsou kamery. Se na mě tak podíval a říkal, že jak chci, a že on dycky dělá, jakože to nevidí.*” [Terénní deník, březen 2021]

Marie taktéž vnímala sankční riziko, zároveň ale dovolovala některým lidem si věci odnášet. Záleželo však, kdo a co si chce člověk odnést. Byla jsem svědkem různých paradoxních situací, kdy například nedovolila náhodnému člověku odnést si televizi a posílala mě kontrolovat různé lidi, kteří se jí nezdáli, zda si něco nechtějí odnést, zároveň ale dovolila jinému člověku, který sběrný dvůr navštěvoval častěji a sbíral povětšinou různé věci z minulého století, aby si cca půl hodiny přenášel cihly z kontejneru na suť do auta. Zároveň to nebylo tak, že by cizím lidem nedovolovala vzít si nic a lidem, které více zná, dovolovala vše. „*Zase sem přijel ten pán, jak si někdy probírá elektroniku. Byl tam zas, ale prohraboval se tam nějak dýl a blokoval auta, Honza říkal, co tam tak furt hrabe a že by měl jít pryč, ale v tu samou chvíli na něj vlítla i Marie a docela se rozčillovala, ať už vypadne a nejezdí sem, že tady budou mít kvůli němu všichni akorát průser.*” [Terénní deník, květen 2021]. Tím že blokoval ostatní auta na sebe a na svou aktivitu tento člověk upozorňoval, tudíž představoval pro zaměstnance ohrožení.

Také záleželo na tom, do jaké míry ji to, že si někdo něco bere přišlo obhajitelné u vedení firmy, pokud by ji nějak konfrontovali: „*Jako když mi sem přijde nějaká takováhle pani, že*

potřebuje čudlík od sporáku nebo prostě takovýty normální věci, tak to já si obhájím.” [Terénní deník, červen 2021]. Dovolovala tedy lidem odnášet si různé komponenty, dlaždičky, drobnější věci apod. U všech lidí však záleželo na tom, jakým způsobem s ní komunikovali a jak na Marii působili. Pokud byli neslušní, arogantní nebo se Marii prostě z nějakého důvodu nepozdávali, nedovolovala jim vzít si nic.

Marie si je vědoma, že stoprocentně dodržovat pravidlo *„ze sběrného dvora se nic brát nesmí”*, které sama zákazníkům říkala, není zcela možné, jelikož se zde prostě nachází hodně věcí, které lze ještě využít. *„jako všichni si berem, kdyby tu viděli všechny ty věci, voni by si taky brali, kdyby tu pracovali”* [Terénní deník, září 2021] (myslela tím ty lidi z úřadu, pro které by byl problém, kdyby viděli na kamerových záznamech, jak si někdo něco bere). Zaměstnanci měli dovoleno si brát některé odpady domů, ovšem pouze pro osobní potřebu za podmínky, že je nebudou nikde prodávat. Toto opatření má sloužit jako prevence před tím, aby si neodnášeli extrémně velké množství věcí a aby se nikdo nedovtípl odkud ty věci mohou být. Během svého výzkumu jsem se nesetkala s tím, aby si zaměstnanci odpady odnášeli jako prodejní artikly. Odnášeli si jednoduše to, co se jim líbilo, hodilo nebo zrovna potřebovali. Na sběrném dvoře bylo malé zaměstnanecké zázemí, kam si mohli odnášet nalezené věci, nesmělo se to však proměnit ve „skládku“. *„hlavně ať se to tam neváli, jinak bude Vomáčka (člověk z vedení) nasranej”* [Terénní deník, červen 2021].

Tím *„všichni si berem”*, jak jsem uváděla o pár řádků výše, myslela nejenom zaměstnance sběrného dvora, ale i jiné zaměstnance z firmy. Občas jsem byla svědkem situací, jak se odkládaly stranou nějaké věci, materiály i pro jiné lidi z firmy, která sběrný dvůr provozovala. Jednou takovou situaci komentovala poznámkou *„Tady jsou postižený úplně všichni!”* [Terénní deník, srpen 2021]. Reno uvádí, že odpadní toky nejenom putují různými místy, ale také tato místa a lidi v nich mohou různě přeměňovat nebo se stávat jejich součástí [RENO, 2015: 7-8]. Mít přístup k různým věcem a mít možnost je získávat zdarma, ačkoliv z odpadu, může působit jako velké lákadlo, na které se člověk snadno namotá. Lákadlo, které může být výhodné nejenom pro jedince, který zde pracuje, ale pro samotný provoz sběrného dvora. Některý odpad, který se na sběrném dvoře objevoval byl i přirozenou součástí jeho fungování. Například koš, kam se vyhazovaly tužkové baterie se občas obměňoval, neboť to byl vždy koš vytažený z odpadu. Pokud se rozbil nebo nevyhovovala jeho velikost, vyměnil se za jiný. Stejně tak bylo z odpadů tvořeno i zázemí

zaměstnanců. Stolky, židle, podsedáky, pokud někdo vyhodil čisticí přípravky, hadříky, houbičky apod. i ty se odnesly do zázemí. „Marie povídala, že na podniku si pořídili nový židle a že Marii slíbili, že ji taky pořídí, ale že žádnou nedostala. Pak mluvila o tom, že už má třetí židli z kontejneru a stejně tak klávesnici a myš. A taky propisky a různé další kancelářské potřeby jako eurokošilky, sponky. Že na to kašlou, aby ji to tam nějak vybavili, že se tam musí zásobovat sama. Občas prý i tyhle kancelářské potřeby posílá jim nahoru do kanclu” [Terénní deník, červen 2021]. Ačkoliv lidé, kteří sběrný dvůr vedli, jej založili proto, aby mohli odpad sbírat a později likvidovat, ačkoliv se snažili lidem přístup k odpadům omezit, sami sběrný dvůr využívali jako studnici předmětů, ze kterých může sběrný dvůr, potažmo firma, v určité míře žít.

Vyhozené odpady fungovaly v každodenní praxi sběrného dvora také jako ozdoby či prostředky pobavení. Zaměstnanecké budky byly totiž obložené plastovými květinami, plyšáky, figurkami apod., které tam umístila Marie, když na sběrném dvoře začala pracovat. Také se využívaly velké květináče, ve kterých si v létě pěstovala vzadu rajčátka a papriky. V příjezdové budce trávila každý týden mnoho hodin, a tak si ji chtěla zabydlet, promítnout do pracoviště něco ze sebe.

Obrázek č. 16. Mariina bouda. Autorka Dana Vykoukalová. Červen 2022

Odpady také sloužily jako chvilka uvolnění v práci. Vyhozená kolečková židle, ze které se dalo sjíždět z rampy dolů jako na bobech, golfová hůl, se kterou si jeden zaměstnanec přímo uprostřed velkoobjemového kontejneru na hromadě odpadů trénoval odpal, staré erotické kalendáře pověšené na zdi. Určování odpadu není jen o přiřazování kategorického typu – pneumatika, igelitová taška, peníze, ale objevování jedinečnosti této věci, různých vlastností, které na sebe může nabalovat [RENO, 2009: 8], a to klidně jen i pro několika sekundové okamžiky. Na různé ozdobičky někdy zákazníci reagovali zalíbením a nejednou se staly předmětem krátkých, ale příjemných hovorů. Vnásely do prostředí sběrného dvora jakousi hravost, veselost a činily atmosféru neformální. Na začátku mého výzkumu pracovala na sběrném dvoře ještě další žena, potkala jsem ji zde však jenom dvakrát a poté zde přestala pracovat. Jelikož se mi výzdoba u Mariiny budky líbila, zapředla jsem s ní na toto téma hovor. Pověděla mi, že podobně to bylo vyzdobené i zde na rampě, poté se to ale na pokyny z úřadu muselo zrušit. *„Dávala sem si sem kytičky vázičky, víš, krásný to bylo jako. A dycky když někdo dával pryč plyšáky, tak já jsem si to tam nechala a když někdo přijel s dítětem, tak já jsem mu dala toho plyšáka nebo hračku, tak ty lidi měli radost a rádi sem pak jezdili, víš co, tatínek si vykládá auto a děti si tu mohly mezitím hrát s tím. Ale pak přišli ty z toho úřadu a říkali, proč to tu jako je a že se to musí dát pryč okamžitě a že to nejde takovýdle a takle pyskovali, takže se to muselo všechno vyházet.“* [Terénní deník, březen 2021].

Ke konci výzkumu jednou Marie poznamenala, že výzdoba i u její budky muset nejspíš zmizet *„kvůli kontrole“*, *„na úřadu se jim to nelíbí“* [Terénní deník, leden 2021]. Marie přesně nevěděla proč, bylo jí to však líto. O kontrole jsem další informace nezískala, z jejich přístupu však lze usuzovat, že nahlíží na odpady přesně opačně, než jak je popisuje Reno. Tedy že nevnímá vlastnosti, které na sebe může věc nabalovat, nýbrž představuje pouze kategorický typ, který má podléhat byrokratickým normám. V tomto smyslu *„házet klacky pod nohy“* Marii i počítačový program, do kterého zapisovala dovezené odpady. Nemohla totiž kvůli němu navazovat se zákazníky takové vazby, jako by chtěla. *„Nám předělali ten program, dřív jsem zadala SPZtku a vyjelo mi jméno, tak jsem mohla přijít a říct “Dobrý den paní Natálko, Dobrý den paní Kristýnko, a to ty lidi úplně jinak zareagujou víš jak, teď ke mně musí přijít s občankou a já už to jméno nevím.“* [Terénní deník, říjen 2021]

V předchozí části jsem popisovala, že vyhazování a sběr odpadu má charakter směny ve formě nepsané dohody. Někdo něco vyhodí a někdo jiný si to vezme. Sběrači, se kterými jsem dělala polostrukturované rozhovory si uvědomovali, že odpad není bezprizorní a je vymezen vlastnickým právem, nevztahovali se však k odpadu právní perspektivou, ale lidskou a morální. Tedy s ohledem na to, pokud někdo něco vyhozeného chce nebo potřebuje využít, mělo by mu to být umožněno. Vnímali totiž různé paradoxy, „dvojitá pravdy“ [RYNDA, 2019] současné společnosti. Svět je přehlacen věcmi, které se vyhazují, zároveň je mnoho lidí, kteří si tyto stejné věci nemohou dovolit. Jeden zaměstnanec mi dokonce sdělil, že je jeho pracovní náplní rovnat vyhozené věci, na které v dřívějších dobách neměl peníze. K recyklaci se všichni vztahujeme jako ke spáse, zároveň se nestavíme vstřícně tomu si něco z odpadů brát.

„No mě osobně to přijde nesprávný samozřejmě, protože těch věcí mi je líto, jsou škoda vyhodit a říkám, určitě by se ty starý věci hodily do těch muzeí (...) no a za další ty novější věci je mi líto, když se vyhazují, protože by je mohl někdo použít, řada lidí sociálně slabých na těch ubytovnách, kde máte jeden záchod pro pět bytů, jednu konvici pro deset lidí, tak ty věci by se vám mohly jakoby převážet. Máte domovy dětí, domovy mládeže, dětský domovy a pak jsou ty azylové ubytovny, kde bydlí matka bez otce, různě nemá na nájem, tak jsou po ubytovnách s dětma a tak dále a tak dále.“ [Rozhovor s panem Myslivečkem].

„Nemelo by sa asi brát, ale dá sa. Keď to nikdo vezme a využije to tak prečo nie že možno treba niejak vyvyšit náku byrokraciu že hej berem alebo možni ani nie... ak chce někdo nějakú starú nefungujúcu trúbu lebo bude mať ja nevim hipsterskou kavarnu ve stredě lesa a spraví si z nej proste kreslo tak at si ho zobere. Akože si tu všeci hráme na recyklovanie prostě a potom zakazovat lidem zobrat veci ze sberneho dvora mi prijde uplne sialenstvo.“ [Rozhovor s Jindřiškou].

Pan Fialka s nadsázkou mluvil o sběrném dvoře jako vlastně o takové knihovně věcí, kde člověk v podstatě vlastnické právo nenaruší, protože i když si věc vezme, zase ji po nějakém čase odevzdá zpátky.

„Tam ani nikomu neškodím, jako já se postarám sám o tu likvidaci později třeba (smích). Já si vlastně vypůjčím tu věc.“ [Rozhovor s panem Fialkou].

Myšlenka vzorného občana, který vzorně dodržuje právo a zároveň vzorně třídí a dodržuje odpadovou hierarchii, by tak nemusela jít úplně proti sobě. Věc jednou skončí v odpadu tak jak tak. Do zařízení zpracovávajících odpady, by pak nemuselo zbytečně putovat mnoho odpadů. A nejenom těch „výstavních“, o kterých jsem mluvila například v části se sběrateli, ale vlastně i těch nejobyčejnějších, nezajímavých, ošklivých.

„Přišel nějakej pán a hrozně tu sháněl nějakej velkej kýbl. Našel si nějakej starej kýbl od barvy a pak řekl: Tam se vejde 20 kilo jablek. Dovezu jablka a přivezu calvados!“ [Terénní deník, duben 2021].

Pokud by pán potřeboval takto velkou nádobu na jablka, musel by jinak jít do obchodu si koupit koš na prádlo, lavor nebo kýbl na uklízení. Nádobu by ovšem potřeboval jenom na jablka, a ne na prádlo nebo na uklízení. Musel by ji pak buď někam schovat a zabírala by mu místo a pokud by nesehnal někoho, komu ji dát, musel by ji vyhodit. Takto si zajde do sběrného dvora, kýbl si na nějaký čas z odpadu „vypůjčí“ a po nějakém čase ho zase vyhodí “vrátí zpátky”. Žádný nový odpad tedy nevznikne, ačkoliv původním účelem kýblu nebylo nosit jablka, ale barvu.

Aby někteří lidé podpořili to, že si můžou ze sběrného dvora brát, dávali zaměstnancům různé hmotné motivace a projevy vděku, nejčastěji ve formě peněz či potravin. Pan Blecha například nosil kávu. Když přišel, strčil sáčky s kávou člověku do ruky, tak, aby to nebylo moc nápadné a šel si hledat své. Zaměstnancům připadal pan Blecha zvláštní – možná proto ho nechávali, ať si v odpadech hledá, co potřebuje. Pan Pivoňka zase nosil různé sladkosti a narozdíl od pana Blechy rád komentoval svůj výběr a vyptával se, co tak komu co chutná, aby to příště nakoupil, během předávání těchto darů se také vyptával, jak se kdo má apod. Pan Ráfek zase dával „stovku, dvě“, narozdíl od výše uvedených pánů však takto jednal jen v situacích, kdy se mu něco zalíbilo a chtěl motivovat zaměstnance, aby mu to dovolili odnést. Tyto a jim podobné dary zároveň nosili někteří zákazníci i nezištně. Bylo vidět, že mají Marii rádi, jelikož byla velmi přátelská a vstřícná. A tak ji často obdarovávali v situacích po příjezdu do dvora, kdy společně kontrolovali dovezené odpady. Dle jejích slov ti, co jí něco vozili byli hlavně stálí zákazníci. Ochota, nápomocnost, aktivita je hodně vyzdvihována i v recenzích sběrných dvorů na Googlu a někdy jsem zažila, že si lidé zaměstnance pochvalovali přímo přede mnou.

Z mého pozorování vyplývalo, že většina lidí přijde/přijede s odpadem na vyhození a nějaký z odpadů je zaujme, když kolem něj prochází, anebo se cíleně rozhlíží po něčem, co by se jim mohlo hodit. Když člověk přijede s odpadem na vyhození, má rozhodně větší šanci něco uzmout, než když tam přijde jen tak. Musí totiž projít schvalovacím procesem přes Marii. Pokud přijde na sběrný dvůr jen tak, Marie si takového člověka většinou zavolá a ptá se, co přišel vyhodit. Pokud nemá nic, pošle ho pryč. I sběrači, kteří chodili na sběrný dvůr opakovaně, většinou přišli s nějakými odpady „(...) *tak ono je to i takový líp krytý, jakože člověk tam přijede, něco vyhazuje a vlastně to tam vočiňuje a je to taková poslední možnost, když tvrděj, že tam maj kamery a že to nejde a tak.*“ [Rozhovor s panem Ráfkem]

Fakt, že si zde mohou najít něco navíc, bral pan Doubek nebo pan Mysliveček jako příjemný bonus navíc k tomu, že sem museli přijet něco vyhodit.

„to je spíš třešínka, že se podívám, kde něco jako je” (pan Mysliveček)

„já nejsem ten typ, abych tam jako cíleně jezdil jako a vyhledával něco, víceméně když tam jedu, mám tam cestu a vezu tam nějaký věci jako na vyhození, tak pokud tam je prostě nějaký takovej předmět řekněme to rádio nějaký starý (...)“ [Rozhovor s panem Doubkem]

Pan Doubek či pan Fialka považovali za slušné se domluvit a neodnášeli by si něco za zády zaměstnanců. Když je něco zaujmulo, šli se zeptat, zda si to mohou vzít a pokud sháněli nějakou konkrétní věc, například stará rádia, rovnou se zeptali. V těchto případech tak lidé pracující na sběrném dvoře nepředstavovali překážku a prvek kontroly, ale naopak k nim přistupovali partnersky, spolu nápomocně, ovšem s respektem k jejich pracovní odpovědnosti.

„to já si dycky vezmu se souhlasem, toho sběrnýho dvora, že tam jdu a zeptám se, jestli si to můžu vzít, že by mě nenapadlo tam něco jako...” [Rozhovor s panem Fialkou]

„jako je to všechno vo nějaký domluvě žejo, jako je to vo lidech“ [Rozhovor s panem Doubkem]

Podobně to vnímá i Jindřiška. Dodává však i praktický aspekt, že sama by si některé věci (konkrétně ji zajímá starý nábytek) vytáhnout nedokázala. *„Konkrétně ten kontejner s tím*

nábytkom bol dost hluboký, takže bysom si ani nevedela úplne predsataviť že bych se dostala do vnutra a tu komodu na chrbtě odtial bych nesla (...) bez součinnosti tamějšího pracovníka by to nešlo. “ [Rozhovor s Jindřiškou]. Z kontejneru na suť či z elektra je celkem snadné si něco vzít, ovšem z velkoobjemových kontejnerů lze něco vytáhnout jen pokud je kontejner plný a věc leží nahoře a vepředu, je tedy na dosah ruky. Jinak by člověk musel do kontejneru vlézt, a to by zaměstnanci kvůli bezpečnosti nedovolili. Pokud to nebylo příliš složité, byli ochotni zákazníkovi z tohoto velkého kontejneru věc vytáhnout sami. Buď tam vlezli nebo věc vytáhli tyčí/hráběmi.

Když jsem na sběrný dvůr začala chodit, často stál před vstupem muž a ptal se příjíždějících lidí, zda mu nedají nějakou elektroniku. Zkoušela jsem s ním zavést řeč, ale moc mi toho neřekl. Pochopila jsem, že přístroje opravuje anebo rozebírá na součástky, které poté využívá na opravu jiných přístrojů. Ty posléze prodává. Co jsem pozorovala tak někteří lidé mu něco ochotně dali, jiní ne. Pro provozovatele i zaměstnance sběrného dvora však tento muž nebyl vítaný, neboť podle nich obtěžuje zákazníky. Zaměstnanci o něm mluvili hanlivě. Ne jako o člověku, o „chlápkovi“ „frajerovi“, „týpkovi“ či jak jinak lze ještě slangově nazývat cizího muže. Ale vždy jako o „cigošovi“, „cikánovi“. Dokonce jsem jednou zaslechla i legendární větu „*nejsem rasista, ale*“. Jelikož elektroniku nesháněl na pozemku sběrného dvora, ale před branou, neměli žádnou páku, jak ho vykázat. Na bránu sběrného dvora se později umístila cedule s nápisem, že je zakázáno obtěžovat zákazníky před vjezdem. Občas na něj zavolali policii, ta mu domluvila, stejně se však objevil znovu. Když se to však vezme z druhé stránky, prakticky zaměstnancům sběrného dvora pomáhal. Jelikož byl sběrný dvůr celkem vytížený, každý odpad, který se na sběrný dvůr nedostal, vlastně zaměstnancům ulevil práci. Elektroniky bylo celkem hodně a často se do klecí a kontejnerů nevešla. Musela se tak ukládat na různé hromádky okolo, to však i znamenalo, že tyto hromádky se musí rovnat, aby sběrný dvůr vypadal úhledně, na což si zaměstnanci dávali pozor. Když je zde uklizeno, je to příjemnější prostředí pro zákazníky. Ovšem přeskládat mikrovlnky, televize, ale i různé drobnější spotřebiče také není úplně lehká práce. Ačkoliv tento muž potenciálně a na rozdíl od jiných sběračů nijak neohrožoval práci zaměstnanců, ačkoliv nevstupoval do zóny kamer a nevstoupil vlastně ani na samotný sběrný dvůr, přesto představoval pro sběrný dvůr ohrožení.

Recyklace je uznávána jako ideál, o který stojí usilovat, je spojena s moderností, čistotou a pokrokem, „jít vpřed“ [ALLON, 2020: 136]. Toto lineární pojetí vztahu k odpadovému

hospodářství však uzavírá porozuměním, jak různě a jak jinak může odpad putovat. Způsob, jakým chtěl tento muž odpad recyklovat nebyl žádoucí. Tím, že narušoval představu o komfortu, který mý být s odevzdáním odpady spojený, tím, že byl Rom a že o něm ostatní mluvili vždy hanlivě, byl sám viděn jako odpad, který ovšem nemá nárok na odpady jiných lidí. Tím že vybočoval z představy, jak by se správně měl odpad recyklovat a kdo a jak by k němu měl mít přístup, se vlastně ocitnul „out of place“ („mimo své místo“) [DOUGLAS, 2014] a narušoval zaběhnutý recyklační řád naší společnosti. Ostatně podobně jako návštěvníci potulující se v okolí sběrného dvora.

„Ted' to bylo docela hustý, sběrnák obcházeli okolo kolem plotu nějaký dva feťáci, prohlíželi si z druhý strany elektro a volali na nás, ať jim něco dáme, že nám za to i daj prachy, zkoušeli tam i vlézt z druhý strany a taklenc. Tonda mi říkal, ať jdu od nich dál a nebavím se s nima a šel tam k tomu elektu a docela vostře jim říkal, ať dou pryč, že on si taky nemůže nic brát a nechce mít kvůli tomu průser. Pak šli i dovnitř se ptát na ty věci. Marie se bála, a tak na ně zavolala policajty. Přijeli ale až docela za dlouho – klasika, ale to už byli někde pryč.“

[Terénní deník, říjen 2021].

To, že si Tonda ze sběrného dvora nic brát nesmí, jak už víme, není pravda, respektive je to pravda, je to určité nařízení, které se ale nedodrhuje. V momentě, kdy se ale Tonda cítil ohrožený, se tímto nařízením vymezil vůči uživatelům, kteří se odpadů dožadovali. Není tedy krádež jako krádež, záleží, kdo a co si chce brát a komu se podaří vytvořit si k odpadu jakýsi neformální nárok a tomuto nároku dostát. Dostát znamená, že člověk splňuje určité společenské požadavky, které mohou podmiňovat to, zda mu bude dovoleno si ze sběrného dvora něco odnést (např. forma vystupování, etnicita, národnost apod.) a vytvořit znamená vybudovat si určitou pozici (stát se zaměstnancem, jezdit na sběrný dvůr často a spřátelit se apod.).

Ačkoliv naše společnost nadřazuje člověka nad jiné živočichy, určití lidé na sběrném dvoře, na rozdíl od koček, nebyli vítáni. V okolí sběrného dvora se totiž pohybují polodivoké kočky. Marie pro ně schraňovala z odpadů pelíšky a škrabadla a vytvářela jim v rohu za budou přibýtek. Pokud začal být některý z pelíšků omšelý nebo rozbitý, vyměnila jej za jiný, lepší, který někdo do sběrného dvora přivezl na vyhození.

Obrázek č. 17. Kočičí pelíšky. Autorka Anna Vykoukalová. Říjen 2021.

Kočky byly na přítomnost lidí zvyklé, zároveň zůstávaly ostražitě. Pokud jsem se k nim přiblížila na vzdálenost kratší než dva-tři metry, utíkaly ode mě. Marii však k sobě pustily blíž, neutíkaly před ní a bylo vidět, že jsou na ni zvyklé. Občas s nimi promlouvala, některé měla pojmenované.

„Nejsou tu furt ty samý kočky, měnily se. Tahleta moje Favoritka, jak já ji říkám, ta je tu nejdýl. Ta tu byla už když jsem tu začala dělat. Pak měla mladý a přitáhla sem zas nějaký jiný no a ty tu teď jsou. [Terénní deník, listopad 2021].

Pro Marii byly kočky společnice v práci a bylo vidět, že ji jejich společnost těší.⁹ Zároveň někdy i vyjadřovala obavy nad tím, že se bojí, aby se jim něco nestalo, jak zde jezdí auta a pohybují se zde kontejnery. Kupovala jim jídlo nebo jim někdy dávala své jídlo, které nedojedla. A Marie někdy nedojídala ne proto, že by už nemohla, ale protože na jídlo kvůli časovému presu neměla dostatek klidu. *„Tady je furt kalup, chvilka nic, tak si ohřeju jídlo a natruc to sem začne všechno jezdit. To, když to pak musím natřikrát ohřívát, tak už mě to ani nechutná jako, tak to dám jim, ať si aspoň vony pochutnaj. ” [Terénní deník, říjen 2021].* Ačkoliv to prý nebylo časté, kočičí jídlo ji někdy dovezli i někteří zákazníci. Vztah Marie a koček ovlivňoval i mezidruhové vztahy. Jídlo, které bylo určené kočkám začalo přitahovat i další živočichy. Několikrát jsem zpozorovala straky, jak opatrně hopkají okolo

⁹ Během výzkumu tak vykristalizovalo další příjemná symbolika mezi mým výzkumem a Bohumilem Hrabalem. Hrabal totiž miloval kočky a v Kersku, kde pobýval, jich měl asi dvacet.

naplněných misek a snaží se ukořistit něco i pro sebe. Marie povídala, že na kočičí jídlo občas chodí i ježci (s těmi jsem nikdy čest neměla). Ty tu prý ale nevidí ráda, protože jednou našla ježka zabitého od koček. Vztah prostředí a organismů není jednostranný, ale vzájemný. Organismy se nejenom přizpůsobují svému prostředí, ale také toto prostředí různými způsoby ovlivňují [BATESON, 2010: 38]. Kočky a Marie zde začaly utvářet vztahy, které ovlivňují životospřávu mnohých živočichů žijících ve zdejších brownfieldu a také ovlivňují odpadní toky na sběrném dvoře a koneckonců také lépe naplňují principy odpadové hierarchie.

Sběrný dvůr jako funkce v prostoru bez funkcí

Lokalita, kde se sběrný dvůr Tesařová nachází, může ukazovat, jak lze perspektivou odpadů vnímat i místa nebo lidi. A jak toto zdánlivě mrtvé místo umožňuje kontinuitu toků, energií a rytmů života. Podobně jako může být pro každého různě vnímáno, zda vyhozená věc v kontejneru může být ještě užitečná nebo ne, podobně různě může být vnímáno i toto místo. Místo, ze kterého se sběrný dvůr vyčleňuje, neboť narozdíl od plácku a narozdíl od lidí zde žijících (lidé bez domova či uživatelé drog bývají často vnímání jako zbyteční, takzvaně lidský odpad) plní určitou funkci. Zároveň je i jeho součástí, neboť odpady a živočichové putují pláckem a sběrným dvorem křížem krážem.

Sběrný dvůr je vztyčen na velkém betonovém plácku, ohražený pletivovým plotem. Na plácku není nic. Zdánlivě nic. Dříve tam byla benzínka a autobusové nádraží, později bazar a prodej karavanů, nyní je tam akorát křoví a polorozpadlé ohořelé budovy, ve kterých občas přespávají uživatelé/lidé bez domova. V budovách a jejich přilehlém okolí je natahána spousta věcí, které tito lidé zkonsumovali, nakradli, našli, odhodili a některé z nich plní občasnou užitnou funkci (křeslo, kolo, stolec, ...). Tyto věci mizí a zase se objevují v jiné podobě nejspíš podle toho, zda je někdo prodal či ukradl.

Plácek je zarostlý náletovou vegetací, která se podle ročního období obléká a obnažuje (a tím zakrývá nebo odkrývá i tuto lokalitu). Také se zde pohybují bažanti, ptáci, ježci, kočky, zajáci.

Obrázek č. 18. Bažant v brownfieldu. Autorka Anna Vykoukalová. Březen 2021.

Zajíce jsem nikdy neviděla, pověděl mi však o nich pan Fialka v rozhovoru.

„Jo a jednou jsem jel v noci a tam na tom plácku, byla jedna hodina v noci a byla mlha. A tam všude byli zajíci. Bylo jich tam asi, já jsem jich tam napočítal asi 47. A nevím proč jako. To byl takovej úkaz. Jsem si říkal, co se děje! A ještě byl se mnou kamarád a fakt jako mraky zajíců, nevím proč, se tam shromáždili a poskakovali tam po silnici, po tom volném prostranství, které je za tím sběrným dvorem.“ [Rozhovor s panem Fialkou].

Tuto lokalitu bych popsala jako vágní terén. Radan Haluzík popisuje vágní terén jako jakési prázdné, neproduktivní místo, které ztratilo svou původní funkci nebo ji nikdy nemělo. Místo, na které se zapomnělo, nebo které se může nechat ležet ladem i úmyslně. Místo, které leží mimo naše každodenní cesty anebo si ho prostě jen nevšímáme, nevnímáme ho. Místo, které čeká na své znovuzařazení do nemilosrdné produktivity města [HALUZÍK, 2020: 27]. Tedy místo, které je považováno za nechtěné, nevyužitě, podobně jako odpad. Radan Haluzík rozlišuje vágní terény podle prostoru a času. Vágní terény v prostoru jsou takové, které se kvůli své povaze nedaly využít, vzepřely se organizaci města, nebo prostě v rámci organizace města zbyly. Oproti tomu vágní terény v čase jsou místa, která čekají na další výstavbu, jsou mezerami v čase [HALUZÍK, 2020: 28]. Sběrný dvůr byl součástí tohoto vágního terénu. Tato mezera v čase však bude brzy vyplněna, neboť se jí developerské společnosti spolu s obcí chystají proměnit v rezidenční čtvrť. Sběrný dvůr tak jednou zanikne, pravděpodobně se přesune jinde. Mezi moderní domy by totiž úplně nezapadal, stejně tak

jako lidští i mimolidští obyvatelé křoví a betonu. William Cronon ve svém článku *The trouble with wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature*, popisuje, jak naše představa divočiny ovlivňuje péči o přírodu a odpovědnost za prostředí, ve kterém žijeme. Divočinu máme spojenou s obrazy člověkem nedotčené přírody, většinou vzdálené od civilizace – hory, pralesy, ve kterých nalézáme klid, smysl života a pravdu. „*Ovšem idealizovat si vzdálenou divočinu často znamená neidealizovat si prostředí, ve kterém skutečně žijeme, které v dobrém i zlém nazýváme domovem.*“ [CRONON, 1996:21]. Myslím tím právě onu divočinu, která se vyskytuje každý den okolo nás, když jdeme do práce, do školy, divočinu, za kterou není potřeba dojíždět desítky či stovky kilometrů – divočinu v urbanisticko industriální civilizaci, takzvaně novou divočinu. Ta často zaniká, většinou výstavbou nových komplexů, na které nahlížíme jako výplň těchto míst, neboť jim konečně přiřadí produktivní funkci. Už však nevnímáme, že místo obývají různí živočichové nebo že sem někteří lidé mohou chodit hledat to, co jiné lokality postrádají – nic [Nedej se, 2016]. Pokud něco neplní předem definovanou funkci a prostě to jenom je, neumíme s tím naložit a považujeme to za chybu v systému. Aby včerejšek dnešek i zítřek zůstal neměnný, nenaplnuje ideály neustálého pokroku a lineárního růstu, který má sloužit především lidem. Místo je tak nejenom vágní, ale i ošemetné. Nejisté, nepredikovatelné, a to hlavně pro jeho rezidenty. [HALUZÍK, 2020].

V kontextu odsunutého a zdánlivě nevyužívaného tak můžeme diskutovat právo – právo na město, právo využívat, co nabízí, ať už to jsou různé lokality či odpady, o kterých se v této práci bavíme. Shingne popisuje koncepci práva jako vyústění tří složek – právo na přístup ke zdrojům a prostorům města, které člověku umožní žít život ve městě. Právo identifikovat svoje potřeby, ovšem ne pouze ty, které jsou označovány jako legální a přijatelné. Třetí složka by měla spojovat tato dvě práva a vytvářet kompromis u zúčastněných skupin, tedy právo na zohlednění v rozhodovacích procesech [SHINGNE, 2022: 144-145]. Zamýšlet se nad tím, kdo má na co nárok, je obzvlášť významné právě v překračování antropocentrické perspektivy a vztáhnutí i mimolidských aktérů do procesu dění a vůbec uznání jich jako aktérů. Odpovědí mohou být mezidruhové urbanistické přístupy, které uznávají i ne-lidská území a poskytují i ne-lidským obyvatelům svobodu přirozeného pohybu. Tyto přístupy zároveň uznávají, že potřeby ne-lidských obyvatel nemusí odpovídat zájmům a potřebám jejich lidských sousedů.

Závěr

„Likvidace vyvolává normativní otázky o tom, jak by se člověk měl zbavit věcí, včetně toho, co by se mělo kdy vyhodit a kam by to mělo jít.“ [RENO, 2015:4].

Ve své diplomové práci jsem představila jedno z odpadových sběrných míst, konkrétně sběrný dvůr. A to nejenom jako místo, **do** kterého se odpady odnášejí, ale i jako místo, **ze** kterého se odpady odnášejí. Poukázala jsem na to, jak široké může vnímání odpadu být a jaký potenciál mohou vyhazované předměty mít. Jak hezky řekl pan Mysliveček *„to je prostě úhel pohledu toho člověka, pro někoho je to odpad, pro někoho poklad do muzea.“* [Rozhovor s panem Myslivečkem]. Pozorovala jsem lidi a rozmlouvala jsem s lidmi, kteří si ze sběrného dvora leďacos odnášejí, a to z mnoha důvodů, z nichž ty hlavní zde uvádím. I když ke každému z nich přiřazuji reprezentanty ve formě věcí i lidí, nelze je a důvody vnímat odděleně, všechny se vzájemně prolínají a překrývají.

Sběratelství: Jako sběratele jsem představila pana Pivoňku, pana Doubka a pana Myslivečka. Jeden sbírá dekorativní bytové obrazy, druhý stará rádia a telefony a třetí vše, co odkazuje na každodenní život 20. století. Pan Mysliveček, narozdíl od předešlých pánů, nesbírá tyto předměty pro sebe, ale obdarovává jimi muzea. Je pro něj důležitý aspekt zachování těchto věcí a jejich informační nosnosti pro další generace, což ostatně spojuje všechny tyto tři pány. V kontextu sběratelství jsem také nastínila, jak se tato sbírkotvorná muzejní činnost odlišuje od způsobu často nedobrovolného a násilného získávání exponátů z kolonií v minulých staletích. Narozdíl od tohoto způsobu „shora“ tito pánové o vystavování předmětů z kulturního prostředí, ve kterém vyrůstali, spolurozhodují sami, sbírky se tedy tvoří „zdola“. Sběratelé poukazují na to, že v odpadu zbytečně končí mnoho zajímavých a historických předmětů, které by jinak přinášely radost a poučení.

Estetický zájem: Tito lidé si předměty odnášejí, protože jim prostě připadají zajímavé a hezké a líbí se jim. Mohou to být například různé dekorace (jelení parůžky, obrázky, sošky apod.), které různí zákazníci na sběrném dvoře uviděli a odnesli si je, nebo interiérové vybavení (nádobí, lampičky, nábytek apod.), kterým si ozvláštňují svůj příbytek. Jindřiška se takto na sběrných dvorech dívá po starém nábytku, který se jí v bytě líbí mnohem víc než ten současný. Pan Fialka jakožto fotograf zase na sběrných dvorech vyhledává uměleckou inspiraci, jaké rekvizity do svých fotografií použije. Někdy už má dopředu vymyšlený nápad, a tak se dívá a shání, zda tam jím vytoužená věc neleží, anebo ho osloví zcela jiný

předmět, o kterém nikdy nepřemýšlel a který mu může přinést nové umělecké podněty. Takto nečekaně ho na sběrném dvoře oslovila sušící helma na vlasy, kterou si schoval do sklepa a která je podle něj tou nejzajímavější fotografickou rekvizitou, jakou kdy získal. Z estetických důvodů si i Marie ozdobila svou příjezdovou budku, aby sběrný dvůr působil přívětivěji a ona i zákazníci se tam tak mohli cítit lépe.

Praktický zájem: Na sběrném dvoře se dá sehnat ledacos, co zrovna člověku doma chybí anebo co se prostě hodí nebo může se hodit. Někteří lidé přijedou něco vyhodit, a až tam jim padne do oka něco, o čem si řeknou, že by to mohli potřebovat. Vypozorovala jsem takto lidi odnášející si například štafle, dlaždičky, cihly, nádoby, spotřebiče apod. Jindy lidé potřebují konkrétní věci, a tak se po nich na sběrném dvoře dívají. Jelikož pan Ráfek rád maluje, tak se vždy dívá po vyhozených barvách a lacích, které by ještě mohl zužitkovat. Občas se lidé chodí ptát po komponentech do elektrických spotřebičů (šuplíky a patra do ledničky, knoflíky od trouby apod.), které nemohou sehnat běžnou nákupní cestou anebo je nemohou sehnat vůbec, protože se třeba už nevyrábějí. Zde nejde ani tak o to, že zachrání před vyhozením samotný šuplík či knoflík (pokud jej tedy seženou) ale hlavně o to, že tím předchází vyhození věci, kterou ještě mají doma a kterou ještě nevyhodili, protože bez těchto komponentů by se dal spotřebič používat těžko nebo vůbec. Za velmi „praktickou“ se také dá také označovat skutečnost, že Marie kancelářské vybavení do své budky neměla zajištěné od vedení, ale musela se vybavit sama tím, co v odpadech našla. Jistojistě se tím ušetří spousta peněz.

Volný čas a rozvíjení dovedností: Pan Blecha celý život pracoval jako elektrotechnik. Nyní je v invalidním důchodu a jeho pracovní možnosti jsou omezené. Elektronika je však jeho koníčkem, zajímá ho, jak se přístroje neustále vyvíjí a také si chce udržet své znalosti a dovednosti. A tak si ze sběrného dvora odnáší elektroniku všeho druhu, kterou posléze opravuje či využívá jejich díly pro jiné přístroje, aby nevyšel ze cviku. Pan Trnka si také odváží různou elektroniku, neopravuje ji však jenom pro sebe, ale i pro své známé, a něco i prodává na internetu. Nedělá to ale pro peníze, velký výdělek z toho nemá nýbrž proto, že ho to baví a elektronika je taktéž jeho koníček. Jindřiška zase ráda repasuje starý nábytek, jednou byla i na kurzu renovace nábytku. Repasovaný nábytek, který se prodává v retro obchodech, je podle ní velmi drahý, a tak shání použitý z druhé ruky, který si poté opraví sama.

Všechny tyto aspekty mají společné to, že nabourávají zažitý tržní a také odpadotvorný proces, pro který se věci vyrábějí, a to nakoupit – vyhodit – nakoupit – vyhodit, často samoučelný konzumní pohyb věcí. Tím, že věc znovu použijí, minimalizují tvorbu zbytečného odpadu a poukazují na to, že k věcem lze rozvíjet i hlubší vztahy založené na respektování jejich minulosti, ale i budoucnosti. Sběrný dvůr navíc podněcuje přirozeně lidskou zvědavost, neboť jsou zde lidé vystavování věcem nebo kombinacemi věcí, které v životě ne vždy potkávají. Sběrný dvůr tedy není jenom místem pro třídění odpadu, ale je i místem objevování věcí a nových vztahů s nimi. To vše se ale děje v jakési disfunkční, neoficiální rovině, neboť ze sběrného dvora by se žádný odpad jakožto předmět vlastnictví odnášet neměl. I když lidé tento aspekt vnímají, vztahují se k odpadu spíše lidskou morálkou než tou právní. Tedy proč si to nevzít, když se to stejně vyhodí, a tak jako tak skončí v odpadu. Díky porušování určitých pravidel se tak na sběrném dvoře naplňují principy odpadové hierarchie vlastně mnohem lépe. Sběrný dvůr vlastně „dostává svému jménu“ hned dvakrát. Lidé jezdí na sběrný dvůr odpad sbírat – ovšem ne jenom tam, ale i ven. Co je to odpad a co se s ním stane tedy nepodmiňuje jen to, že předmět už se přestal využívat, a tak se prostě vyhodil, ale i podmiňují jej i právní, ekonomické a sociální okolnosti. Ty utvářejí, proč, jaké a kolik věcí se vyhazuje a co se s těmito věcmi může nebo nemůže dít po tom, co se vyhodí.

Poukázala jsem tedy na to, že recyklace se odehrává ve dvou liniích – v té formální (skrže sběr ve sběrných místech, v recyklačních zařízeních apod.) a v té neformální (každý den, kdy si někdo něco odnese ze sběrného místa). Neformální recyklace je však pojímána jako něco, co tu oficiální spíše narušuje, než aby ji doplňovala. Ačkoliv odpad bereme jako něco okrajového, i světy odpadu mají své vlastní hierarchie a exkluzivity ve smyslu kdo co může nebo kdo má na co nárok. Jsou podmíněné sociálním statutem, společenskými vztahy, ale také tím, jak široký manévrovací prostor je lidem v kontaktu s odpady poskytnutý. Zaměstnanci si věci z odpadů brát mohou, ale zákazníci by neměli. Zákazníci splňující určité společenské požadavky mohou mít příležitost si něco z odpadu vzít, ale okolní návštěvníci – uživatelé by neměli.

William Cronon ve svém článku *The trouble with wilderness* poukazoval na to, abychom neupřednostňovali některé části přírody na úkor jiných. Tímto pohledem se můžeme dívat paralelně jak na přírodu, tak i na recyklaci – abychom neupřednostňovali jeden způsob recyklace na úkor jiných. Okolními návštěvníky totiž nejsou jen uživatelé, ale i různá

zvířata, která však, na rozdíl od uživatelů, sběrnému dvoru nepřekáží. Jednou ale možná budou překážet developerům, kteří lokalitu okolo Tesařovy zastaví rezidencemi a kanceláři. Aby se to mohlo stát, budou muset pokácet křoviny a dřeviny, ve kterých tato zvířata žijí. Budou muset vyhloubit díru do země, po které tato zvířata chodí, přemístit sběrný dvůr, kde mohou polodivoké kočky přespávat v pelíšcích a dostávat jídlo. Odpad totiž nemusí být jen věc do ruky, ale i prostor, který tak nějak zbyl a i když „jen“ zbyl, tak to podle nich přece znamená, že nemá žádný účel. Jak se ukazuje, přísloví „pro jednoho odpad, pro druhého poklad“, které jsem v různých variantách v práci zmínila, tedy nemusí být jen o věcech, ale i o životním prostoru.

Použitá literatura

ALLON, Fiona; BARCAN, Ruth; EDDISON-COGAN, Karma. *The Temporalities of Waste : Out of Sight, Out of Time*. Routledge, 2020, 286 s. ISBN 9780367321796.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Třetí vydání. Přeložil Otakar VOCHOČ. Praha: Sociologické nakladatelství, 2018. ISBN 978-80-7419-267-8.

BECKOVÁ, Anna. *Kam to patří? Odpad perspektivou kognitivní antropologie*. Plzeň, 2014. Diplomová práce (Mgr.). Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická. Vedoucí práce Mgr. Daniel Sosna, Ph.D.

BELK, Russell. 2006. Collectors and collecting. In C. Tilley W. Keane, & S. Küchler *Handbook of material culture* (pp. 534-545). SAGE Publications Ltd. DOI 10.4135/9781848607972.n34

BOELLSTORFF, Tom; NARDI, Bonnie; PEARCE, Celia; TAYLOR, T. L. *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*. Princeton University Press, 2013, 264 s. ISBN 9780691149509.

BRADBRURY, Ray. *Kaleidoskop*. Praha: Odeon, 1989. ISBN 01-008-89.

BULKELEY, H.; GREGSON, N. 2009. Crossing the Threshold: Municipal Waste Policy and Household Waste Generation. *Environment and planning* 41 (4):929-945.

BULOW, J. Theory of planned obsolescence. *The Quarterly Journal of Economics*, 1986, 101(4): 729–750.

CRONON, William. 1996. The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature Author(s): *William Cronon Source: Environmental History*, vol. 1(1). 7-28.

Dostupné z:

https://www.academia.edu/6586540/The_Trouble_with_Wilderness_or_Getting_Back_to_the_Wrong_Nature

DVOŘÁKOVÁ, Tereza; STÖCKELOVÁ, Tereza; ABU GHOSH, Yasar (ed.) *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-148-0.

- DOUGLAS, Mary. *Čistota a nebezpečí: analýza konceptu znečištění a tabu*. Praha: Malvern, 2014. KULA. ISBN 978-80-87580-91-2.
- EKERDT, David J. 2009. „*Dispossession: The Tenacity of Things*“. In: Ian Rees Jones, Paul Higgs, David J. Ekerdt (eds.). *Consumption and Generational Change*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, s. 63-78.
- ELLIS, Carolyn; ADAMS, Tony E.; BOCHNER, Arthur P. 2011. Autoethnography: An Overview. [online] In: *Forum: Qualitative Social Research*. 2011, vol. 12(1). Dostupné z: <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1589/3095>
- ERIKSEN, Thomas Hylland. 2015. *Odpady: Odpad ve světě netušených vedlejších účinků*. 1. vyd. Brno: Doplněk. 176 s. ISBN 978-80-7239-325-1.
- FAHMI, W. S. 2005. The Impact of Privatization of Solid Waste Management on Zabaleen Garbage Collectors of Cairo. *Environment & Urbanization* [online]. 2004, vol. 17, no. 2, 16 s. [cit. 2022-01-05]. Dostupné z <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/095624780501700212>
- FATKOVÁ, Gabriela. O čem se nemluví: Příspěvek k problematice sexuality terénního výzkumníka. *Gender, Rovné Příležitosti, Výzkum* [online]. 2013, roč. 14, č. 1 [cit. 2022-01-05]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/344606598_O_cem_se_nemluvi_Prispevek_k_problematice_sexuality_terenniho_vyzkumnika_1_Gabriela_Fatkova_What_We_Usually_Don't_Discuss_An_Account_of_the_Researcher's_Sexuality
- GIBAS, Petr a kol. 2019. *Kutilství: drobná mozaika svépomocné tvorby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 128 s. ISBN 978-80-7330-357-0.
- GILLES, Zsuzsa. From risk to waste: global food waste regimes. *Special Issue: Sociological Review Monograph Series: Waste Matters: New Perspective on Food and Society* [online]. 2013, vol. 60, no. 52, s. 27-46 [cit. 2022-01-05]. DOI 10.1111/1467-954X.12036. Dostupné z <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-954X.12036>

GILLES, Zsuzsa. *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History: The Politics of Waste in Socialist and Postsocialist Hungary*. Indiana University Press, 2007, 264 s. ISBN 9780253348388.

GOODBUN, Jon. 2010. Gregory Bateson's Ecological Aesthetics – an addendum to Urban Political Ecology. *Field : a free journal for architecture*. 4 (1), pp. 35-46. ISSN 1755-068.

GUILLEMIN, Marilys; GILLAM, Lynn. 2004. Etika, reflexivita a "eticky důležité okamžiky" ve výzkumu. *Biograf* [online]. Vol. 35, no. 47. [cit. 2022-01-05]. Dostupné z <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=3502>

HART, Keith. 2004. Notes towards an anthropology of the Internet. *Horizontes Antropológicos*. 10 (21): 15 - 40. Dostupné z: <https://doi.org/10.1590/S0104-71832004000100002>

HÁJKOVÁ, Zuzana. *Uchvácení odpadem: etnografická studie nejen okolo velkoobjemového kontejneru*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra obecné antropologie. Vedoucí práce Hedvika Novotná.

HALUZÍK, Radan. *Město naruby: Vágní terén, vnitřní periferie a místa mezi místy*. Praha: Academia, 2020.

HAWKINS, Gay. Plastic bags: Living with rubbish. *International Journal of Cultural Studies* [online]. 2001, vol. 4, no. 1, s. 5-23 [cit. 2022-01-05]. DOI 10.1177/136787790100400101. Dostupné z <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/136787790100400101>

HAWKINS, Gay. 2018. Plastic and Presentism: The Time of Disposability. *Journal of Contemporary Archaeology*. ISSN 2051-3429.

HAWKINS, Gay. The Performativity of Food Packaging: Market Devices, Waste Crisis and Recycling. *The Sociological Review*. 2012;60(2_suppl):66-83. DOI 10.1111/1467-954X.12038.

HRABAL, Bohumil. *Příliš hlučná samota*. Praha: Mladá fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2635-2.

KLIKOVÁ, Jana; BRUNCLÍKOVÁ, Lenka. „On skočí do kontáku a já mu svítím“: Dumpster diving pohledem genderu. *Antropowebzin* [online]. 2018, vol. 1-2, 7 s. [cit. 2022-01-05]. Dostupné z <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/30987/1/Klikova.pdf>

KLIKOVÁ, Jana; BRUNCLÍKOVÁ, Lenka. 2017. Dumpster diving: mezi etikou a zákonem. *Antropowebzin*. 2017, č. 1-2, s. 31-37. ISSN 1801–8807.

KOHÁK, Erazim. 2011. *Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-85850-86-4.

KOPYTOFF, Igor. 1988. The Cultural Biography of Things: Commodization as Process, in: Appadurai, A. (Ed.), *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, (pp. 64–91). Cambridge University Press.

KORHONEN, Jouni; HONKASALO, Antero; SEPPÄLÄ, Jyri. 2018. Circular Economy: The Concept and its Limitations. In: *Ecological Economics*. 2018, 37–46. DOI 10.1016/j.ecolecon.2017.06.041.

KUBÁTOVÁ, Marie. *Kontím, fáráš, lovíme: Dumpster diving a symbolické hranice mezi čistým a nečistým*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra sociologie. Vedoucí práce Čada, Karel.

LEVINSON, Marc. 2008. *The Box: How the Shipping Container Made the World Smaller and the World Economy Bigger*. Princeton University Press, 400 s. ISBN 0691136408.

LONDON, Bernard. 1932. *Ending the Depression through planned obsolescence*. [online]. [cit. 26-06-2022]. Dostupné z https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/London_%281932%29_Ending_the_depression_through_planned_obsolescence.pdf

MACHOVÁ, Barbora. 2016. *Bitovo: Každodenní život v makedonských horách*. Brno: Muni Press. 299 s. ISBN 978-80-210-8330-1.

MARKOVOVÁ, Dana. Sběratelství jako intimní vztah člověka k věcem: etnografický výzkum sběratelství každodenností v jihozápadní Francii. *Lidé a města*. 2018, vol. 3, no. 20, 12 s.

NAGLE, Robin. *Picking Up: On the Streets and Behind the Trucks with the Sanitation Workers of New York City*. Farrar, Straus and Giroux, 2014, 304 s. ISBN 9780374534271.

NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVÍČKOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019. ISBN 978-80-7571-025-3.

PACHMANOVÁ, Martina. *Mít a být: sběratelství jako kumulace, recyklace a obsese*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2008. 223 s. ISBN 978-80-86863-25-2.

PACHMANOVÁ, Martina. 2005. *Design: Aktualita, nebo věčnost?* Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová. 189 s. ISBN 80-86863-05-0.

PALIČKA, Jiří. *Koncept plánovaného zastarávání v automobilovém průmyslu*. Brno, 2016. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova Univerzita. Fakulta sociálních studií. Environmentální studia. Vedoucí práce: Ing. Stanislav Kutáček, Ph.D.

PAPANEK, Victor. 1995. *The Green Imperative: Ecology and Ethics in Design and Architecture*. Thames and Hudson. 256 s. ISBN 0500278466.

PARSONS, Liz. 2007. Thompson's Rubbish Theory: Exploring the Practices of Value Creation. In: *E - European Advances in Consumer Research*. Vol. 8, eds. Stefania Borghini, Mary Ann McGrath, and Cele Otnes, Duluth, MN : Association for Consumer Research, Pages: 390-393.

PROSKE, Marina; WINZER, Janis; MARWEDE, Max. 2007. Obsolescence of Electronics - the Example of Smartphones [online] *Electronics Goes Green 2016+ (EGG)*, 2016, pp. 1-8, DOI: 10.1109/EGG.2016.7829852. [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: http://challengeobsolescence.info/wpcontent/uploads/2017/12/d5_3-proske-id131_paper.pdf

RÁDL, Michael. *Bazar a zastavárna: etnografie na rozhraní formální a neformální ekonomie*. Praha, 2014. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra obecné antropologie. Vedoucí práce Abu Ghosh, Yasar.

RENO, Joshua. (2015). Waste and Waste Management. *Anthropology Faculty Scholarship* [online]. Vol. 44, no. 1 [cit. 2022-01-05]. Dostupné z https://orb.binghamton.edu/anthropology_fac/1/

RENO, Joshua. (2009). Your Trash Is Someone's Treasure. *Journal of Material Culture* [online]. Vol. 14, no. 29-46 [cit. 2022-01-05]. DOI 10.1177/1359183508100007. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/249632334>Your_Trash_Is_Someone's_Treasure

RYNDA, Ivan. Sociální ekologie [přednáška]. Praha: Univerzita Karlova, 2019.

SHINGNE, Marie Carmen. 2022. The more-than-human right to the city: A multispecies reevaluation. *Journal of Urban Affairs*, 44:2, 137-155, DOI: 10.1080/07352166.2020.1734014.

SCHEINBERG, Anne; MULLER, Maria; TASHEVA, Evgenia L. *Gender and Waste*. In: UWEP Working Document 12 (Integrating gender into community waste management: project management insights and tips from an e-mail conference, 9-13 May 1998. Gouda, 1999.

SOSNA, Daniel; BRUNCLÍKOVÁ, Lenka. *Odpad pohledem společenských věd: Metodická příručka*. Západočeská Univerzita v Plzni, Plzeň, 2015. ISBN 978-80-261-0472-8. Dostupné také z http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/sosna-brunclikova_2015_odpad_pohledem_spolecenskyh_ved.pdf

STRASSER, Susan. 2000. *Waste and Want: A Social History of Trash*. Holt Paperbacks. 368 s. ISBN 0805065121.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. Kulturně antropologické aspekty muzejního fenoménu. *Antropowebzin* [online]. 2011, vol. 1, 12 s. [cit. 2022-01-05]. Dostupné z <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/6739/1/Sobanova.pdf>

ŠVARŤÍČEK, Roman; ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. Eseje/studie. ISBN 80-7226-900-3.

VERGÈS, Françoise. 2020. Dekolonizujme umění! Dlouhý, těžký a vzrušující boj. *Artalk Revue* [online] [cit. 2022-01-05]. Dostupné z <https://artalk.cz/2020/01/20/dekolonizujme-umeni-dlouhy-tezky-a-vzrusujici-boj/>

VOLAUF OVÁ, Lenka (ed.). 2008. *Hospodářství a životní prostředí v České republice po roce 1989*. CENIA, česká informační agentura životního prostředí. ISBN 978-80-85087-67-3.

WERNEROVÁ, Markéta. *Pod víkem popelnice. Jaký je osud nepotřebných věcí a co všechno je odpad?* [online] Akademie věd České republiky. 17. 9. 2020. [cit. 2022-04-08]. Dostupné z <https://www.avcr.cz/cs/veda-a-vyzkum/humanitni-a-filologicke-vedy/Pod-vikem-popelnice.-Jaky-je-osud-nepotrebnych-veci-a-co-vsechno-je-odpad/>

WILDEMUTH, Barbara M. (ed.). 2009 *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science*. Libraries Unlimited, 2009. ISBN 9781591585039.

ZAHRÁDKA, Pavel. *Spotřební kultura*. Praha: Academia, 2014. 440 s. ISBN 978-80-200-2372-8.

Internetové zdroje

ALTMANN, Vlastimil. Sběrné dvory v systému nakládání s odpadem. *Komunální technika* [online]. 2011, č. 2 [cit. 2022-01-05]. Dostupné z <https://komunalweb.cz/sberne-dvory-v-systemu-nakladani-s-odpadem/>

Co s odpady. Arnika [online]. Praha: Arnika, 21. 5. 2021 [cit. 2022-04-27]. Dostupné z: <https://arnika.org/odpady/nase-temata/co-s-odpady>

Evropané se více zajímají o třídění odpadu. Češi na tom nejsou vůbec špatně, ukázal průzkum. Euroactiv. [online]. Praha: Euroactiv, 1.2.2021 [cit. 2022-04-18]. Dostupné z: <https://euractiv.cz/section/obehove-hospodarstvi/news/evropane-se-vice-zajimaji-o-trideni-odpadu-cesi-na-tom-nejso-uvbec-spatne-ukazuje-pruzkum/>

Jak jsme v ČR třídili a recyklovali odpady v roce 2020? *Samosebou.cz* [online]. Praha: Samosebou.cz, 21. 5. 2021 [cit. 2022-04-27]. Dostupné z: <https://www.samosebou.cz/2021/05/21/jak-jsme-v-cr-tridili-a-recyklovali-odpady-v-roce-2020/>

Jak citovat. *Knihovna Jinonice*. Praha: Knihovna společenských věd T.G.Masaryka v Jinonicích, 2017 [cit. 2022-06-27]. Dostupné z: <http://knihovna.jinonice.cuni.cz/pomucky/jak-citovat>.

Justia US Supreme Court. California v. Greenwood, 486 U.S. 35 (1988). No. 86-684. Argued January 11, 1988. Decided May 16, 1988. Dostupné z <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/486/35/>

Krádeží na sběrných dvorech ubylo, zloději nemají kořist kde prodat. *EnviWeb*. Praha: EnviWeb, 19. 5. 2016 [online] [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: <https://www.enviweb.cz/105751>

Nebezpečné odpady. *Třídění odpadu*. [online. Praha: Třídění odpadu, 2007. Dostupné z: <https://www.trideniodpadu.cz/nebezpecny-odpad>

Nedej se – Terra nullius. Česká televize, 17. 1. 2016. Dostupné také z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/215562248420013/>

Sběrné dvory a systém nakládání s odpadem. *Sběrné dvory v Praze* [online]. Praha: Sběrné dvory v Praze, ©2022 [cit. 2022-04-27]. Dostupné z: <https://sberny-dvur-praha.cz/sberne-dvory-a-nakladani-s-odpadem/>

Sběrný dvůr – vše, co jste chtěli vědět... *Samosebou.cz* [online]. Praha: Samosebou.cz, 9. 4. 2018 [cit. 2022-04-27]. Dostupné z: <https://www.samosebou.cz/2018/04/09/sberny-dvur-vse-co-jste-chteli-vedet/>

Sběrné dvory. *Pražské služby, a. s.* [online]. Praha: Pražské služby, a. s., ©2019 [cit. 2022-04-27]. Dostupné z: <https://www.psas.cz/sberne-dvory>

Životní cyklus produktu. WIKI CR Informační databáze. [online]. Praha: WIKI CR. 2015. [cit. 2022-03-3]. Dostupné z: <https://fim2.uhk.cz/wikicr/web/index.php/home/7-marketing/234-2015-12-22-20-52-28>

Přílohy

Příloha č. 1

Ukázka rozhovoru s panem Fialkou

Co je podle vás odpad?

Všechno, co nepotřebujeme.

Když se řekne sběrný dvůr, co se Vám vybaví?

Tak u těch praktických a účelových je to recyklace a pak inspirace.

Inspirace? To je super! Mohl byste to nějak rozvést?

Každou tu dobu něco reprezentuje, nějaký design. Když půjdu na sběrný dvůr, tak tam je všechno pohromadě, kromě snad nějakých starožitností, který už dneska se většinou nachází teda v tom dobrém stavu jinde. Ale tam je spousta věcí, které třeba jako lidé ani neocení, nebo je ocení až za nějakou dobu, která teprve přijde. Ale co je tam hlavní, že je tam vlastně několik těch období v podstatě najednou na jednom místě, a to nikde jinde nenajdu. To v podstatě mohl bych jít třeba do bazaru nebo do nějakého second-handu, ale tam už je to přebrané, už je tam vybrané nějaké kousky a vlastně jsou tam kousky, které se dobře prodávají, které ten majitel odhaduje jako že budou mít potenciálního kupce, kdežto tady jako najdu kousky, o který zájem jako nikdo nemá. **To je moc zajímavý, co říkáte.** Tam tím pádem se dostanu k věcem, které by mě ani samotného nenapadly, vlastně tam se dívám a není to tak jakože bych... mám třeba nějakou představu, ale tam na místě mě může napadnout třeba něco úplně nového, něco co vlastně jenom vím že ten tvar se mi líbí, ten design, ten materiál, dneska už jako vůbec neexistuje, protože vlastně ta produkce, ty subdodavatelé jsou tytéž firmy a vlastně je to všechno hodně podobné. Pak jsou tady velké firmy kterým jakoby ty menší se snaží jakože přizpůsobit viz třeba nábytek ikea, tak tam se nachází úplná různorodost, možná tam nachází někteří jiní jako i skuteční výrobci, třeba když jsem zmínil ten nábytek, tak tam nachází inspiraci, protože dneska se vrací hodně retro a je to i v těch když to vezmu tak to bylo všechno hodně také živé jako barevné, mělo to zajímavý tvary až jako z kosmických lodí vesmírné a jako neuvěřitelné, dneska nic takovýho není a mám pocit že tehdy ty byty byly takový depresivnější, dneska se dělají

prosvětlené, tak tenkrát v té době oni se snažili oživit to tím nábytkem, prosvětlit, tak dneska jako tomu může uzpůsobit majitel celý dům, už je to takový celý chladný, strohý a tam mě to přijde právě jako je ten mix, je zajímavý a ty vizuální věci, který jinde neshledávám a poslední bod je to, že to má patinu ty věci, že jsou ulámaný, poškrábaný. **Jo a to máte jako rád?** V podstatě je v tom život, jako když něco uděláte úplně nově, tak to, znáte to, když si vybavíte nový byt a pak se tam bojíte sednout nebo drobit a úplně si to člověk neužije. Tady mi to přijde jako fajn, že se to konkrétně projeví na těch fotkách třeba, že ta věc není jako, člověk tuší, že je naaranžovaná, že to tam takhle nebylo, protože je to někde až za hranou, jde to k té absurditě, ale současně vlastně to působí reálně. **Jo, to říkáte moc hezky.**

My jsme se vlastně potkali na sběrném dvoře v té Tesařový a vy jste si tam něco bral. Mohl byste mi prosím zrekapitulovat, co jste si tam bral a proč?

Sušák na vlasy. Napadla mě tam s tím fotka, ale pravda je že v tomto případě to bylo přesně tak, že vlastně ten nápad přišel až když jsem ten předmět viděl. Že jsem tam nešel pro sušák na vlasy. To bych tam asi nešel. **Ne? Proč ne?** Protože bych nevěřil, že ho tam najdu. To bych asi že tam někdo bude likvidovat půlku kadeřnictví, co tam jako evidentně bylo, já kdybych mohl tak tam vezmu i ten takovejten to křeslo, ale to už jednak jako bylo na dodávku a sám bych to rozhodně neunesl a tak jako to vlastně mě napadlo až tam, přímo když jsem to viděl, že tohle by se dalo využít. Ale většinou jako když to je takto, tak ten předmět někde uložím a nechám pak jako ještě vlastně nad tím přemýšlím a teprve za čas se k tomu vrátím, až budu vědět víc, jak ho využít. Ale Může se stát, že ho i nevyužiju, ale v ten moment vlastně vím, že to je nějakým způsobem unikátní, že to je něco, co na té fotce bude působit dobře, kde ta fotka jako bude jako vážná a současně tam bude pořad takovej ten nadhled, kterej mám rád a tak asi tak.

To je docela náhoda Já jsem tam mluvila docela nedávno s jednou paní, co tam pracuje a ptala jsem se jí, co nejzajímavějšího se tam tak jako objevilo za její pracovní kariéru a ona zmínila právě tadyten sušák. Tak to je hezký, jak se to všechno propojuje.

Aha, ano. Proto jsem vlastně říkal, že bych ho tam jako nečekal, to jsou věci, který většinou opravdu jako se využívají až do poslední chvíle, třeba se přeprodejí nebo něco takovýho a těch věcí je strašně málo asi jako nebo narozdíl od praček a ledniček, kterých je tam hodně.

Nacházíte často takhle něco na těch sběrných dvorech, chodíte si tma jako pro konkrétní věci, vlastně to už jste říkal, že u toho sušáku ne, ale když takhle obcházíte ty sběrnáky, jestli se jdete podívat, co tam je nebo hledáte něco konkrétního?

I i. Že vlastně někdy mám jasnou představu a pak hledám a pak teda využívám jenom jakoby sběrných dvorů, tam si chodím spíš jako pro tu inspiraci, najdu něco, co bych jako nečekal, ale pak je samozřejmě více, jako třeba se pídím po známých , kteří vím, že maj třeba nějaké jako.. , kteří by to mohli mít, nějaké starší věci někde uložené a tak těch cest je víc, nebo třeba pak pátrám i obtelefonovávám vetešnictví, protože než by to člověk koupil, tak je hodně času, takže tam spíš jako jdu po tom, kde tuším, že by to mohlo být, kdežto u toho sběrnýho dvora tam by jako člověk strávil čas, protože tam vám to po telefonu nikdo neřekne, tak je to hodně v té náhodě, takže asi ta kombinace. To je stejně tak jako nebo jak jsou takové ty burzy, já jsem tam pár let nebyl, ale předtím v tý (uvádí lokalitu) jak byly takovéty...burza se tomu říká? **Asi jo.** Tak tam maj vyložený všechny možný věci, co je napadne, že by se dalo prodat, a tam se taky dají najít zajímavý věci, třeba takovýty menší, který na těch sběrných dvorech nejsou. Je to vytríděný už rovnou, takže je tam dřevo, nebo ten elektroodpad, který jako ty větší kousky, ty menší oni pravděpodobně lidi vyhodí rovnou do popelnice.

Vy hodně mluvíte o tý fotografii, využíváte tadyty nálezy hlavně pro tu fotografii nebo i pro něco jinýho?

Vyžívám je hlavně pro tu fotografii. Samozřejmě jsou věci, který když se mi líbí, tak je třeba jako mám, teda já nechci mít moc věcí, ale když se mi něco líbí, tak to dokonce i zrekonstruuju a nechám si to. **Jo jakože jste manuálně zručnej a pohrajete si s tím?** Tak manuálně zručný jenom jak co. Nebo to přenechám odborníkům, kteří se tím zabývají celý život a oni tomu rozumí víc než já.

Příloha č. 2

Projekt diplomové práce

Fakulta humanitních studií UK

magisterský obor

sociální a kulturní ekologie

Pátkova 5/2137, 182 00 Praha 8 – Libeň

Magisterský obor
sociální a kulturní
ekologie

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Anna Vykoukalová
2. Osobní číslo (UKČO): 98508863
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2018
4. Datum zápisu na obor sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): září 2018
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: Internetový humor jako ničitel politické autority, FF UK, Etnologie, 6.9.2018, FF UK
6. Předběžný název DP (česky): Hranice odpadu: etnografie sběrného dvora
7. Předběžný název DP (anglicky): Boundaries of waste: Ethnography of collection yard
8. Klíčová slova (česky): spotřeba, odpady, třídění odpadu, recyklace, znovuvyužití odpadu, život věcí, kontejnery, sběrný dvůr, etnografie, antropologie odpadu
9. Klíčová slova (anglicky): consumption, waste, waste sorting, recycling, waste reuse, life of things, containers, collection yard, ethnography, anthropology of waste
10. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]): Problematika odpadu rezonuje světem. Lidská společnost v současnosti produkuje enormní množství odpadu, čímž dochází k výraznému znečištění životního prostředí a zahlcování životního prostoru. Ačkoliv je produkce odpadů oprávněně historicky spojována hlavně s průmyslem, kapitalismem a společností jednorázové spotřeby, odpad je tu s námi již několik tisíciletí. Tím, jak se vyvíjela a proměňovala lidská společnost, vyvíjely a proměňovaly se nejenom druhy a množství odpadů, ale i to, jak jsou chápány, klasifikovány a jak je s nimi nakládáno. Vnímání odpadu se většinou vztahuje na zbytečné nebo špinavé věci, v přeneseném slova smyslu však jako odpad mohou být vnímány například i živé bytosti, názory, činnosti či místa. „Odpad je každá movitá věc, které se osoba zbavuje, má úmysl nebo povinnost se jí zbavit.“, definuje jednoduše Zákon o odpadech č. 541/2020 Sb. Je však škoda redukovat odpad jen na něco nechtěného a nehodnotného, jelikož má i svůj potenciál. Je totiž nositelem příběhů, vzpomínek, významů a příležitostí, které mohou být různými aktéry interpretovány různým způsobem. To, co je pro jednoho zbytečné a nechtěné, může zas pro druhého být cenné a užitečné. A stejně tak to funguje i naopak. Odpad tak může proplouvat různými kontexty odvisle na perspektivě aktérů, kteří se k němu vztahují.

Podoba odpadů, jejich management a charakter společností, která jej utváří, se tak navzájem zrcadlí. Dá se říct, že tvoření odpadů tak není pouze produkce určitého materiálu, ale i produkce významů, jež odpadu (ne)přisoudíme (viz definice odpadu) a který také ovlivňuje, co vyhodíme, kolik, proč a jak s tím poté naložíme.
11. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): Sběr odpadových surovin má v Česku svou historii. Byl totiž jednou z typických aktivit socialistické doby. Režim

motivoval občanky a občany ke sbírání starého papíru, železa, sušených bylin, kůže apod., aby tyto materiály mohly být znovu použity ve výrobě a zvýšila se tak hospodářská produktivita. Po revoluci se tento státem řízený sběr odpadů utlumil a začaly vznikat soukromé společnosti zabývající se sběrem odpadů. Kromě jiného vyvážejí odpad z popelnic a zároveň zřizují místa, kam lze odpad nosit. Tato místa se nazývají sběrné dvory. A právě sběrnému dvoru se budu ve své diplomové práci věnovat.

Sběrný dvůr je prostorem, kam lidé přinášejí různé druhy odpadů. Za pomoci a dohledu zdejších zaměstnanců a zaměstnankyň je třídí do kontejnerů, aby mohly být poté odvezeny na místa určená k jejich opětovnému využití či k likvidaci. Ocitá se zde ledacos. Odpady patřící do klasických odpadových kategorií papír, plast, sklo, ale i ty, které by se neměly vyhazovat do běžných popelnic, ať už z důvodu objemnosti těchto odpadů či materiálu, ze kterého jsou vyrobeny. Jedná se například o nábytek, pneumatiky, stavební odpad, odpad ze zahrady, chemikálie, elektronika a elektroodpad, nádobí apod. Na sběrném dvoře lze tedy najít nepřebernou škálu věcí. Tyto věci byly sice definovány jako odpad, což ale nemusí znamenat, že se k němu všichni aktéři sběrného dvora budou vztahovat stejným způsobem. Vnímání odpadu je kontextuální a záleží na perspektivě aktérů, jakým způsobem jej budou pojímat. Odpadovost na sběrném dvoře může být vnímána skrze věci i skrze živé bytosti. Může být vnímána jako něco nečistého, může ale vzbuzovat i údiv, vzpomínky, radost, lítost, zvědavost, pohoršení, potřebu mít odpad pod kontrolou nebo jej nechat napospas, touhu ničit jej i touhu oživovat. Sběrný dvůr snoubí expresi průmyslové logiky v podobě kontejnerů, lisů, nářadí, špíny, prachu, řádu a rytmu s organickým navazováním vztahů mezi lidmi, kteří sem odpad přinášejí a kteří na něj dohlížejí včetně odpadu samotného. Vnímání odpadu na sběrném dvoře tak nemusí být zcela jednoznačné a nemusí zcela podléhat pravidlům linearity, ačkoliv byl sběrný dvůr právě k tomuto stvořen – ke sběru starých nepotřebných věcí, které budou následně zpracovány odpadovými společnostmi. Aktéři však mohou vstupovat na hřiště sběrného dvora a rozehrávat zde novou hru o tom, co je to vlastně odpad a jak se k němu lze vztahovat.

12. Hlavní vstupní výzkumný problém – výzkumná otázka (výzkumné otázky) – ev. hypotéza (hypotézy): Výzkumným problémem mé práce bude vztah a vzájemné působení odpadů, lidí a sběrného dvora. Výzkumné otázky se tak budou mimo jiné zabývat oblastmi typu: co pro aktéry může sběrný dvůr představovat a jak na ně může působit? Jak se lze k odpadu na sběrném dvoře vztahovat?
13. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: Svůj výzkum budu realizovat formou etnografických metod, jakými jsou pozorování s různou mírou zúčastněnosti a rozhovory.
14. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Sběrný dvůr je jeden z článků dlouhého řetězce zpracování odpadu. Svou diplomovou prací bych chtěla přiblížit fungování sběrného dvora a toho, jak se k němu lidé vztahují a co pro ně znamená a jak jsou zde odpady vnímány. Výzkumy tohoto typu tak mohou poodhalit potenciál sběrného dvora jako prostoru, který může přispět k šetrnějšímu přístupu k životnímu prostředí díky předcházení vzniku odpadů a jejich druhotného využití.
15. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Svým výzkumem bych chtěla přispět k diskuzím o odpadu jako ambivalentní klasifikační kategorii. Podle interpretace aktérů, kteří se k odpadu vztahují, mohou být na jedné straně věci, lidé, činnosti či místa vnímané jako zbytečné a bez hodnoty, na druhé straně však mohou být vnímané také jako příležitost pro přerámování perspektiv a nový život. Na sběrném dvoře se konfrontují nejenom pojetí odpadu bytostmi, které sběrný dvůr obývají, ale i doba, ve které

jsme žili a žijeme a to, jakým způsobem jsme její hodnoty (ne)přijali za své. Současná česká společnost akceptuje kapitalistické pojetí reality, zároveň se však stále konfrontuje s dědictvím socialismu. Má diplomová práce tak může prohloubit poznání o tom, jak se lidé vztahují k odpadu v současném postsocialistickém urbánním časoprostoru.

16. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos: Jedním z globálních problémů současnosti je enormní produkce odpadů. S nadměrnou výrobou a spotřebou je spojeno znečišťování životního prostředí, zabírání životního prostoru, ale také sociální stratifikace a environmentální rasismus. Svou diplomovou prací bych tak chtěla rozšířit dosavadní povědomí o problematice odpadů a toho, jakým způsobem lze odpad chápat a jaký má vliv na životy bytosti této planety.

17. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

1. Úvod
2. Teoretická část:
 - Roviny odpadu
 - Předzvěsti sběrného dvora: jak se odpad sbíral v dřívějších dobách?
 - Co jsou sběrné dvory a jakou roli mají v české odpadní infrastruktuře?
3. Praktická část:
 - Metodologie
 - Sběrný dvůr jako překladiště pro odpady a pro jejich pojetí
4. Diskuse
5. Závěr
6. Bibliografie
7. Zdroje
8. Přílohy

18. Předběžná bibliografie k tématu:

BRUNCLÍKOVÁ, Lenka; SOSNA, Daniel. 2015. *Odpad pohledem společenských věd: Metodická příručka*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. 64 s. ISBN 978-80-261-0472-8.

DOUGLAS, Mary. 2014. *Čistota a nebezpečí*. 1. vyd. Praha: Malvern. 264 s. ISBN 978-80-87580-91-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2015. *Odpady: Odpad ve světě netušených vedlejších účinků*. 1. vyd. Brno: Doplněk. 176 s. ISBN 978-80-7239-325-1.

GHOSH, Yasar Abu; STÖCKELOVÁ, Tereza, (eds). 2014. *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 250 s. ISBN 978-80-7419-148-0.

GIBAS, Petr a kol. 2019. *Kutilství: drobná mozaika svépomocné tvorby*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. 127 s. ISBN 978-80-7330-357-0.

KAUFFMAN, Jean-Claude. 2010. *Chápající rozhovor*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 151 s. ISBN 978-80-7419-033-9.

ŠVAŘÍČEK, Roman; ŠEĐOVÁ, Klára a kol. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

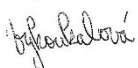
Zákon o odpadech č. 541/2020 Sb.

19. Předpokládaný vedoucí DP: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D.

20. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zájem, praxe a zájem studenta):¹ K odpadům mám velmi vřelý vztah. Nejenže neustále trusím odpad všude okolo sebe (kapesníky, ohryzky, obaly), ale mám ráda, když si i on najde cestu ke mně. Libuji si v nostalgii, a tak mám ve starých a použitých věcech větší zálibení než v těch nových. Cítím se dobře obklopena všemožnými předměty a je mi blízké prostředí chaosu, ve kterém se dá vyznat. Při své nedávné a také první návštěvě sběrného dvora (která měla čistě praktický, neakademický účel) jsem tak byla tímto místem uchvácená. Je špinavé, přeplněné změtí různých nesouvisejících věcí, a přesto zde platí určitý řád a rytmus. Můj zájem na psaní diplomové práce na téma, které mě bude těšit a mé vetešnické já se tak spojily v jedno, až vykryštalizovaly ve výběr tohoto tématu.

Troja 9. dubna 2021

diplomant/ka

vedoucí DP

zást. garanta SKE pro studijní záležitosti

¹ nepovinné